

შოთა ვადაჭკორია

**საბჭოთა რუსეთთან
საქართველოს
დამარცხების ზოგიერთი
ფაქტორის
დაზუსტებისათვის**

(1921 წლის თებერვალ- მარტი)

ივ. ავახიანილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი

სოციალური

საბჭოთა რუსეთთან
საგარეო დამარცხების
ზოგიერთი ფაქტორის
დაზუსტებისათვის

(1921 წლის თებერვალი - მარტი)

naSromSi dokumentur masal aze dayrdnobiT gaanal izebul ia: 1)wa-
j eq- ukuj eqis is pol itikuri kursi, romel ic dasavl eT evropis
saxel mwi foebma saqarTvel osTan mimarTebaSi 1919 wl is gazafxul idan
1921 wl is martande gamoicina (iaraRis, amunciis, sursaTis drou-
l ad armiyidva, ful is arsesxeba); 2)naCvenebia, rom am qmedebiT, evro-
pis saxel mwi foebma, qarTul i j aris gadaiaraRebas da sabrZol o
masal iT (rusul i vaznebi, zarbaznis Wurvebi) momaragebas SeuSal a
xel i. 3)saarqivo masal ebze dayrdnobiT wina pl anzea wamoweul i
1921 wl is Teberval _ martis sabrZol o moqmedebTan dkavSirebul i
umniSvel ovanesi momentebi. dasabuTebul ia, rom saqarTvel os Sei-
araRebul i Zal ebi, XI armias kustarul ad datenil i rusul i vaznebiT
Sexvda. safuZvl ianadaa gaanal izebul i is taqtikuri Secdomebi,
romel ic saqarTvel os SeiaraRebul i Zal ebis sardl obis mier iqna
daSvebul i da mterTan generl uri brZol is gamarTvis xel Semsl e-
l i faqtori gaxda. Sesabamis dokumentur masal aze dayrdnobiT,
gamotqmul ia mosazreba, rom baTumis okrugSi osmal eTis saokupa-
cio j aris Sesvl a, saqarTvel os kanonieri xel isufl ebis `mi patije-
bit- ki ara, ruseT- osmal eTis winaswari garigebit ganxorciel da
da mas `maraTonul rbenaze- dafuZnebul i daswrebis kursi edo
safuZvl ad.

redaqtori oTar j anel iZe
istoriis mecnierebaTa doqtori, profesori

recenzenti nato sonrul aSvil i
istoriis doqtori, profesori

© `georgi ka-
Tbil isi@
2016

ISBN 978-9941-0-8463-8

Sesaval i

saqarTvel os uaxl esi istoriis erT- erT umniSvnel ov-
anes monakveTs 1918- 1921 wl ebi waroadgens. am mcire peri-
odis gansakuTrebul i adgil i imiT aris ganpirobetul i, rom
igi ruseTis kol oniuri uRI isgan qarTvel Ta TavdaRwevas
da Cvens sinamdvil eSi pirvel i demokratiul i respubl ikis
Seqmnas ukavSirdeba. vinc safuZvl ianad icnobs am probl em-
atikisadmi miZRvnil uaxl es samecniero l iteraturas,udaod
dameTanxmeba, rom saqarTvel os pirvel i respubl ika, mefis
ruseTis mier ekonomikurad dacemul , finansurad gaZarc-
vul da samxreT kavkasiis regi onis garSemo mimdinare pol i-
tikurad umZimesi procesebis epicentrSi aRmocenda. visac
saxel mwifos mSenebl obisa da qveynis TavdacviTi meqani z-
mis SeqmnisTvis saWi ro finansuri da ekonomikuri SesaZl e-
bl obebis mniSvnel oba srul fasovnad aqvs gacnobi erebul i,
mis wi naSe bunebrivad dai smeba ki Txva_ rogor iarseba 1028
dRis ganmavl obaSi qarTul ma saxel mwifom?... mi Tumetes, dRe-
vandel i gadasaxedi dan, saqarTvel os mesame respubl ikis mTa-
vrobebs, ucxo saxel mwifoebi aTeul obi T mil iardis daxma-
rebas aZl evdnen da aZl even. mi uxedavad amisa, qveynis ekonomi ka,
nul ovani ni Snul idan, saSual o donis mimarTul ebi T erTi
safexuri T win ver wagvi wevia, xol o saxel mwifos srul fa-
sovnad damcavi da teritoriul i mTl ianobis aRmdgeni cocx-
al i meqanizmi , 2015 wel sac ver Segvi qmnia. tendenciurad da-
weril i sabWouri l iteraturis da saqarTvel os pirvel i
respubl ikis xel isufl ebis wevrebze ganawyenebul i piro-
vnebebis mier tyuil ebi T damZimebul i, simarTl idan zarbaz-
nis erTi gasrol iT dacil ebul i memuarul i l iteraturis
tyveobaSi moqceul zogierT Cems kol egas, an ki dev, istori-
ul mecnierebaSi ucxo saxel mwifoTa dakveTi T Semoxiznul
adamianebs Segnebul ad ar surs im udidesi sirTul eebis
gacnobiereba, romel ic axl ad aRmocenebul i saxel mwifos
xvedria. mi Tumetes, Tuki ucxo qveynebidan finansuri daxma-
reba ar eqneba. Tu ramdenad did sirTul eebTanaa dakavSi-
rebul i saxel mwifos aRmSenebl obis procesi , amisa saukeTe-
so ni muSs dRevandel i saqarTvel os yofa waroadgens. `do-
nori organizaciebidan- N raodenobis daxmarebis mi uxeda-
vad, dRevandel i saqarTvel o ekonomikurad dacemul ia da

teritoriul ad daCexil mdgomareobaSi a. am mZime procesebs, afxazeTidan da Sida qarTI is mTiani zonidan_ `samxreT oseTidan- 400 aTasi devnil i emateba. am fonze Tuki Seva-fasebT saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis saqmi an-obas, igi l anZRva- ginebas ki ara, qebaTa- qebas imsaxurebs. mxedvel obaSi maqvs; 1) sabWoTa ruseTis mier waqzebul i da maRal doneze dafinansebul i separatistebis safuZvl - i anad al agmva; 2) afxazeTsa da Sida qarTI is mTian zona- Si qarTvel Ta interesebis Rirseul ad dacva, mama- papeul samkvidrebel ze damagreba da devnil ebad arqceva; 3) saer- TaSoriso arenaze qarTvel Ta Rirsebis maRal doneze dacva (mar to kol bis antiqarTul i notisadmi pasuxic sakmari- sia); 4) evropi sgan Sepirebul i daxmarebis armi Rebis miuxe- davad, mezobel i qveynebsgan (ruseTi, azerbaijani, somxe- Ti) 1918- 1920 wl ebis agresiul i qmedebebis Rirseul ad mo- geri eba; 5) saqarTvel os teritoriis mis istoriul sazRvreb- Si ZiriTadad aRdgena; 6) qveynis ekonomikis sabWoTa ruseTze, azerbaij anze da somxeTze aTgzis ukeTes mdgomareobaSi Cayeneba...

am CamonaTval is fonze, saqarTvel os pirvel i respubl i- kis mTavrobis biol ogiurad moZul e adami anebis winaSe vsvam kiTxvas: 1) ucxo saxel mwi foebidan daxmarebis gareSe, romel i pol itikuri Zal a SeZl ebda qveynis SigniT refo- rmebis ukeTesad gatarebas, rac saqarTvel os social - de- mokratiul i partiis l iderebma SeZl es 1028 dRis ganmav- l obaSi? 2) ratom iviwyeben, qarTvel Ta yvel aze kritikul momentSi, erovnul - demokratiul i partiis l iderebma qv- eynis winaSe pasuxismgebl obas Tavi rom aarida da saqarTve- l os pirvel i respubl ikis koal iciur mTavrobaSi Sesvl - aze uari ganacxada? maT msgavsad qarTvel i social - demo- kratebi (menSevikebi) rom moqceul iyvnen, qveyanas ruseTis kounisturi partiis (b) wevri qarTvel i renegatebi daepa- troneboda da saqarTvel os damouki debl obis sakiTxs wer- til i maSinve daesmeboda; 3) evropis qveynebis pol itikur moRvaweebTan urTierTobis dasamyarebl ad, saxel mwi foeb- rivad araRiarebul saqarTvel oSi, romel i pol itikuri pa- rtiebis l iderebs gaaCnda im donis avtoriteti da dafa- seba, rac karl o CxeiZes, irakl i wereTel s, evgeni gegeWkors, akaki Cxenkel s... qonda evropaSi?; 4) ingl isisa da safrange-

Tis premier ministrebTan da sagareo saqmeTa ministrebTan, romel i pol itikuri partieb is l iderebi SeZl ebda ukeT urTierTobas? ai, is el ementarul i kiTxvebi, romel sac saRad moazrovne istorikosebma, l iteraturaTmcodneebma, Jurnal istebma... dasabuTebul i pasuxi unda gasces. mxol od amis Semdeg miecema zneobrivi ufl eba, il aparakos saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis Secdomebze. samwuxarod, maTi l eqsikis arsenal Si si tyva mi Rweva ar arsebo- bs. yovel SemTxvevaSi, 1918- 1921 wl ebis xel is ufl ebis mi- marT- mi Rwevas arsad ar iyeneben. afetiSeben mxol od im pol itikur Zal as, romel mac, rogorc zemoTac mqonda aRni S- nul i, saqarTvel os pirvel i respubl ikis saxel mwi fos mSe- nebl obis sarZikvel ze, Tavisi wil i aguris dadebaze da misi daSenebis xarixxis pasuxi smgebl obaze uari oficial - urad ganacxada.

am sinamdvil is gaTval iswi neba nebi smieri saRad moazrovne istorikosisaTvis aucil ebel ia. Cemi aseTi poziciis miuxe- davad, savsebiT l ogikurad da mi zanSewoni l ad mi maCni a saqar- Tvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis zogierTi wevreb- is mxridan daSvebul i Secdomebis aRni Svna da misi ganmapi- robebel i mi zezebis dasabuTebul i formi T wi na pl anze wamo- weva.

Cemi kol egebis garkveul i j gufis mier, saqarTvel os pirve- l i respubl ikis mTavrobis augad moixseniebis erT- erT ganmapi robebel mi zezad, sabWoTa ruseTTan 1921 wl is Teber- val - martis saomari moqmedebebis wagebaa dasaxel ebul i. maT ZiriTad arguments, saqarTvel os garSemo warmoqmni l i rusul i safrTxis ignoreba, reagirebis droul ad verga- keTeba, qarTul i j aris saWiroebisamebr ar, an ver Seiar- aRebaa miCneul i. tendenciuri xasiaTis memuarul l itera- turaze dayrdnobiT, es adami anebi iseT fons qmni an, saqarTve- l os pirvel i respubl ikis pol itikuri el ita TiTqos mxar- TeZoze iyo wamowol il i da saRaTas Zil iT gaTangul i. qve- ynis wi naSe aisbergis msgavsad wamomarTul da daZrul sa- frTxes ver, an ar acnobierebda. Tu ramdenad marTebul ia am mimarTul ebiT maTi mxridan saqarTvel os pirvel i res- publ ikis mTavrobis dadanaSaul eba da usistemod yvel a brunvaSi moxsenieba, saarqivo dokumentebze dayrdnobiT daweril i am naSromis bol omde wakiTxvis Semdeg, saRad mo-

azrovne mkiTxvel ma Tavadve gansaj os.

Cems mier gakeTebul i es gancxadeba ar exeba grigol oni-
anis msgavs adami nebs, radgan maTTvis arqivi da saarqivo
dokumenturi masal a pirvel wyaros ki ara, zedmet danamats
warmoadgens. isini mxol od tendenci urad Seqmnil i memuaru-
l i l i teraturiT `ikvebebian- da masze dayrdnobiT cdil -
oben gaafetiSon saqarTvel os pirvel i respubl ikis damo-
ukidebl obis dauZinebel i mtrebi (i.stal ini, s.orj onikiZe,
S.el iava, f.maxaraZe...). saqarTvel os pirvel i respubl ikis
damoukidebl obisadmi maTi siZul vil is warmocenis srul -
fasovan dokumentad, i.stal inis mier s.orj onikiZisadmi 1921
wl is 15 Teberval s gagzavnil i sayovel Taod cnobil i depe-
Sis teqsti gamodgeba, romel sac gr.oniani mkiTxvel sazoga-
doebas sagangebod umal avs. **`axl a gadmogcem cekas daS-
ifrul pasuxs, -vkiTxul obT dokumentSi- agreTve winadade-
bas gaZl ev exl ave Seutio, dasturia, aiRe qal aqi- (stal i-
ni.)** gr.oniani s gansakuTrebul i tendenci uroba imaSi ac vl in-
deba, rom misi `mtkicebiT,- sabWoTa ruseTis dampyrobli uri
pol itikis saqarTvel os winaaRmdeg amoqmedebis danaSaul e-
brivi mizezTa- mizezi, Turme saqarTvel os pirvel i respub-
l ikis mTavroba yofil a.

am tyuil is simarTl ed gasaRebis mizniT, cnobil i isto-
rikosis zaval iSvil is mogonebebis Sesaval nawil siSve-
l i ebs da Sesabamisi citatac moaqvs. mis mier motanil i
amonaweris mixedviT, saqarTvel os sazRvrebTan mdgomi `an-
gel ozad- qmnil i sabWoTa ruseTis XI armiis nawil ebTan
situaciis garTul ebaSi da saomari moqmedebebis dawyebaSi,
Turme saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufl eba
yofil a damnaSave. iqve, saqarTvel os mTavrobisadmi umka-
cresi sayveduria gamoTqmul i imasTan dakavSirebiT, rom
man, qveynis Tavdacvis el ementarul i pirobebis Seqmnaze ar
izruna da sabWoTa ruseTis l aSqars **`Sel araRebul i xal xi-
ki ara, `partiul i bel adebis j gufi... da maTTan erTad er-
Tgul i miuridebis mcire razmi**~ daaxvedra. zaval iSvil is
es pozicia, XI armiis winaaRmdeg mebrZol i qarTvel i gmi re-
bis Seuracmyofelia, istoriis fal sifikaciis SesaniSnavi
nimuSia da saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufl eb-
isadmi usafuZvl o cil iswamebiTaa datvirTul i. aseTi fo-
nis Seqmni dan gamomdinare, 1917- 1921 wl ebis istoriis prob-

I ematikasTan mi mar TebaSi arsebul i saarqivo dokumentebis si Rmi seul ad mcodne yvel a obieqturi mkvl evaris winaSe principul ad ismeba ki Txva: ra mi zezebma ganapiroba z.aval i-Svil is im doneze ganawyeneba, rom mis mier daweril mogonebebSi, saqarTvel os mTavrobis saqmi anobis Sefasebebi, Cveni qveynis okupaciisa da aneqsiis erT-erTi Semoqmedis_ Sal - va el iavas mosawoni rom gamxdariyo? am sakiTxze pasuxis gacemis mizniT, harvardis universitetisa da Ievil is unikalur saarqivo masal ebSi dadasturebul i uamravi faqtebidan, mxol od erT maTganze SevaCereb mkiTxvel is yuradRebas. saqme exeba saqarTvel os warmomadgenl obis mier dasavl eT evropis qveynebSi i araRis, amuni ciis, sursaTis da a.S. SeZenis mizniT, saqarTvel os sagangebo del egaciis Tavdadebul da titanur Sromas, romel Siac z.aval iSvil ic aqtiurad monawil eobda. igive dokumentebi, saqarTvel os mTavrobisadmi misi ganawyenebisa da tendenciurobis SesaZlo ganmapirobebel mi zezebzedac miani Snebs. mxedvel obaSi maqvs parizSi myofi saqarTvel os sazavo del egaciis (diplomatური, ეკონომიკური, სამხედრო) გაერთიანებულ სხდომებზე (1920 wლის 18, 29 მაისი, 2, 8 ივნისი) kCxeiZis, kKandelakis, kGvarjalazis iv.gobeciას, d.RambaSiZis, gen. il .odiSel iZis, gen. al .erisTavis... mxridan gamoTqmuli is gamanadgurebeli kritika, romelic somxebTan erTad i araRis SeZenasTan dakavSirebiT, z.aval i-Svil is mier I ondonSi TviTneburad xel moweril i xel Sekrul ebis mi marTi qna dafiqsirebul i. am faqtis Sesaxeb, dawvril ebiT naSromis pirvel paragrafSi meqneba saubari.

zemoaRniSnulidan da saarqivo dokumentebiT dadasturebuli sxva faqtebis gaTvali swinebidan gamomdinare, z.aval i-Svil is mogonebebis ukritikod da saarqivo masal ebTan Sedarების გარეშე მი რეზიუმე ად დასველებია. მი Tუმეტეს, obieqtური mkvl evarisgan pirvel rigSia gasaTvali swinebeli, rom es mogonebebi, sabWoTa xel isufl ebiTvis aRmoCnda mi saRebi. igi Targmna, winasi tyvaoba daurTo da gamosacemad moamzad Sal va el iavam. imave mTargmnel is (S.eliava) mier iqna 1929 wლის დაბეWდილი. wigni A4 formatis mocul obisaa da 250 gverds Seicavs.

Cems mier motanili faqtebi, b.n. gr.onianisTvis meataSed xarixovania, Torem mis winaSe pirvel rigSi daismeboda kiTxva: ratom daarRvia sabWoTa ruseTma 1920 wლის 7 მა-

sis xel Sekrul eba da ra esaqmeboda XI armias saqarTvel o-
 Si. I ogikuri azrovnebis kategoriaSi moqceul am kiTxvas,
 man gverdi Segnebul ad auara. saqarTvel os pirvel i respu-
 bl ikis istoriis fal sifikaci iT da sinamdvil is Tavdayi-
 ra dayenebiT damZimebul i Sefasebebi SesTavaza mkiTxvel
 saogadoebas. Tavis i `mignebebiTa- da `mecnierul i miRweveb-
 iT- gaTamamebul i, istoriul i sinamdvil is zRvars maqsima-
 l urad acda da 1918- 1921 wl ebis monakveTis Semswavl el i
 qarTvel i istorikosebis misamarTiT cil ismwamebl uri sib-
 inZure isrol a da Tanac urcxvad ganaxada: `sircxvil ia,
 rodesac istorikosi dol aris safasurad istorias ayal b-
 ebs da Savs TeTrad warmoaCens.- (gr.oniani. stal ini da men-
 Sevikuri mTavroba. ix. gaz. `saqarTvel o da msofi io- 2015
 w. #21) marTI ac da sircxvil ia, roca istoriul mecniere-
 baSi Semoxiznul i da 1918- 1921 wl ebis unikal uri saarqivo
 masal ebis kl asikuri donis ucodinari pirovneba, saqarTve-
 l os pirvel i respubl ikis uaRresad rTI i istoriis probl -
 ematikis kvl evaze da Sefasebaze pretenzias rom acxadebs.
 aTgzis sircxvil ad unda CaiTval os is faqti, roca saqarTve-
 l os teritoriis danakuwebis bral debis sibi nZres, gr.oniani
 saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobas mZivebiviT
 kiserze rom ki debs. saubedurod, istoriul i faqtebis amne-
 ziaqmnil s ar axsendeba: a) sabWoTa ruseTsa da osmal eTs
 Soris moskovSi xel moweril i (1921 wl is 16 marti) xel Sek-
 rul eba da saqarTvel os samxreT- dasavl eTis teritorieb-
 is gasxviseba; b) am danaSaul ebrivi qmedebisTvis samarTI e-
 brivi saxis micemis mizniT, 1921 wl is 13 oqtombers yarsSi
 xel moweril i xel Sekrul eba da saqarTvel os central uri
 aRmasrul ebel i komitetis sagangebo sesiaze (1922 wl is 14
 april i) misi ratifikacia; g) Segnebul ad iviwyebis 1921_ 1936
 wl ebSi, ioseb stal inisa da sergo orj onikiZis mier, saqarTve-
 l os teritoriebiT mezobel i respubl ikebis dasaCuqrebis
 faqtebs. (ix. ruka # 1 da # 2). b.n. gr.onians unda Sevaxseno,
 rom istoriul i mecniereba, dil etantebis `saj il dao qvas-
 ar warmoadgens da igi memuarul i l iteraturiT ki ara, sa-
 arqivo dokumenturi masal ebis siRmiseul i anal izis safu-
 Zvel ze iwereba. sabednierod, es masal ebi yvel a mkvl evari-
 sTvisaa xel misawvdomi da gr.onianis msgavsi adamianebis
 `Sexedul ebebis- sawinaaRmdegos RaRadeben.

\$ 1. evropi sgan mi zanmi marTul ad motyuebul i saqarTvel os pirvel i respubl ika

saqarTvel os pirvel i respubl ikis istoriis erT- erT umniSvnel ovanes sakiTxs, qarTul i j aris SeiararaRebasTan dakavSirebiT warmoqmnil i probl emebis dazusteba da am sakiTxTan mi marTebaSi Tanamedrove istoriografiaSi gavr- cel ebul i Tval sazrisis gadaxedva imiTac aris ganpi robebul i,rom istorikosTa erTi nawil i,memuarul l iteraturaze dayrdnobiT mkiTxvel sazogadoebas araswor debul ebebs sTavazobs da cdil obs daarwmunos, ruseT- saqarTvel os omis dros (1921 wl is Teberval - marti), Tbil isis arsenal i TiTqos iaraRiT da amunici iT iyo savse.

am sakiTxTan mi marTebaSi, WeSmari tebis dasadgenad, aucil ebl ad mimaCnia ganxil ul i iqnas Semdegi sakiTxebi: 1)ra finansuri baza gaaCnda saqarTvel os, damouki debel saxel - mwi fod gamocxadebis pirvel safexurze; 2)qarTul i j aris Sesaqmnel ad, Tbil isis arsenal Si arsebobda Tu ara saWi ro raodenobis iaraRi da samxedro amunicia; 3)riT iyo ganpi robebul i qarTul i j aris gadai araRebis aucil ebl oba; 4)ra damokidebul eba gamoavl ina evropul ma saxel mwifoebma saqarTvel os pirvel i respubl iki sadmi iaraRis miyidvasTan mi marTebaSi.

rac Seexeba saqarTvel os pirvel i respubl ikis finansur SesaZl ebl obebs, am mxriv igi urTul es mdgomareobaSi aRmoCnda. samwuxarod, zogierTi Cemi kol ega ar iTval iswinebs im garemoebas, rom mefis xel isufl ebam 1914_ 1916 wl ebSi, saqarTvel os xazina oqros maragisgan safuZvl ianad gawmi- nda da ruseTSi gai tana. amas isic daerTo, rom saqarTvel o- Si Camosaxl ebul i rusi moxel eebis uzarmazari `armia-, adgi- l obriv mosaxl eobas daawva sarCenad. es ori faqtori, regi- onSi umZimes finansur garemos qmni da da saqarTvel os saxel mwifoebrivi warmonaqmnis Sesaqmnel ad, mosamzadebel i safexurisaTvis Semaferxebel bariers wadmoadgenda.

samecniero l iteraturaSi dadasturebul ia,rom im etapze moqmedma pol itikuri partiebisa da samoqal aqo speqtris l iderebis umetesobam, Seqmnil i mdgomareoba sworad Seaf- asa da Sesabamisi pragmatul i nabij ic gadadga. mxedvel o-

baSi maqvs k.afxazisa da d.niJaraZis mier axl ad arCeul i saqarTvel os erovnul i sabWosadmi Tbil isisa da quTaisi guberni ebis TavadaznaurTa qonebis gadacemis faqti. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom es qoneba, saqarTvel os erovnul i fondis Seqmnas daedo safuZvl ad. isic cnobil ia, rom aRni Snul i fondis mizans, saqarTvel os damouki deblobisa da regionSi Seqmnil i urTul esi pol itikuri situaciidan gamosaval i safexuris momzadeba warmoadgenda.

qarTul i pol itikuri el itis warmomadgenl ebs kargad qondaT gacnobierebul i, rom erovnul i saxel mwifos formireba da misi damcavi meqaniznis_ SeiaraRebul i Zal ebis Seqmna TiTqmis paral el ur reJimSi unda momxdariyo. winaaRmded SemTxvevaSi, samxreT kavkasiis geopol itikuri sivrcis specifikidan gamomdinare, axl adSeqmnil i saxel mwifos arsebobaxanmokle aRmoCndeboda. am real obidan gamomdinare, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetis wevrebi qarTul i jaris Seqmna- SeiaraRebisatvis Sesabamisi saSual ebebis gamoZebnas maqsimal urad cdil obdnen. amis dadasturebas, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetis 1917 wl is 8 dekembris sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. dokumentidan irkveva, rom am sxdomas aSS- is, ingl isis, safrangeTis, italiis saxel mwifobis el Cebi eswrebodnen. maTi mxridan erT- erT umTavres sakiTxad, qarTul i jaris Seqmna da ruseT- osmal eTis jerkidev momqmedi frontis xazis dacvis aucil ebl oba iqnadasmul i. rac Seexeba saqarTvel os pol itikuri el itis warmomadgenel Ta pozicias, stenografiul i angariSis mixedviT Tuki vimsjel ebT, n.Jordaniam igi Semdegi formiT Camoayal iba: `Cven j arimal e gveyol eba... magram iaraRi ar gvaqvs sakmao. iaraRi Tqven mogveciT, Cven davi cavT Cvens territorias. Cven rom osmal eTs win davudgeT, ganmar toebi T xom ar davrCebi T, an mokavSi reebi ra gvaris daxmarebas gagvi wiven... Cven iaraRi gvWiria.- am amonaweridan kargad Cans saqarTvel os pol itikuri speqtris l iderTa pirdapiri da gaxsnil i pozicia. am faqtma antantis qveynebis warmomadgenl ebi iZul ebul i gaxada qarTul i mxaris mxridan wamoWril sakiTxebze konkretul i pasuxi gaeca. imave sxdomis stenografiul i angariSidan irkveva, rom evropel ebi saqarTvel os mxol od ful iT da evropel i samxedro oficrebis

mi Svel ebi T daexmareboda. rac Seexeba i araRs, mi s mi wodeba-
 ze uars acxadebdnen.¹ arc imas akonkretebdnen, Tu rogor
 da ra gziT unda momxdariyo axl ad Seqmnil i qarTul i
 jaris SeiaraReba. **aRni Snul i faqti imis naTel i dadas-
 turebaa, rom dasavl eT evropis qveynebi, qarTvel ebi sadmi
 i araRis miwodebaze, qarTul i saj ariso SenaerTebis Seqm-
 nis pirvel i safexuridanve ikavebdnen TavS. es imas ni Snav-
 da, rom saqarTvel os erovnul sabWos, rusul i i araRis
 SeZenaze ezruna da imave (ukve gasabWoebul i) qveynis mier
 warmoebul i i araRis momxmarebl ad darCenil iyo.** Tuki
 qarTul istoriografiaSi dRemde gabatonebul i Tval-
 sazrisiT_ samxedro sawyobebi TiTqos i araRiT iyo savse_
 vixel mZRVanel ebT, maSin evropis qveynebi sgan saqarTvel osad-
 mi i araRis armiyidva did tragediad ar unda CaiTval os.
 aRni Snul i natyuari informacia gen. g.mazni aSvil is memuare-
 bidan iRebs saTaves da misi gaziareba dRemde ukritikod
 xdeboda. am SemTxvevaSi, yuradRebis miRma yvel aze mniS-
 vnel ovani faqtori iyo datovebul i. mxedvel obaSi maqvs
 g.mazniaSvil is memuarebis sabWoTa xel isufl ebis period-
 Si dawerisa da mTavl itis cenzuris gavl is Semdeg 1927
 wel s stamburad dabeWdvis faqti. bunebrivia, am garemoebeb-
 ma Tavisi uaryofiTi daRi daasva aRni Snul memuarebs. mxed-
 vel obaSi maqvs samxedro sawyobebSi i araRisa da tansacme-
 l is arsebobis Sesaxeb motanil i fantastikuri cifrebi.
 samwuxarod, mi si sandoobis sakiTxi dRemde eWvis qveS aravis
 dauyenebia. CemTvis sainteresო sakiTxTan dakavSirebiT imave
 memuarebSi vkiTxul obT: **`i araRi, mokazmul oba da mTavar
 sursaTis maragi sawyobebSi imdeni iyo, rom Sesazl ebel i
 iyo qarTul i l aSgris Tund 50 aTasi kacis SeiaraReba,
 mokazmva da gamokveba aTi wl is ganmavl obaSi.-² an ki dev:
 `1921 wl is maisSi, Cvens sawyobebSi darCenil i tansacml iT
 me SevZel i Semosva Tavidan fexebamde 17 aTasi kacisgan
 Semdgari wiTel i armiisa. es ar kmara: saqarTvel os sabWo-
 Ta mTavroba, dRidan Tbil isSi Semosvl isa, ori kviris ganma-
 vl obaSi hkvebavda ufasod mTel i qal aqis mcxovrebl ebs
 saminiistros sawyobebi dan.-³**

am amonawerebSi motanil i faqtebi, sabWoTa xel isufl ebis
 maRal Cinosnebis miTitebiT rom aris Cadebul i iqedanac
 Cans, rom wi na gverdze igive g.mazni aSvil i Sefarviti formiT

wers: `mal e gamoirkva, rom saindendato sawyobebSi ac ar iyo tansacmel i da mokazmul oba, rac mTavaria, Tofebic.-⁴ am SemTxvevaSi principul ad ismeba kiTxva: 1)Tuki saindendanto sawyobebSi tansacmel i, mokazmul oba da Tofebi ar iyo, ra gziT unda momxdariyo 50 aTasi kacis Sei araReba, an cariel i sawyobebis Semyure g.mazniaSvil ma rogor SeZl o 17 aTas kaciani qarTul i wiTel i l aSqris Seqmna? sad ambobs simarTi es da sad tyuis igi? 2)rac Seexeba imave g.mazniaSvil is mier miTiTebul sursaTis marags, igi konkretul ad ar asaxel ebs skvebi produqtebis im saxeobas, roml iTac 50 aTsi jariskacis 10 wl iT gamokvebas varaudobda. xazgasmi T mmda aRvni Sno, rom amerkavkasiaSi da miTumetes Tbil isis samxedro sawyobebSi, sursaTis (xorci, kartofil i, l obio, konservis qil ebi, Zexvi...) ara Tu 10 wl iT, aramed 2 wl iT SenaxvisaTvis Sesabamisi teqnologiuri saSual ebebi ar arsebobda; 3)dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom pirveli msofil io omis dawyebisa da misi mimdinareobis paral el urad, ruseTidan etapobrivad amerkavkasiaSi frontisTvis Semotanil i produqtis daniSnul ebis mimarTul ebiT gagzavnas, amerkavkasi is frontis mTavarsardl oba kuri rebda. es procesi ruseTis droebiti mTavrobis periodSi ac gagrZel da misi Sewyveta, 1917 wl is oqtombri saxel mwifo gada-trial ebas da frontis xazidan jaris demobil izacias ukavSirdeba. smecni ero l iteraturaSi dasabuTebul ia, rom 1918 wl is ianvar- Tebervl is CaTvl iT, osmal eTis frontidan wamosul i gabol Sevikebul i rusul i eSel onebis, gansakuTrebiT bol o eSel onis sursaTiT uzrunvel yofa, samxedro sawyobebis si cariel is gamo, amerkavkasi is komi sariatma udi desi Zal isxmevis Sedegad moaxerxa.

roca saqarTvel os pirveli respublikis sursaTis sarezervo fondi s Sesaxeb vsaubrobT, pirveli rigSi a gasaTval - iswinebel i: a)1918_ 1920 wl ebis monakveTSi bol Sevikuri aj anyebebis sal ikvidacio da mezobel i saxel mwifoebidan Tavdasxmebis mogeriebiTi saomari operaciebi, roml ebmac didi raodenobiT finansebi da qveynis sasursaTo maragi Seiwova; b)dasavl eT evropis saxel mwifoTa l iderebis mxridan saqarTvel osadmi sursaTis miwodebis danapirebis arSesrul eba; g)sasofl o- sameurneo produqciis warmoebis mxriv qveyanaSi im etapze arsebul i sinamdvil e. yo-

vel ive aRni Snul is gaTval iswi nebi dan gamomdi nare, 1921 wl is 20 ianvramde saqarTvel oSi sursaTis Tundac 2 wl ian sarez-ervo maragze saubaric ki SeuZl ebel ia. mTel i pasuxismgebl obiT SemiZl ia ganvacxado: 1)samxedro tansacmel is, moka- zmul obis, Tofebis, sursaTis (xorci, kartofil i, l obio, konservis qil ebi, Zexvi...) saxeobebis gan sawyobebi dacari- el ebul i iyo. rac Seexeba xorbal s, igi umniSvnel o raode- nobas warmoadgenda. 2)arqivsacavebSi Cems mier mi kvl eul i dokumenturi masal ebiT dasturdeba, rom Tbil isis sawyo- bebis xorbl iT Sevseba, 1921 wl is 20 ianvris Semdeg_ Teberv- l is pirvel ricxvebSi gaxda SesaZl ebel i. am SemTxvevaSi gansakuTrebul i rol i saqarTvel os xel isuflebis mier niu- iorkis savaWro saxl Tan_ `Sabier morel iko--sTan 1919 wl is noemberSi gaaformebul ma xel Sekrul ebam Seas- rul a. am dokumentis mixedviT, saqarTvel os mTavrobas, aRni- Snul i firmisadmi 100 aTasi kil o abreSumis parki an matyl i (1 kg. abreSumis parkis sanacvl od 5 kg. matyl i) unda mieca. saqarTvel os momaragebis saminstros Zal isxmeviT, 1920 wl is dekembri dasawyi sSi, niu- iorkis firma `Sabier morel iko--s, pirvel safexurze 62400 kil o abreSumis pa- rki gaugzavnes (gem `frigze- 40 aTasi kg. dai tvirTa, xo- l o gem `todl aze- 22 aTas 400 kg.). zemoaRni Sul i firma danarCen 37600 kil o parks mxol od mas Semdeg mi iRebda, roca xel Sekrul ebiT gaTval iswinebul i 1350 tona xorba- l i saqarTvel oSi srul yofil ad iqneboda Semotani l i. imave dokumenturi masal ebi mixedviT, Sepirebul i xorbal i fo- Tis portSi 1921 wl is ianvaris pirvel naxevarSi Semovi da. misi gemebi dan gadmotvirTva, miwonva, matarebl is vagoneb- Si ganTvseba (76 vagoni Seadgina), miRebul i produqciis srul fasovnad Sefaseba da miReba_ Cabarebis aqtze xel m- oweri 1921 wl is 20 ianvars dasrul da. am umniSvnel ovane- si dokumentis mixedviT, abreSumis parkisa da matyl is safas- urad, saqarTvel om 80,184 fuTi (1313456 kg. e.i. 1313,5 tona) xorbal i Seisyida. es faqti, Sesabamisi uwyebebis warmoma- dgenl ebi xel mowerebiT da beWdebi Taa (saqarTvel os mTa- vroba, saq. resp. momaragebis saminstro, firma `Sabi en mo- rel iko- da foTis porti) dadasturebul i. xorbl is daniS- nul ebisamebr gagzavna da moxmarebis mizniT misi damuSave- bis procesi, mxol od am operaciis damTavrebis Semdeg

(1921 wl is 20 ianvari) gaxda SesaZl ebel i. saqarTvel oSi im etapze arsebul i sarkinigzo mimosvl is SesaZl ebl obebs da Sesabamis teqnol ogiur pirobebs Tu gaviTval iswinebT, foTis portidan xorbl is transportireba da sawyobebSi srul fasovnad dabinaveba, Tebervl amde ver moxerxdeboda. rac Seexeba danarCen 36,5 tona xorbal s, igi imave firmis mier 1921 wl is 16 Teberval s baTumSi iqna SemotaniI i da misi miwonva- dabinaveba adgil zeve ganxorciel da.

xazgasmiT minda aRvniSno, rom 1921 wl is ianvar_ Teberval Si saqarTvel oSi 1350 tona xorbl is Semotanis zemoaRniSnul i umniSvnel ovanesi faqti (Semotanis dro), SeuZl ebel ia g.mazniaSvil is donis maRl CinosanisaTvis ucnobi yofil iyo. miuxedavad amisa, igi am sakiTxs gverds uvl is da mkiTxvel sazogadoebas arsebul sinamdvil es iseTi formiT sTavazobs, TiTqos 1921 wl is 20 ianvramde sawyobebi xorbl is maragiT iyo savse da amis Sesaxeb saqarTvel os xel isufl ebas el ementarul i informacia ar gaaCnda. imasac Tu gaviTval iswinebT, rom sabWoTa ruseTma saomari moqmedebebi somxeTidan 1921 wl is 11 Teberval s, xol o azerbaij anidan 16 Teberval s daiwyo, gamoricxul i ara, drois am mcire monakveTSi (31 ianvri_ 11 Tebervl i), xorbl is pirvel i partiis dafqvac rom ver ganxorciel ebul iyo. firma `Sabier morel iko-- s mier saqarTvel oSi 1921 wl is ianvar_ Teberval Si SemotaniI zemoaRniSnul xorbal s unda gul isxmobdes g.mazniaSvil i, roca Tavis mogonebebSi sursatis `10 wliani maragis- Sesaxeb saubr obs.

samwuxaroa, magram faqtia, rom giorgi mazniaSvil is memuarebSi motaniI i pirvel i safexuris tyuil is sazogadoebisadmi miwodebam, ideol ogiuri Tval sazrisiT, sabWoTaxel isufl ebis mesveurTa Canafiqri maRal doneze Seasruli a. mxedvel obaSi maqvs, qarTvel i generl is mxridan saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isufl ebis diskreditaciis mcdel oba. sabWoTa periodidan moki debul i dReis CaTvl iT, istorikosebi, litetaturaTmcodneebi da publ icistebi, arsenal Si iaraRis TiTqosda arsebobis Sesaxeb g.mazniaSvil is memuarebSi motaniI cifrobriv monacemebs eyrdnoboden da dacariel ebul samxedro sawyobebis, raodenobis iaraRiT aRvsil ad acxadebdnen. am cru informaciam, ki dev ufro `damaj erebel i- saxe mas Semdeg mi iRo, roca g.maznia-

Svil is memuarebSi motanil i tyuil i, rezo gabaSvil ma `mx-
atvrul ferebSi Camosxmuli- miawoda mkiTxvel sazoga-
doebas, xol o saqarTvel os xel isufli eba upasuxismgebl o-
baSi daadanaSaul a da anaTemas gadasca. `Tbil isis samxedro
sawyobebi- wers r.gabaSvil i- dauSretel i (radgan naxevar
mil ionze meti jaris central uri amunciisa iyo)- ise da-
cariel da, rom SemTxveviT gadarCenil idan (an ver mi gnebu-
l idan)_ 1921 wl is omis Semdegac, bol Sevi kebs darCaT 17000
axal i Tofi (quTaisSi 300 xel uxl ebi tyviis mfrqvevel i)
da... `mTavrobam- (?) yurebi gamouWeda qveyanas: `iaraRi ar
gvqonda da jari rogor unda Segveqmna, an riTi Segveiar-
aRebina-- o.⁵ r.gabaSvil is es da sxva kl asikuri donis tyu-
il ebi, saarqivo masal ebTan Sej erebis gareSe bn. gr.oni anma
dai mowma. misi simarTI ed gasaRebisa da gafeti Sebis mi zni T,
ekaterine gabaSvil is saxel is spekul irebas Seecada. `re-
vaz gabaSvil i- wers gr.oniani- aris cnobil i qarTvel i
mwerl is ekaterine gabaSvil is ufrosi vaji.-⁶ am SemTxveva-
Si gr.onianma iseTi foni Seqmna, rom ekaterine gabaSvil is
Svil i- r.gabaSvil i tyuil sar ikadrebda da misi mogonebe-
bidan motanil i faqtobrivi masal is amonari di, TiTqos sima-
rTI es warmoadgenda, xol o yovel i winadadeba saarqivo
dokumentebze maRI a idga. qveyanas harvardis universi teti-
sa da l evil is unikal uri saarqivo dokumentebi qondes da
istoriul mecnierebaSi Semoxiznul i adami anebi, sazogadoe-
bas r.gabaSvil is tyuil ebiT `kvebavdes,- rbi ad rom vTqva,
istoriul i mecnierEBis gamasxaravebis mcdel oba da imave
sazogadoebis upativcemul obaa. mi Tumetes, r.gabaSvil is tyui-
l ebi da antisaxel mwifoebri vi azrovneba, safuZvl ianad amxi-
l a erovnul - demokratiul i partiis erT- erTma l iderma,
Rmad ganswavl ul ma iuristma da r.gabaSvil ze aTgzis maRI a
mdgomma pol itikurma moRvawem giorgi gvazavam. mxedvel o-
baSi maqvs imave g.gvazavas mier parizSi 1929 wel s dabeWdi-
l i broSura `saqarTvel o da erovnul - demokratiul i par-
tia.- es naSromi gansakuTrebul yuradRebas imi Tac iqcevs,
rom misi avtori, 1917- 1921 wl ebi mimdinare pol itikuri
procesebis avangardSi idga, yvel a movl enis aqtiuri monaw-
il e da TviTmxil vel i iyo. sabednierod, igi simarTI es ar
Ral atobs. saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis
saqmianobis r.gabaSvil isa da d.vaCnaZi seul Sefasebebs, isto-

riul i sinamdvil is Tavdayirad dayenebas, RmerTgamwyr al i da tvingamocl il i adami anebis naazrevad mi i Cnevs. es gamo- naTqvamebi mi utevebel cil iswamebad rom ar CameTval os, imave broSuri dan Sesabamis amonawerebs SevTavazeb mkiTxvel sazogadoebas: g.gvazava- `ai amazea naTqvami: `RmerTi rom kacs gauwyr eba, pirvel ad tvins gamoacl iso.~ (gv.14) an ki dev, `ai marTI a Tavdayira dayeneba yovel i Semecnebi s: ufl ebis da moral is, val debul ebis da sindisis.~ (gv.15) gana amis Semdeg, r.gabaSvil is `rac maxsovs-- Si motanil i faqtebi, saRad moazrovne da saarqivo dokumentebis safuZvl i anad mcodne adami anma SeiZl eba ki, sarwmunod mi i Cni os?

yovel ive zemoTqmul is gaTval iswinebidan gamomdinare xazgasmiT minda aRvni Sno: roca saubar ia rusul Tofebze da tyvi amfrqveebze, r.gabaSvil sa da arc `gabaSvil istebs- erTxel ar dausvams sakiTxi_ rusul i vaznebis raodenobis, an misi saTadarigo fondis arsebobis Sesaxeb. arc imaze ufiqriaT, Sesatyvisi vaznebis gareSe darCenil i nebi smieri SaSxana Tu tyvi amfrqvevi, gadaWril i wyal sadeni mil is ufu- nqcio mdgomareobaSi rom aRmoCndeboda. am mimarTul ebiT sakiTxi ar dausvamT imitom, rom saqarTvel os pirvel i re- publ ikis mTavrobis l anZRva- ginebiT iyvnen da arian ga- rTul ni. WeSmari tebis dadgena srul ebiT ar ainteresebT, winaaRmddeg SemTxvevaSi, harvardidan da l evil idan Camot- anil dokumentur masal ebs safuZvl i anad Cauj debodnen da siRmi seul ad Seiswavl idnen. es rom moendomebi naT, r.gaba- Svil is zemoaRni Snul da sxva uamrav tyuil ebs farda aexdeb- oda. ami sTvis TavauRebel i da mZime Sroma iyo saWi ro. samecni- ero sferoSi iol i gziT `moseirne- adami anebis, istoriul mecni erebaSi damkv idrebul i dRevandel i ganukiTxaoba, sam- wuxarod amis Sesazl ebl obas aZl evs. aseTi mkacri Sefase- bi dan gamomdinare, si mar TI is dasabuTebas, Sesabami si saar- qivo dokumentebi T Sevecdebi. **arqivsacavebSi Cems mier mo- povebul i pirvel adi dokumenturi masal ebiT irkveva, rom saqarTvel os teritoriaze arsebul samxedro sawyobebSi Tavmoyril i rusul i warmoebis sabrZol o i araRi da amun- icia, 1914 wl is sabrZol o moqmedebebi dan gamomdinare, 1915_ 1916 wl ebSi saqarTvel odan maqsimal urad iqna gatani l i sariyami Ssa da al eqsandropol Si. rusul i samxedro Sena- erTebis mier ruseT_ osmal eTis frontis datovebis Sem-**

deg, aRni Snul samxedro sawyobebze kontrol s 1918 wl is ianvridan somxeTis erovnul i sabWo axorciel ebda. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom amierkavkasiis komisariatის Zal isxmeviT, 1918 wl is martis Sua ricxvebSi al eqsandropol idan da sariyami sidan saqarTvel os erovnuli ma sabWom mxol od 6 vagoni tyviamfrqvevis vaznebis, 24 vagoni zarbaznis yumarebis wamoReba da Tbil isis arsenal Si ganTavseba SesZl o. amis Semdeg, somxebს qarTvel ebisatvis arcerTi saxeobis vazna ar miucia. 1918 wl is ianvris monacemebiT, Tbil isis arsenal Si arsebul i SaSxanebis raodenoba 18 aTascal s Seadgenda. amierkavkasiis komisariatის dadgenil ebit, igi samad (qarTvel ebisTvis, somxebisTvis da azerbaij anel ebisTvis) ganawil da da saqarTvel os samxedro SenaerTebს 6000 erTeul i SaSxana gadaeca.

rac Seexeba quTais is samxedro sawyobebSi darCenil iaraRs, mis sakuTrebase pretenziას quTaisSi disl ocirebul i rusul i samxedro SenaerTi acxadebda. am sakiTxTan dakavSirebit, saqarTvel os erovnul i sabWos aRmasrul ebel i komitetის 1917 wl is 10 dekembრის sxdomaze ioseb gedevani Svil i xazgasmit ambobda: `quTais is rusis j aris qoneba Cvens j ars unda gadmoecეს, magram sal daTebi qonebas ar izl evian, Cvenia da Tan unda waviRoTo.- am faqts ukeTebda ra anal izs, igive i.gedevani Svil i dasZenda: `SegviZl ian miviRoT Zal iT, magram arasasurvel Sedegs moitans.-' aq garkveviTaa naTqvami, rom rusis j arisadmi iaraRis Zal ismieri gziT warTmevis mcdel oba, qveyanaSi samoqal aqo omis dawyebis safuZvel i SeiZl eba gamxdariyo. aseT situaciას gadamwyveti rol i mSvidobiani gziT mol aparakebas unda Seesrul ebina. mxedvel obaSi maqvs ori faqtori: 1)rusul i j aris sardl obis mxridan `keTil i nebis- gamoCenis SemTxvevaSi qarTvel ebisatvis iaraRis datoveba da 2)evropel ebisgan Sepirebul i ful iT, am iaraRis Sesyidvis SesaZl ebl oba. aseT kritikul situaciას gadamwyveti rol s drois faqtori gansazRvravda. evropel Ta mxridan 1917 wl is 8 dekembრის saqarTvel os erovnul i sabWos prezidumi sadmi Sepirebul i ful iT daxmareba, ara Tu 1918 wel s, aramed 1921 wl is Teberval Siac ar ganxorciel ebul a.

amierkavkasiis regionSi mimdinare umZimesi politikuri procesebis fonze, saqarTvel os damoukidebl obis gamocxa-

deba da osmal eTis dampyrobil uri qmedebebis SeCereba, j er ki dev arSemdgari qveynisTvis finansuri daxmarebis aucil ebl obas saWi roebda. Cems xel Tarsebul i saarqivo masal ebis mixedviT Tuki vimsjel ebT, am sapasuxismgebl o nabij is gadadgmisas, qarTvel i pol itikosebi finansurad dasayrden safexurs `saqarTvel os erovnul fondSi- Cadebul qonebaSi da imave fondisadmi Semowirul obis safuZvel ze dagrovil TanxaSi xedavdnen. marTalia, sawyisi safexurisaTvis fonds garkveul i formiT saxel mwifos xazinis funqciis Sesrul eba SeeZlo, magram igi ver gawvdeboda: a)damoukidebel i qveynisTvis aucil ebel i urTul esi reformebisa da b)osmal eTis mier Tavsmoxveul i sabrZolo moqmedebebis dafinansebas. aucil ebl oba, garedan daxmarebas saWi roebda. miTumetes, mefis ruseTis moxel eTa SemweobiT, saqarTvel os ekonomika `momakvdavi adamianis- dones utol deboda. samwuxarod, Cemi kol egebis umetesobis mxridan zemoaRniSnul i faqtebi mizanimarTul adaa ignorirebul i. arada, oqros maragisan sazRvargareTis qveynebis finansuri dauxmarebl obis gareSe (gansakuTrebiT pirvel safexurze) saxel mwifos faqtiuri formireba warmoudgenelia. qarTul i pol itikuri el ita Tuki am siZnel eebis met nakl ebad daZl evas axerxebda, igi mis Rirsebad unda iqnas aRiarebul i. rac Seexeba samxedro da sxva reformebis srul yofil advergatarebas, qveynis mmarTvel i pol itikuri Zal is SecdomebiT ki ara, ZiriTadad uful obiT da iaraRis uqonl obiT iyo ganpirobebul i. saarqivo masal ebiT dasturdeba, rom **saqarTvel os erovnul i sabWos mier 1918 wl is martSi damtkicebul i proeqtis `qarTul i jaris reorganizaciis Sesaxeb-safexurebrivad bol omde ver ganxorciel eba, ful is, iaraRisa da amunciis uqonl obam ganapiroba.** anal ogiuri bedixvda wil ad saqarTvel os erovnul i sabWosa da saqarTvel os mTavrobis mier 1918 wl is 20 agvistos miRebul kanoneb.⁸ qveynis sakanonmdebl o organosTan arsebul i samxedro komisiisgan, saqarTvel os mTavrobis 1918 wl is 20 dekembriis xdomaze wardgenil i angariSidan irkveva, rom Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarebul sawyobebSi arsebul i rusul i vaznebi da qvemexis Wurvebi umniSnel o raodenobas warmoadgenda. am xarvezis dauyovnebl iv aRmofxvris mizniT, imave sxdomaze miRebul i dadgenil ebiT dai sva sakiTxi_ evro-

pis qveynebidan sabrZol o masal is dauyovnebl ivi SeZenis, uki dures SemTxvevaSi, saqarTvel oSi misi damzadebis mi zanSewoni l obis Sesaxeb. am sakiTxTan dakavSi rebiT, uaRresad sayuradRebo informacias Seicavs pol kovnik kol onel o kartel is mier saqarTvel os samxedro saminstros mTavari Stabisadmi gagzavnil i (1919 wl is 9 noemberi) weril i. am dokumentidan irkveva: 1)saqarTvel os mTavrobas, germaniis xel isufli ebisaTvis TxovniT miumarTavs, rom daxmareba gaewia rusul i vaznebisa da yumbarebis, samxedro tansacml isa da fexsacml is, tel egrafisa da radiotel egrafisTvis saWi ro mowyobil obis SesaZenad. 2)im SemTxvevaSi Tuki qarTul i jaris SeiaraRebisTvis saWi ro sabrZol o masal a germaniis samxedro sawyobebSi ar aRmoCndeboda, rusul i vaznebisa da Wurvebis dasamzadebel i qarxanis aSeneba saqarTvel oSi moexdinaT. imave weril Si konkretul adaa miTiTebul i pirvel i moTxovnisadmi uaris Tqmis ganmapirobel i ZiriTadi mi zezebi. rac Seexeba vaznebisa da Wurvebis damamzadebel i qarxnis saqarTvel oSi mSenebl obas, k.kartel is mtkicebiT, igi garkveul sirTul eebTan iyo dakavSirebul i. mxedvel obaSi maqvs qarxnis gadaiaraReba, rac Sesabamisi Carxebisa da yal ibebis damzadebis aucil ebl obas saWi roebda. meore mxriv, am mi marTul ebiT samuSaos Catareba, kapital istebsaTvis damaxasiaTebel komerciul interesebs ukavSirdebo da. aRniSnul is gaTval iswinebidan gamomdinare, k.kartel i winaswari monacemebis saxiT moiTxovda: a)ra raodenobis masal is Semotana iyo aucil ebel i saqarTvel oSi; b)konkretul ad ra tipis da ra raodenobis unda yofil iyo qarxnis mier warmoebul i produqcia, romel ic saqarTvel os sWirdebo da. evropaSi mimdinare rTul i politikuri procesebis gamo, am sakiTxis momdevno safexurze gansaxil vel ad gatana SeuZl ebel i gaxda. mi uxedavad amisa, aRniSnul i faqti imaze mi gvani Snebs, rom im etapze saqarTvel os xel isufli eba, saj ariso SenaerTebis SesaiaraRebl ad da qveynis Tavdacvisunarianobis asamaRl ebl ad, mi sTvis xel mi sawvdomi yvel a SesaZl ebl obis gamoyenebas cdil obda.

saqarTvel os pirvel i respubliki s mTavrobis mesveurebs kargad qondaT gacnobierebul i, rom qveynis Tavdacvis sistemaSi Seqmnil i urTul esi mdgomareobis aRmofxvra, qarTul i jaris gadaiaraReba (**rusul i warmoebis i araRis evro-**

pul i T Canacvl eba) mxol od antantis saxel mwifoebis dax-
 marebis gareSe SeuZl ebel i iqneboda. am mizniT, dasavl eT
 evropaSi sagangebo del egacia iqna gagzavnil i. maTi warma-
 tebul i saqmianobis xel is SemSl el ad ori faqtori moqme-
 debda; 1)evropis qveynebi dan im etapze saqarTvel os, rogorc
 damoukidebel i pol itikuri erTeul is ar aRiareba. isini
 saqarTvel os, `demokratiul i ruseTis- Semadgenel nawil ad
 moiazrebdnen; 2)daSnakcuTiunis partiis l iderTa mxridan,
 1919 wl idan saqarTvel os saxel mwifoebriobis winaaRmdeg
 mi zanmi marTul i farTomasStabiani kompaniis gaCaReba. am sa-
 kiTxTan dakavSirebiT dokumentur masal aze dayrdnobiT,
 akaki kvitaiSvil i werda: `1919 wels gaimarTa kompania saqa-
 rTvel os winaaRmdeg dasavl eTSi, gansakuTrebiT ki ingl i-
 sursa da nawil obriv frangul presaSi. presis kompaniaSi
 did rols TamaSobda yofil i ruseTis mefis dipl omatia
 general denikinis karnaxiT. amave dros frangul ad dai be-
 Wda daSnakel Ta warmomadgenel is vardani ans wigni saTau-
 riT `somex- qarTvel Ta konfli qti da kavkasi is omi.- wigni
 aRsaSfoTebel i, gaborotebel i, Tavidan bol omde aRsavse
 cil iswamebebiT saqarTvel os winaaRmdeg... wigni daurigda
 antantis umaRl esi sabWos wevrebsa da erTa l igis meTaur-
 ebs. aseT mowaml ul garemoSi mouxda muSaoba qarTul del e-
 gacias. gansakuTrebiT ingl isel ebi iyvnen Cvens winaaRmdeg,
 roml ebic im dros iyvnen saqmis faqtiuri gadamwyvetni.⁹
 saqarTvel os saxel mwifos winaaRmdeg evropis masStabiT
 amuSavebul i somxuri `ideol ogiuri manqanis- da misi mxar-
 damWeri (somxuri diasporis gan mosyidul i) ingl isurenova-
 vani Jurnal istebis gan presis furcl ebze gavr cel ebul i
 cil ismwamebl uri informaciis daZl eva, gaRatakebul i qar-
 Tvel ebisaTvis udides sirTul eebTan iyo dakavSirebul i.
 saqarTvel os saxel mwifos warmomadgenl obas evropis qvey-
 nebsi gansakuTrebul i Zal isxmeva dasWir da, rom somxur-
 ingl isuri antiqarTul i `propagandistul i manqana- nawil -
 obriv SeeCerebina. amis mi Rweva mxol od meore internaci o-
 nal is sapropagando saSual ebebis gamoyenebiT gaxda SesaZ-
 l ebel i. mxedvel obaSi maqvs, daSnakcuTiunis partiis sazR-
 vargareTul i warmomadgenl ebis tyuil ebSi mxil eba da evrop-
 el i social - demokratTa l iderebis mxridan, evropul i
 presis saSual ebiT zemoaRniSnul i sakiTxis gapiareba. am

urTul esi samuSaos Catarebis Semdeg SeZl o qarTul ma del egaciam, antantis umaRI esi sabWos warmomadgenl ebTan Sexvedra. am mxriv, gansakuTrebiT safrangeTis premier ministr kl emansosTan saqarTvel os dipl omatiuri korpusis Sexvedris faqti iqcevs gansakuTrebul yuradRebas. rogorc cnobil ia, saqarTvel os del egaciis mesveurebma mas sagangebo memorandumum gadasca. am dokumentSi qarTvel Ta moTxovna Semdegi formiT iyo Camoyal ibebul i: `Cven viTxovT dauyovnebl iv daxmarebas imitom, rom viciT, rac ufro Zl ieri viqnebiT da momzadebul i, miT ufro gaadvil deba bol Sevicebis Semosevis Tavidan acil eba.-¹⁰

zemoaRniSnul i `Segonebis- miuxedavad, safrangeTis da evropis sxva qveynebis xel isufal T, saqarTvel osadmi Sepirebul i daxmarebis (iaraRI, ful i, amunci a, sursaTi) Sesasrulebl ad iotisodena nabiji ar gadaudgams. arada, saqarTvel os garSemo mimdinare rTul i pol itikuri procesebi, qarTul i jaris dauyovnebl iv gadaiaraRebas, rusul i warmoebis aRWurvil obisgan ganTavisufl ebas da saqarTvel os SeiaraRebul i Zal ebis raodenobrivad zrdis aucil ebl obas moiTxovda. savsebiT sworad aRniSnavda akvi taiSvil i, rom qarTul i jaris ricxobriv raodenobas `sazRvavda iaraRis raodenoba da ara survil ebi!... evropisgan mitovebul i saqarTvel o Tavis Sinaur mterze damokidebul i, mainc axer xebs mcire SeiaraRebul i laSqari iyol ios.-¹¹ mdgomareobas isic arTul ebda, rom bol Sevicebisgan yubanis ol qis daWerisa damisi gasabWoebis gamo, puris Sesyidvis SesaZl ebl obebi saqarTvel os gadaeketa. jaris raodenobrivi zrdisaTvis iaraRTan da tansacmel Tan erTad, puris maragic aucil ebl obas warmoadgenda. marTalia, saqarTvel os mier xorbl is didi raodenobis partia argentinaSi iyo Sesyidul i, magram misi daniSnul ebi samebr transportireba, saqarTvel os saxel mwi fos wasaqcevad mosurne Zal ebis zemoqmedebidan gamomdinare igviane bda.

am fonze, kidev ufro miuRebel i Canda baTumis ol qSi azerbaijanel Ta antiqarTul i saqmianobisadmi inglisel Ta mxardaWera. mi Tumetes, bol Sevicebis safrTxedazrul i aisbergiviT uaxl ovdeboda saqarTvel os. es saSiSroeba qarTul i pol itikuri el itis mesveurT siRmiseul ad qonda gacnobierebul i da moaxl oebul i katastrofisgan TavdaRwevis

erTaderT meqani zms, evropis saxel mwi foebis mxridan Sepirebul daxmarebaSi xedavda. amis Sesani Snav dadasturebas, egegeWkoris mier parizSi myofi k.CxeiZisa da ak.Cxenkel isadmi 1920 wl is 19 marts gagzavnil i weril i warmoadgens. antantisgan aRTqmul i daxmareba i araRiT da sursaTiT ar migviri da arc viciT rodismivi RebT da mivi RebT Tu ara saerTod. I odini ki am pirobebSi SeuZl ebel ia... dauyovnebl iv unda gagvewios i araRiT da sursaTiT daxmareba moaxl oebul i bol SevikTa winaaRmddeg sabrZol vel ad. mdgomareoba isea garTul ebul i, rom yoymani da I odini SeuZl ebel ia.- samxreT kavkasiis regionis politikiuri mdgomareobis gansakuTrebul ma garTul ebam da saqarTvel osadmi evropis qveynebi dan daxmarebis Sesaxeb avansad gacemul ma tyuil ma ganapiroba ingl isis, safrangeTis, aSS- is, italiis dipl omatiuri warmomadgenl ebisadmi n.Jordaniis mier 1920 wl is 20 marts gadacemul i weril obiTi gancxadeba. dipl omatiuri etiketis dacviT, masSi safuZvl ianadaa mxil ebul i dasavl eTis saxel mwi foTa mxridan saqarTvel osadmi micemul i dapirebebis Seusrul ebl oba. Cven gansakuTrebiT Cagvca I axvari Tanxmobis qveynebis damoki debul ebam- vki Txul obT dokumentSi- Cveni Crdil o sazRvrebis dacvis saqmeSi, saidanac Cveni saxel mwi fos dangrevis mizniT bol Sevikuri moemarTebian. Cven araerTxel aRvZariT Sua mdgoml oba am brZol aSi amuniciiT da sursaTiT mxardaWerisaTvis. mxardaWeras dagvpir dnen, Cven vel odit motminebiT magram ver mivi ReT Tqvengan vercerTi vazna, vercerTi funti puri. axla dadga momenti, rodesac meti I odini SeuZl ebel ia da dapirebebiT ver davkmayofil debiT... me mward unda aRvni Sno, rom ise, rogorc gasul is wina wels, Cven ise martoni davrciT, an imis gamo, rom Tqveni mTavrobebi arasakmarisad arian Caxedul ni, an ki dev bol Sevikuri ruseTis mier Cveni respublikis dangreva aRmosavl eTSi Tqveni interesebis xel yofadar iTvl eba.¹² es vrceli amonaweri evropis saxel mwi foTa I iderebis tyuil ze dafuZnebul i Sepirebebis mxil ebis saukeTeso ni muSs warmoadgens. aseTi mkacri ganaCenis miuxedavad, dasavl eT evropis saxel mwi foebis, zemoaRniSnul i danapirebis Sesasrul ebl ad Tavi ar Seuwx-ebi aT.

antantis qveynebisgan gacemul i danapirebisadmi upasuxi-

smgebl o damokidebul eba qonda mxedvel obaSi e.gegeWkors, roca parizSi, romSi da konstantinopol Si myofi saqarTvel os warmomadgenl ebisadmi gagzavnil weril Si (1920 wl is 24 marti) xazgasmiT rom miuTitebda Crdil oETidan moaxl - oebul i safrTxis garduval obaze da dasZenda: `aseT friad gamwvavebul pirobebSi Cven araerTxel migvimarTavs mokavSireTa warmomadgenl ebisadmi... araerTxel vTxoveT maT daxmareba sursaTiT da samxedro iaraRiT, magram mra-val j er ganmeorebul i dapirebis garda j er- j erobiT aravi-Tari daxmareba ar migviri... aucil ebl ad saWiroa, raTa Tqveni mxriv miRoT yovel gvare zomebi rom mokavSireebma rac SeiZl eba saCqarod mogvawodon real uri daxmareba sursaTiT, samxedro iaraRiT... Tu evropamarti a dagvexmarasursaTiT da iaraRiT, Cven ufro gabedul aT davel aparakebit bol Seviks da imedi gvaqvs uki dures SemTxvevaSi SevZl ebT maTTan gamkl avebas da Cveni damoukidebl obis dacvas.-

am vrצל i amonaweridan kargad Cans, rom qarTul i politikuri el ita da qveynis mmarTvel i wreebi, bol Seviketan ukompromiso brZol is dawyebisTvis iyvnen mzad da saqarTvel os damoukidebl obis gadarCenas, evropis saxel mwi foebis umaRl esi eSel onebisgan gacemul i sityvis argatexaSi da danapirebis Sesrul ebaSi xedavdnen. ramdenadac antantis qveynebis maRal Cinosnebi politikuri meZavis gzas daadgnen da danapirebis droul ad Sesrul ebaze ar fiqrobdnen, es faqti, saqarTvel os xel isufli ebas Sida resursebze dayrdnobiT gamosaval i gzebis Zi ebisken ubiZgebda. Cems mier mikvl eul i saarqivo masal ebis mixedvit, iaraRis, amuniciis da sursats deficitis miuxedavad, saqarTvel os xel isufli eba adgil obriv resursebze dayrdnobiT, moaxl oebul i safrTxis neutralizebis miznit Tadarigs iWerda. mxedvel obaSi maqvs saqarTvel os sasazRvro zol is gamagrebasTan dakavSirebit general il ia odiSel iZis mier qveynis Tavdacvis sabWosadmi 1920 wl is 4 Teberval s moxsenebis saxiT wardgenil i proeqti. es uaRresad sayuradRebo dokumenti maqsimal urad iTval iswinebda yvel a im safrTxes, romelic Crdil oETidan (ruseTi) da samxreT- dasavl eTidan (osmal eTi) emuqreboda saqarTvel os. masSi samxedro specifikisaTvis damaxasiaTebel i moTxovnebis gaTval iswinebit iyo gaweril i:

1)im strategiul i punqtebis dakavebis aucil ebl oba, romel ic saomari moqmedebebis dawyebis SemTxvevaSi qarTul i jaris nawil ebs upiratesobas Seunarcunebda; 2)qarTul i jaris raodenobrivad gazrdis, misi SeiaraRebisa da umni Svel ovanes strategiul sasazRvro poziciebze batal ionebis raodenobis ganl ageba; 3)proeqti TavdacviTTan erTad, SeteviTi xasiaTis operaciebis Casatarebel umni Svel ovanes ni uansebsac iTval iswinebda.¹³

am proeqtis yvel aze didi nakl i imaSi mdgomareobs, rom masSi dasmul i sakiTxebis gadawyvetis mizniT, Sesabamisi samuSaos Casatarebl ad miaxl oebiTi xarj TaRricxvac ar iyo gaTval iswinebul i. im etapze arsebul i dokumenturi masal ebis mixedviT Tuki vimsjel ebT, nebismeri proeqti srul fasovnad mxol od im SemTxvevaSi iTvl eboda, Tuki misi ganxorciel ebisaTvis saWiro xarj TaRricxvis 80%- iani jamuri monacemebi eqneboda darTul i. qveynis finansebTan dakavSirebul am umni Svel ovanes faqtors, qarTvel i general ebis umetesoba xSirad yuradRebis miRma tovebda. angariSs ar uwevda saqarTvel os saxel mwifos biuj etis Sesazl ebl obebs. arc imas iTval iswinebda, rom 1918 _dan 1921 wl is Tebervl amde, daxmarebis saxiT dasavl eT evropi dan saqarTvel os arcerTi centi, arcerTi cal i vazna da grami puri rom ar miuRia. yovel i umni Svel ovanesi wamowyeba mxol od Si da emisiaze iyo dafuZnebul i.

aRni Snul i nakl is miuxedavad, es proeqti imis naTel i dasturebaa, rom saqarTvel os xel isufl ebas, qveynis usaf- rTxoebaze zrunda da misi droul ad mowesrigeba nomer pirvel amocanad miacnda. xazgasmiT minda aRvni Sno, rom Cems mier mikvl eul i dokumenturi masal iTirkveva, rom im etapze Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarbul sawyobebSi arsebul i SeiaraRebisa da amunciis (Tofebi, vaznebi, yumbarebi, tansacmel i, sursaTi...) maragi imdenad umni Svel o iyo, rom igi iodiSel izis mier SemuSavebul i proeqtis nawil obrivad ganxorciel ebasac ver uzrunvel yofda. evropul i saxel mwifoebis liderTa dapi rebebis Semyure saqarTvel os mdgomareoba kidev ufro garTul da azerbaij anisa (1920 wl is 28 april i) da somxetis (1920 wl is 29 noemberi) gasabwoebis Semdeg. momxdari faqtiT, iodiSel izis proeqtSi damatebiti cvl il ebebis Setana aucil ebel i Seiqmna. am proceduris

ganxorciel eba, da finansebis Tval sazrisiT garkveul i formiT korektivs saWi roebda. marTal ia, saqarTvel os damfuZnebel i krebis 1920 wl is 15 ivnisis # 24- e sxdomis mier miRebul i dekretiT Tavdacvis fonds 400 mil ionis maneTi gamoyo, magram igi minimal uradac ver wvdeboda im urTul esi probl emis mogvarebas, romelic qarTul i jaris Seiar-aRebasTan iyo dakavSirebul i. kidev ufro Seusrul ebadi aRmoCnda saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is noembris dadgenil eba_ qarTul i jaris damatebit 40 aTasi kacit gazrdis Sesaxeb. misi ganmapirobebel i mizezebi pirvel adi teqniki da finansuri saSual ebebis (iaraRi, tansacmel i, sursaTi, ful i...) uqonl obiT iyo gamowveul i. isic gasaTval iswinebel ia, rom rusul i warmoebis vaznebiTa da yumbarebit, samxedro sawyobebis im etapze Sevseba SeuZl ebel i xdeboda. am sakiTxTan dakavSirebit, general i al eqsandre zaqariaZe mogvianebit gul istkivil iT werda: `Cveni ocneba iyo ramenairad samoci aTasi jari Segveqmna, magram uiaraRobis gamoes ocneba ocnebad darCa (miuxedavad imisa, rom momzadebul jariskacTa ricxvi saqarTvel oSi aRemateboda orasi aTass. saTanado sardl obac mZad iyo).-¹⁴

xazgasmiT minda aRvniSno, rom vaznebis da yumbarebis is maragi, romelic sariyamiSidan da al eqsandropol idan iqna Camotanili (1918 wl is marti), 1918_1920 wl ebSi mimdinare saomarma operaciebma STanTqa. mxedvel obaSi maqvs: 1)osmal eTTanomi (1918 wl is marti _april i); 2)bol Sevikibis mier 1918 wels mowyobil i 20- mde gl exTa Seiararebul i aj anyeba; 3)somxeTTan 1918 wl is oqtomber_ dekembiris saomari operaciebi; 4)bol Sevikibis 1919 wels aj anyebebi; 5)denikinis winaaRmdeg 1919 wels Catarebul i sabrZol o moqmedebebi; 6)sabWoTa ruseTisa da gasabWoebul i azerbajanis mier 1920 wels ganxorciel ebi iTavdasxma saqarTvel oze da misi mogerieba; 7)osebis 1920 wl is aj anyeba da a.S. yovel ive es, axl adSeqmnil i saqarTvel os saxel mwifos xazinas aTeul obit mil iardi dauj da. xolo Tavdacvis uwyebisadmi daqvemdebarebul i sawyobebi rusul i warmoebis vaznebis da yumbarebis maragisgan TiTqmis dacariel da.

Cems mier zemoT motanili faqtebi qonda mxedvel obaSi memarcxene social ist_ federal istTa partiis erT- erT

I iders Tedore Ri onts, roca imave partiis pirvel yri-
 l obaze (1921 wl is 30 oqtomberi) ambobda: `3 wl is ganmav-
 l obaSi, rac saqarTvel o damoukidebel i iyo, Cven ar viciT
 arcerTi sami Tve, rom gagvetarebinos uomrad, aj anyebis
 gareSe. omi ki, miT ufro sistematuri omi, TviT aRa- maxmad
 xanis reJimze uaresia.- nebismierma mkvl evarma, romel ic
 saqarTvel os pirvel i respubl ikis Tavdacvis unarianobis
 SesaZl ebl obebs Seexeba, pirvel rigSi unda gaiTval iswi-
 nos: 1)zemoaRni Snul i procesebi dan gamomdinare, qveynis
 finansurad da ekonomikurad damangrevel i Sedegebi; 2)pa-
 suxi unda gaeces kiTxvas; 1918_ 1920 wl ebSi rac saqarTve-
 l os pirvel ma respubl ikam gadai tana, ra mdgomareobaSi aR-
 moCndeboda nebismieri sxva qveyana (gnebavT igive evropu-
 l i) Tuki imave evropul i saxel mwi foebisgan finansur dax-
 marebas ver mi iRebda. am fonze, al ogikurad moCans gen. giorgi
 kvini taZis memuar ebSi gakeTebul i gancxadeba_ saqarTvel os
 Sei araRebul Zal ebs, 1920 wl is mais- ivni sSi TiTqos ami erk-
 avkasi is ganmaTavisufl ebel i misi is Sesrul eba SeeZl o `es
 iyo erTad_ erTi uaRresad xel sayrel i SemTxveva_ wers
 g.kvini taZe_ azerbaij ani sa da somxeTis gasanTavisufl ebl ad
 bol Seviki dampyrobl ebisagan. Cven SegveZl o bol Sevi kebi-
 sagan mTel i kavksi is gawmenda da iqneb daRestni sac. es iyo
 1920 wel i, rodesac pol oneTi oms awarmoebda ruseTTan da
 general i vrangel i daZrul i iyo yirimi dan.- erTi Sexedvi T
 es gegma mimzidvel i Cans, magram Tuki yvel a aspeqtis gaTval -
 iswi nebi T ganvixil avT, misi ganxorciel eba saqarTvel os kata-
 strofas daaCqarebda. roca g.kvini taZe somxeTis ganTavisu-
 fl ebaze l aparakobs, igi j er kidev damoukidebel saxel m-
 wifos warmo adgenda. misi gasabWoeba, rogorc zemoTac mqonda
 aRni Snul i, mxol od 1920 wl is 29 noemberSi ganxorciel da.
 1)im SemTxvevaSi Tu general g.kvini taZis mier SeTavazebu-
 l i gegmi T imoqmedebdnen, saqrTvel os xel isufl ebas azer-
 baij anel Ta da somexTa mxridan qarTul i j aris usafrTx-
 oebs garanti a unda qonoda. azerbaij anel ebisgan amis mi R-
 weva SeuZl ebel i iyo im ubral o mi zezis gamo, rom bol Sevi-
 kebs qveyana TiTqmi sYubrZol vel ad Caabara. rac Seexeba so-
 mxets, igi xel sayrel i situaci is Seqmni sTanave mis mi er `sa-
 daod- qceul i qarTul i mi webis mi tacebas Seecdeboda. aRni S-
 nul i dan gamomdinare, qarTul i mxedrobi sadmi azerbaij ane-

I Ta ZiriTadi Zal ebis da prorusul i orientaciis mqone somexTa Tanadgoma saTaveSive iyo gamoricxul i. es imas ni-Snavda, rom Tuki saqarTvel o, ami erkavkasiis `ganmaTavisufi ebel is- funqcias ikisrebda, igi riskis pol itikis gzas unda dadgomoda. damfuZnebel i krebis 1920 wl is 25 ivnisis sxdomaze oponentTa misamarTiT v.Tevzaia ambobda: `azerbaj anis xal xi gagveTavisufi ebia ucxo Zal isagan... aseT miznebs saqarTvel os respubl ika ver gaiziarebs... is vinc fiqrobs, rom unda Caerios sxvis saqmeebSi... Sesul iyo maT dedaqal aqSi, gaeyara yvel a misi mokavSire el ementebi... aseTi pol itika respubl ikas ar qonia da arc eqneboda.- imave sakiTxTan dakavSirebiT akaki Cxenkel ma ganacxada: `Cveni mdgomareoba rTul ia, Cveni rglv iv rkal Semortymul i varT,... Cveni mTavroba ar awarmoebda riskis pol itikas da yvel a is rasac aq b-ni veSapel i brZanebda, aris riskis pol itika. Cveni risks ver vawarmoebT sanam vgrZnobT pasuxismgebl o-bas Cveni eris, Cveni demokratiis winaSe.- 2)`omis gagrZel ebis momxreni - yuradRebis mi Rma tovebdnen yvel aze mniSvnel ovan kiTxvas; SeZl ebda Tu ara saqarTvel os ekonomika xangrZl i vi omis xarj ebis gadafarvas da ra mdgomareobaSi aRmoCndeboda qveynis finansebi. mi Tumetes, 14 dRiani omi saqarTvel os biuj ets mil iard naxevari qarTul i boni dauj - da. 3)isini arc imas kiTxul obdnen, Tu ra mdgomareoba iyo samxedro sawyobebSi i araRis, vaznebis, yumbarebis, tansacm- l isa da sursaTis Tval sazrisiT. Tavdacvis sabWos gasai du- ml oebul i monacemebis mixedviT, 1920 wl is ivnisis bol o- sTvis, samxedro sawyobebSi mxol od 1 mil ion 800 aTasi rusul i warmoebis vaznebis maragi iyo. azerbaij anis `gan- maTavisufi ebel - misiasTan dakavSirebul i saomari moqmede- bebis ganxorciel ebis SemTxvevaSi, saqarTvel os samxedro Sei araRebul Zal ebs minimum 2 mil ion 500 aTasi vazna da- sWirdeboda. gaurkvevel ia, Tu ra raodenobis zarbaznis Wurvebi da sursaTi iqneboda saWiro qarTul i j aris br- Zol isunarianobis SesanarCunebl ad da mis gamosakvebad. am mxriv, samxedro sawyobebis sarezervo maragi TiTqmis amowurul i iyo. es imas niSnavs, rom kritikul momentSi, qarTul i j aris rusul i warmoebis vaznebis, yumbarebi sa da sakvebis gareSe darCeboda. Tuki es moxdeboda, saqarTve- l os saxel mwi fos katastrofa garduval i iyo da rac mTa-

varia, vaznebis gareSe darCeniI i qarTul i j ari, osebis
 1920 wl is ivnisis aj anyebasac ver gaumkl avdeboda da os
 bol Sevicebs, Tbil isSi Tofis gasrol is gareSe Semosv-
 l is SesaZl ebl oba mi ecemoda. es aris mware sinamdvil e,
 roml isadmi angariSis gaweva nebismeri mkvl evarisadmi
 aucil ebl obas warmoadgens. 4) mxedvel obaSi a mi saRebi 1918
 wl is dasawyisSi, DsomxeTisa da azerbaijanis interesebis
 dasacavad, saqarTvel os Tavgamodebi dan gamomdinare mi Re-
 bul i mware gamocdil eba. aRniSnul i pol itikuri kursi,
 erovnul i sabWos 1918 wl is 16 seqtembris sxdomaze, erovnul _
 demokratma i maWavarianma `ocoboco- pol itikad Seafasa
 da mmarTvel pol itikur partias mkacri toniT miuTiTa:
 `daanebeT Tavi ocobocodias, daadeqIT real uri pol itikis
 gzas, daanebeT Tavi msoflioze zrunvas... ai Cveni pasuxi
 sagareo pol itikaze.~ azerbaijanis `ganmaTavisufl ebel i-
 misi is warumatebl obis SemTxvevaSi, qveynis mmarTvel i pol i-
 tikuri partia, imave erovnul - demokratebi dan anal ogiuri
 Cawixvl is mdgomareobaSi aRmoCndeboda. erTi ram udaod
 SeiZl eba iTqvas, opoziciuri partiebisa da samxedro uwe-
 bis arcerT maRal Cinosans, gkvin itazis zemoaRniSnul i geg-
 mis SesaZl o warmatebis dasabuTeba an mosal odnel i Sede-
 gebis pasuxismgebl obis aRebis Sesaxeb, raime saxis doku-
 menti mTavrobisaTvis im etapze ar warudgenia. amMSemTxve-
 vaSi, saqarTvel os xel isufl eba imoqmeda Tavdacvis siste-
 mas daqvemdebarebul smxedro sawyobebSi arsebul i SesaZ-
 l ebl obidan da saxel mwifos interesebidan gamomdinare.
 samxedro sawyobebSi rusul i vaznebis maragis amowurvis
 gamo, roca mis Sevsebas kustarul ad damzadebul i vaznebiT
 cdil oben, am fonze, bol Sevicebs gan azerbaijanis ganTavisu-
 fl ebis raime gegmebze saubari yovl ad dauSvebel ia. Cems
 mier arqivsacavebSi mi kvl eul i dokumentiT dasturdeba, rom
 saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 24 Tebevli is dadgeni-
 l ebiT, rusul i warmoebis vaznebis gasatenad (kustarul i
 wesiT dasamzadebl ad) da mwyobridan gamosul i Tofebis
 SesakeTebl ad, special uri saxel osnoebis mowyobisaTvis
 9,440000 maneTi iqna gamoyofil i. imave saarqivo masal ebiT
 dasturdeba, rom rusul i warmoebis SaSxanebi sTvis Sesabam-
 isi nawil ebis dasamzadebl ad, zemoaRniSnul i ful iT 7 sa-
 xarato Carxi da erTi frezeris sistemis dazga SeiZines,

romel ic dani Snul ebisamebr 1921 wl is 24 ianvars arsenal - Si gadaitanes. rac Seexebeba vaznebis kustarul ad damzadebis ideas, Tu visgan momdinareobda igi, amis Sesaxeb sayuradRebo informacias akvitaisvil is naSromi izi eva. am sakiTxTan dakavSirebiT masSi vkiTxul obT: `saqarTvel os general uri Stabis ufrosi general i zaqariaZe Tavis `Cveneba--Si ambobs: `vaznebis maragi friad cotaa. ra vqnaT? gamosaval s TiTqmis ver vxedavT! erT dRes Semovida CemTan general i quTaTel aZe da meubneba: me maqvs erTi idea, damiWire mxari da vaznebs gavaCeno. me mas mivuge: win da win giWer mxars! raSia saqme? ai ra mi pasuxa man: arsenal Si mil - ionobiT hyria cariel i vaznebi da gavtenoT waml iT!_ nikel is tyvi ebs sad Soul ob?- vkiTxe me. _nikel is tyvi ebi aris arsenal Si. es TaTrul i vaznebia, rac auarebel ia arsenal - Si. maT Cven amovaZrobT da gavukeTebT rusul vaznebs! rasakvirvel ia, maT Soris gansxvavebaa da Zl ier gavl enas iqonebs srol is sizusteze, magram masirebul i cecxli is dros Sedegi mainc daaxl oebiT erTi da igive iqnebao. gen. quTaTel aZis winadadeba sisrul eSi moviyaneT.-¹⁵ am faqtis Sesaxeb gen al .zaqariaZis mogonebebsi vkiTxul obT: **`arsenal Si daviwyeT vaznebis xel iT awyoba. Cvenma gamoceni ma artil eristebma Ren. quTaTel aZem da yazbegma es moaxerxes, magram ramdeni gveqneboda da rodis gveqneboda saTanado Tadarigi? mxol od 1920 wl is Semdeg aviyaneT dRiuri ricxvi ase awyobil i vaznebis ocdaaTi aTasamde, arc amistvis saWiro masal is Tadarigi iyo usazRvro.**-¹⁶

rusul i sabrZolo vaznebis damzadebis gazrdasTan dakavSirebiT, gen. al .zaqariaZis mogonebebidan motanil i zemoaRniSnul i informaciis siswores, Tavdacvis sabWos 1920 wl is 13 noembris dadgenil ebac adasturebs. am dokumentis mixedvit, sxdomas sagangebod ganuxil avs sakiTxi_ `vaznebis aRsaWurvel saxel osnos Sromis nayofierebis gaumj obesebis Sesaxeb.- miRebul i dadgenil ebit, dasaxul i miznis gansaxorciel ebl ad, Tavdacvis fondi dan 7,706000 maneTi iqna gamoyofil i. imave Tavdacvis sabWos 1921 wl is 11 ianvris sxdomam, rusul i SaSxanebisTvis gaTval iswinebul i `xistebis- maketi moiwona da dasamzadebl ad Sesabamsi nebarTva gasca.

Cems mier motanil i zemoaRniSnul i faqtebi or ZiriTad

garemoebaze migvani Snebs: 1) rusul i warmoebis SaSxanebi-saTvis samxedro sawyobebSi vaznebis da sxva nawil ebis maragis ukmarisobaze, misi kustarul ad gasaiduml oebul formebsi damzadebis gziT Sevsebis mcdel obaze; 2) Tavdacvis sabWos maRal Cinosnebis mxol od ramdenime pirovnebas gaaCnda srul fasovani informacia, ra raodenobas Sei cavda Tavdacvis sistemisadmi daqvemdebarebul samxedro sawyobebSi im etapze arsebul i iaraRi. aqedan gamomdinare, qarTul istoriografiaSi da zogierTi memuarul i literaturis avtoris mier gavrcelebul i mosazreba, TiTqos saqarTvel os xel isuflebis Sesabamisi uwyebis maRal Cinosnebma ar icodnen Tu ra `qoneba- iyo Senaxul i arsenal Si, mcdar informaciazea damyarebul i da sinamdvil es ar Seesabameba.

arsebul i umZimesi mdgomareobi dan gamomdinare, iaraRi sa da sabrZol o masal is SeZenis sakiTxTan dakavSirebiT, saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 18 martis dadgenilebiT, safrangeTSi momusave qarTul i del egacis dasaxmarebl ad, gen. il ia odisel izis xel mZRvanel obiT special uri komisia gai gzavna. isic cnobil ia, rom saqarTvel os warmomadgenl obam sagangebo memorandumiT mimarTa safrangeTis xel isuflebas. `Cveni TxovT_ vkiTxul obT dokumentSi_ dauyovnebl iv daxmarebas... rac ufro Zlieri viqnebiT da momzadebul i, miT ufro gaadvil deba bol Sevi kebis Semosevis Tavidan acil eba.- rac Seexeba safrangeTis premier-ministrs kl emansos, konkretul i gadawyvetil ebis miRebasTan mimarTebsi garkveul i mizezebis gamo Tavsi kavebda. dokumentur masal aze dayrdnobiT, am sakiTxTan dakavSirebiT akvitaisvil i wers: `premier ministri kl emanso SeekiTxad del egacias- iaraRi da amunicia rom gamogigzavnoT... maTac igive bedi xom ar eweva, rogorc denikini saTvis gagzavnil s; mas bevri gavugzavneT da bol os yvel a es iaraRi bol Sevi kebis xel Si gadavidao.- del egaciam mas saTanado Sesaf-erisi pasuxi misca. am TaTbiris Sedegi iyo dapireba iaraRis mi cemis a.-¹⁷

samwuxarod, es dapirebac Seusrul ebel i darCa. Tuki gen. a.zaqariaZis mogonebebs daveyrdnobiT, mokavSire saxel mwi-foebis umaRl es sabWos, general vrangel isaTvis daval eba miucia, rom konstantinopol is sawyobebSi arsebul i misi

yofil i j aris naqoni iaraRi qarTvel ebisaTvis gadaeca. imave azaqariaZis informaci iT, am sakiTxTan dakavSirebiT konstantinopol Si `gaigzavna komisia Ren. quTaTel aZis da Saqro mdivnis Semadgenl obiT. ramdenime dRe gaatara am del egaciam iq, magram arc erTi Tofi Cven maTgan ar migviriA... rusul sabWos Ren. vrangel is meTaurobiT gamoutania dadgenil eba, rom yovel nairi zomebi yofil iyo miRebul i, raTa qarTvel ebs iaraRi ar miscemoda.-¹⁸

erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas; ramdenadac vrangel i da denikini antantis saxel mwifoebisgan finansdeboda da maTi miTiTebebis Semsrul ebl ebi iyvnen, gansakuTrebiT ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta gareSe, saqarTveli os sawinaaRmdegod veranair gadawyvetil ebas ver miRebdenen. miTumetes, stambol is samxedro sawyobSi Tavmoyril i vrangel is naqoni iaraRi, safrangeTis saxel mwifos sakuTrebas warmoadgenda. am SemTxvevaSi, gadamwyveti si tyva, safrangeTis premier- ministr kl emansos unda eTqva. rogorc zemoTac mqonda aRniSnul i, ramdenadac mas orWoful i_ waj equkuj eqis pozicia eWira, am iT gen. vrangel i sargebl obda da misi naqoni iaraRis vargisianobis Semowmebis ufl ebasac ar aZl evda qarTul mxares. arc isaa gamoricxul i, rom igive kl emanso, evropel i maRal Cinosnebisadmi damaxasiaTebe- l i orpirovani ianisis rol s rom TamaSobda. Torem, mis mier gacemul i brZanebis Sesrul eba- arSesrul ebaSi Carevas, rusul i sabWo da gen. vrangel i namdvil ad ver gabedavda. am SemTxvevaSi gadamwyvet si tyvas evropel Ta interesebi gansazRvravda. mxedvel obaSi maqvs maTi mxridan saqarTveli os saZianod Cafiqrebul i samomavl o RonisZieba. kerZod, saqarTvel osgan teritoriebis CamoWris safuZvel ze axal i fsevdo `saxel mwifos- Seqmnis mcdel obis faqti. am mima- rTul ebiT pirvel i qmediTi nabij i ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta Zal isxmeviT 1920 wl is 25 Teberval s gada- idga da erTa l igis mandat iT, baTumi porto- frankod of- icial urad iqna gamocxadebul i. baTumsa da mis garSemo arsebul i teritoriebis bazaze saqarTvel osgan gancal keve- biT, `patara damouki debel i saxel mwifos- Seqmnis sakiTxi, mokavSire saxel mwifoTa umaRl esi sabWos 27 Tebervl is l ondonis sxdomaze sagangebod ganixil es. evropel Ta es veragul i gegma, qarTvel pol itikosebs mxedvel obidan ar

gamorCenia da adeqvaturi nabij is gadasadgmel ad Sesabami-
 si safexuris momzadebas Seecadnen. amis dadasturebas noe
 ramiSvil is mier parizSi myofi k.CxeiZisa da ir.wereTel isa-
 dmi gagzavnil i weril i warmoadgens, romel ic 1920 wl is 22
 martiTaa daTariRebul i. am dokumentis gansakuTrebul i
 Rirebul eba imaSi mdgomareobs, rom masSi gamoaSkaravebu-
 l ia qarTul i saxel mwifos teritoriul i mTl ianobis wi-
 naaRmdeg dagegmil i ingl isis xel isufal Ta mi znebi da amo-
 canebi. meore mxriv, saqarTvel os samxreT_ dasavl eTis isto-
 riul i teritoriis CamosaWrel ad, ingl isur- somxuri al ian-
 sis Sesaxeb_ xazgasmiTaa miTiTebul i. aRniSnul Tan dakav-
 SirebiT dokumentSi vkiTxul obT: `ingl isel ebi cdil obs...
 daikavon baTumis ol qi da Semdeg gaiyvanon rkinigza baTu-
 mi dan artaaniT yarsamde... aseTi gegma warmoadgens ganmeo-
 rebas im gegmias, rac erTxel moxda Zvel saqarTvel oSi.
 samcxe_ saaTabagos mowyvetiT davkargeT ekonomiuri Zal a-
 gavl ena da Semdeg pol itikuri suvereni teti. **ami tom vi brZ-
 vi T ase energiul ad am gegmis winaaRmdeg. artaani_ baTu-
 mis xazi savsebiT Cveni unda Sei qnes. rogorc ar Segvi-
 Zl ia baTumis ol qis daTmoba, aseve ar SegviZl ia arc ar ta-
 anis ol qis somxebi saTvis gadacema... somxebi i brZvi an ar ta-
 anis ol qi dan gai kafon vi wro gza baTumi sken. gaJl i ton iq
 mcxovrebn, rogorc exl a Jl eten artaanis ol qis aRmosa-
 vl eT nawil is musl imanebs artil eriiT da qmian sufTa
 derefans.**¹⁹ am dokumentis gacnobis Semdeg gasagebi unda
 iyos: 1)saxel mwi foebri vad ra maRal doneze azrovnebda Cve-
 ni winaprebi da somexTa moTxovnebSi, saqarTvel os terit-
 oriul i mTl ianobis dasarRvevad ra did safrTxebs xeda-
 vda; 2)imave dokumentiT aSkarad ikveTeba, Tu ratom uWerda
 mxars ingl isis warmomadgenl oba san- remos konferenciaze
 somxebis usafuZvl o da mtacebl ur moTxovnebs. isic sayura-
 dReboa, rom **antantis saxel mwi foebis mxridan baTumis po-
 rto- frankod gamocxadebas, n.rami Svil ma karikaturul i
 saxel mwifos Seqmnis mcdel oba uwoda da principul ad
 daayena sakiTxi mis winaaRmdeg energiul i zomebis mi Rebis
 aucil ebl obis Sesaxeb.** imavdroul ad ingl isis xel isufl eb-
 is saqarTvel osken SesaZl o Semobrunebis faqtorebis win
 wamowevazedac miuTiTa. amasTan dakavSirebiT imave weril -
 Si vkiTxul obT: `Cven vfiqrobT, SeiZl eba ingl isis xel mZR-

vanel wreebs advil ad davumtkicoT, rom Zl ieri saqarTvel
l o sworeT maT interesebSia da maT pol itikas mTel kavka-
siaSi da Sua aziaSi amtkicebs. ami tom, saWiroa saqarTvel -
os interesTa uzrunvel yofa.-

n.rami Svil is es weril i imi Taca sauradRebo, rom masSi
zaqaTal as ol qis azerbaij anis sazRvrebSi datovebis SeuZ-
l ebl obaze da am saki TxTan dakavSirebi T antantis saxel m-
wi foTa mxardaWeris mi Rebazea yuradReba gamaxvil ebul i.
rogorc Cans, am saki Txze azerbaij anel ebs evropul i saxel
l mwi foebis mxridan garkveul i formiT qonda l obireba.
`mesame saki Txi es aris zaqaTal as ol qi. yovl ad SeuZl ebel -
ia_ vki Txul obT dokumentSi_ am ol qis azerbaij anis farg-
l ebSi datoveba. ekonomi urad is gadaj aWvul ia Tbil isTan.
saWiroa am saki TxSi mi mxroT mokavSireni. es mi T ufro Se-
iZl eba, rom azerbaij anis gaZl ierebas saqarTvel os xarj ze
ar moi surveben. saerTod, **droa sazRvrebis saki Txi pirvel
rigSi daayenoT.** modis gen. odi Sel iZe. man Cveni azri icis
da saWiroa misi erudiciis savsebiT gamoyeneba. imedi maqvs,
Tqven SeZl ebT am ukanasknel dabrkol ebaTa daZl evas.-

dokumenturi masal iT dasturdeba, rom l ondonis konfe-
renciis monawil e saxel mwi foebma, saqarTvel osTan mi mar Te-
baSi srul i siyrue gamoiCina. qarTvel Ta gasaWiri, misi yovel i
winadadeba ignori rebul i iqna. aseTive damoki debul eba ga-
moavl ina saqarTvel osadmi i araRis mi yi dvasTan mi mar TebaS-
iac. marTal ia, saqarTvel os warmomadgenl obas ofical u-
rad uars ar eubnebodnen, magram arc danapirebs asrul ebdn-
en. es garemoeba qonda mxedvel obaSi ak.Cxenkel s, roca gr.rc-
xil aZisadmi gagzavnil weril Si (1920 wl is 21 marti), ingl -
isis xel isufl ebis misamarTiT gul iswromiT rom werda:
`Cven ar vTxovT maT j ars, ar vTxovT mowyal ebas, gvinda mx-
ol od megobrul ad mogvepyran. gamogvi gzavnon i araRi, surs-
aTi, mogvcen saSual eba medgrad SevebrZol oT anarqias, ro-
gorc garedan ise SigniT.- imave ak.Cxenkel is mtkicebiT, ra-
mdenadac saqarTvel o evropasa da azias Soris saaRebmi cemo-
xids warmoadgenda, mistvis gaugebari rCeboda ingl isis
antiqarTul i pol itikuri kursi. mi Tumetes, aRni Snul saki-
TxTan mi mar TebaSi saqarTvel os gansakuTrebul i funqcia
ekisreboda. am fonze, gr.rcxil aZis wi naSe ak.Cxenkel i savse-
biT kanonzomierad svamda ki Txvas: **`vis i Sovis ingl isi**

ukeTess, gana mTel s aziaSi aris kidev iseTi eri, rogorc qarTvel i, romel ic momwifebul ia pol itikuraT, surs evropul ad icxovros da mTel is arsebiTaa dainteresebul i didi britaneTis gverdiT, misi patara megobris saxiT Seasrul os Tavisi istoriul i misia? Tbil isi gegemonia amerikavkasiisa, is erTgvari sul ieri simagrea, romel zedac dayrdnoba ingl isisTvis metad saxelroa. rac ufro ZI ierivarT Cven, pol itikuraT da ekonomikuraT, miT ufro kargia TviT ingl isisaTvis. amit mis gavl enas daeqvemdebareba mTel i kavkasia... ratom ar esmis mas es garemoeba, ratom unda amerikavkasia bol Sevikebis saTel ad gaxados?... es pol itika... TviT ingl isis sasicocxl o interesebis Ral atia... gTxovT imoqmedoT mTel is Zal RoniT. CaagoneT mag xal xs namdvil i maTi interesi, nu gvRupaven Cven, nu Ral atoben TviT ingl iss.-

am vrcel i amonaweridan kargad Cans, Tu ra maRal doneze qonda ak.Cxenkel s gacnobierebul i kavkasiis regionSi saqarTvel os geopolitikuri mniSvneloba da is mosal odnel i safrTxeebi, romel ebic Crdil oETidan da samxreTidan emuqreboda Cvens qveyanas. meore mxriv, masSi xazgasmiTaa miT iTebul i ingl isis gansakuTrebul rol ze, rogorc damcav meqanizme saqarTvel osTan mi marTebaSi. samwuxarod, ingl isis xel isufl ebaze zemoqmedebis moxdena, ara Tu gr.rcxil azes, aramed masze ufro maRal i rangisa da didi saxel mwifos warmomadgenel sac ar SeeZl o. im etapze ingl isis xel isufl eba ruseTis bunebriv simdidreze fiqrobda da wurbel asavit misi amowovis meqanizmis SemuSavebiT iyo dakavebul i. am fonze, saqarTvel o da samxreT kavkasia miSTvis nakl ebad Rirebul geografiul cnebad gadaiqca. saqarTvel os xval indel i dRisTvis ingl isel Ta es damRupvel i kursi, qarTul pol itikur el itas mxedvel obis miRma ar darCenia da masTan mi marTebaSi, adeqvaturi nabij is gadadgmis aucil ebl obas ayenebda. amis utyuar dadasturebad, e.gegeWkoris mier 1920 wl is 24 marts parizSi, romSi da konstantinopol Si myofi saqarTvel os warmomadgenl ebisadmi gagzavnil i weril i gamodgeba. `Cven eWvi gvaqvs- vkiTxul obT dokumentSi,- rom ingl isel ebi Cvens zurgsukan saidumli od mol aparakebas awarmoeben sabWoTa mTavrobasTan... Tu isini bol Sevikebisgan mi iReben mandats sparseT- indoeTisTvis, amerikavka-

sias advil ad daTmoben. aseT mdgomareobaSi, arsebul i pi robe-
bi Cven sxvas arafers gvikarnaxebs Tu ara saswrafod ene-
rgiul moqmedebas. mTavrobas gadawyvetil i aqvs dai cvas
respubl ikis damouki debl oba Tu is saWi ro iqneba i ara Ri T
xel Si.- ingl isis sandoobasTan mimar TebaSi, e.gegeWkori ar
tyuoda. dokumenturi masal iT dadasturebul ia, rom im etapze
sabWoTa ruseTsa da ingl iss Soris ekonomikuri urTier-
Tobis sakiTxebTan mimar TebaSi mol aparakeba da Sesabami si
xel Sekrul ebis teqstis momzadebaze muSaoba mar TI ac mim-
dinareobda. aRni Snul is gaTval iswinebiT, mxol od ingl isze
dayrdnoba da dasaxul i miznis Sesasrul ebl ad sxva qveyne-
bisen argaxedva, an saTanado nabij is argadadgma da axal i
safexuris armosinj va, didi pol itikuri Secdoma iqneboda.
am mxriv, qarTul i saxel mwifos mmarTvel wreebs safuZvl i-
ani gamocdil eba da mimdinare procesebi sadmi al Ros aReb-
is SesaniSnavi intuicia gaaCnda. amis udao dadasturebas
imave dokumentebSi motanil i faqtebi iZl eva. am masal ebis
Seswavl is Sedegad irkveva, rom ingl isisgan gadamwyveti
pasuxis droSi Segnebul ad gaWi anurebis gamo, i araRis SeZe-
nasTan mimar TebaSi dawyebul i saqmi anobis Zi riTadi kursi,
saqarTvel os dipl omatiurma korpusma ital ia_ safrange-
Tis mimarTul ebiT aiRo. roca saqarTvel os del egaciis
mier am qveynebi dan i araRis SeZenastan dakavSi rebiT gaweul
saqmi anobas vexebiT, Cvens winaSe principul ad ismeba kiTx-
va_ samxedro aRWurvil obis SesaZen nusxaSi Setanil i iyo
Tu ara saqarTvel os Tavdacvis saminstrosadmi daqvemde-
barebul i ital iuri sabrZol o Tvi Tmfrinavebis aTvis saWi ro
sawavis Sesyidva. es sakiTxi gansakuTrebul aqTual obas
im Tval sazrisiTac izens, rom r.gabaSvil is mogonebebis
safuZvel ze, istorikosTa garkveul wreebSi, `eqsper tebsi-
da Jurnal istebSi dRemde mcdari Sexedul ebaa `gabatoneb-
ul i,~_ saqarTvel os xel isufl eba m TiTqos ar izruna da
Tvi Tmfrinavebis aTvis sawavis SesaZenad arcerTi TeTri ar
gaimeta. isini gazepirebul i l eqsiviT imeoreben r.gabaSvi-
l is mogonebebis sarkazmiT Sezavebul teqsts. `sad iyo 12,
saukeTeso ital iuri haeropl ani, romel Tagan_ wers r.gaba-
Svil i_ vercerTi ver afrinda, mi uxedavad saukeTeso qarTve-
l i mfrinavebis a (mayaSvil ebi, bogomol ovi da sxv.), radgan
Cvenma `mzrunvel ma- xazeinma~_ aucil ebel `gargoil isaTvis-

ful i ver gaimeta: Zvirial.. ubral o zeTi i xmareTo da bol Sevikiuri erTaderTi haeropl ani Tu `panikasa- hqmni da Cvens mamac gvardiaSi, warmoidgineT, ra entuziazms gamoiwvevda maTSi da SiSis zars bol SevicebSi._ Cvens 12 haeropl ans Camoegdo maTi es erTaderTi da efrina mtris Tavze... gind marro Jordania qvada gunda Camoeyara, an gegeWkorus marqsistul i `rCevebi- marqsistul save rigebsi?- (gv.316)

vinc amonawers yvel a ni uansiT siRmiseul ad gani xil - avs, udaod dameTanxmeba, rom igi tyuil ebiTaa damZimebul i da saqarTvel os mTavrobisadmi biol ogiurad moZul e adamianis mieraadaweril i. am teqstis avtors, 1918 wl is maisis umZimesi dReebi unda gaxsenoda, roca man da misma Tanapartiel ebma, saqarTvel os pirveli respublikis koaliciur mTavrobaSi Sesvl aze da qveynis xaval indeli dRis pasuxi smgebl obaze, upasuxi smgebl o gadawyvetil eba rom mi iRo da `qandaraze Semomj dari- gul gril i mayurebel i opozitioneris rol Si yofna amj obina. es aris mware simarTI e da mas vercerTi istorikosi ver gaeqceva.

rac Seexeba ital iuri warmoebis TviTmfrinavebis sawvavisTvis ful is TiTqos `vergametebas,- am tyuil is mxil ebis uamravi dokumentia dacul i harvardis universitetisa da l evil is saarqivo masal ebis Sesabamis fondebSi. imave masal ebSi dacul i informaciis mixedviT, samxedro aRWurvil obasTan erTad, aRniSnul i sawvavi ital iis Tavdacvis uwyebidan unda mi eRo saqarTvel os. am da sxva sakiTxebis mogvareba ital iaSi sagangebod mi vlinebul gen. igedevani Svils qonda daval ebul i. saqarTvel os del egaciis (politikuri, ekonomikuri, samxedro) 1920 wl is 1 maisis sxdomis stenografiul i angariSidan irkveva, rom, saqarTvel os warmomadgenl obis imedebi ital iis xel isufl ebam ver gaamarTI a. xel SemSl el faqtorad sakiTxis politikur Wril - Si gadatana da aliebis (aliansis saxel mwi foebis) mier gamocemul i brZaneba iqna dasaxel ebul i. es dokumenti, kavkasiis da mcire aziis teritoriaze, iaraRisa da nebi smieri sabrZol o saSual ebebisTvis gankuTvnil i nawarmis Setanas krZal - avda. aRniSnul is gaTval i swinebidan gamomdinare, saqarTvel os dipl omatiuri korpusis mesveurebma, qveynisTvis TavdacviTi sabrZol o masal is Sovna `Semovl iTi gziTac- mosinj es. am SemTxvevaSi maT mizans, qarTul i jaris SeiaraReba

da respubl ikis damouki debi obis gadarCena war moadgenda.

Seqmnil i urTul esi situaciis gaTval iswinebi dan gamomdinare, evropasi qarTul i misiis warmomadgeni ebma, moqmedebis erT-erT safexurad, sayovel Taod cnobil i politikiuri formul ireba_`mizani amarTi ebs saSual ebas- gamoyenebac scades. isini italiis kerZo savaWro sazogadoebis `ICTA-- s xel mZRvanel s daukavSi rdnen da masTan iaraRis SeZena_ transportirebaze mol aparakebis garkveul i safexuri Seamzades. aRni Snul sakiTxTan mimarTebaSi gansakuTrebul yuradRebas gr.rcxil azis mier 1920 wl is 17 ianvars egegeWkorisadmi gagzavnil i weril i iqcevs. CvenTvis sainteresosakiTxTan dakavSirebiT dokumentSi vkiTxul obT: `erTi italiel i vaWari romelic droebiT imyofeba aq, rogorc warmomadgenel i italiuri savaWro sazogadoebisa `ICTA-, winadadebas iZi eva Seitanos saqarTvel oSi yovel nairi samxedro iaraRi, Tofebi, zarbaznebi, aeropl anebi, patronebi, yumbarebi da sxva. misi si tyviT, yvel aferi es SeiZi eba i Sovos saqarTvel os mTavrobam italiasi kerZo mwarmoebli ebis da vaWrebi gan. foTamde mitanas ikisreben gadamyidveli ebi. sawiroa mxol od winaswar icodnen, SeiZi eba Tu ara am saqmeze pirdapiri l aparaki italiis mTavrobastan. Tu es ise unda moewyos, rom italiis mTavrobam ver gaigos. am sakiTxis Sesaxeb me davpirdi pasuxs ori kviris ganmavl obaSi da amitom gTxovT vidre es vada gavidodes macnobot Tqveni Sexedul eba.~

Sesabamisi saarqivo masal ebis Seswavi si miuxedavad, aRni Snul sakiTxTan mimarTebaSi raime saxis gadawyvetil ebis miRebis damadasturebel dokumentis ver mi vakvl ie. rogorc Cans, zemoaRni Snul i kanonis gaTval iswinebi dan gamomdinare, italiidan aral egarul ad iaraRis gamotana did riskTan iyo dakavSirebul i. mi Tumetes, im etapze xmel TaSua zRvisa da Savi zRvis umniSvnel ovanes navsadgurebs da TviT bosforis srutes konstantinopol i TurT_ ingl isis saj ariso SenaerTebi akontrol ebda. saqarTvel osadmi iaraRis miyi dvasTan mimarTebaSi ingl isis waj eq- ukuj eqis pozicias Tuki gaviTval iswinebT, bosforis sruteSi italiidan aral egaruli ad wamoRebul i iaraRis gatarebas ingl isis aravi Tar SemTxvevaSi ar dauSvebda. aqedan gamomdinare, saqarTvel os saerTasoris mdgomareoba ki dev ufro damZimdeboda.

ramdenadac iaraRis aral egarul ad transportireba did riskTan da mosal odnel saerTaSoriso skandal Tan iyo dakavSi rebul i, saqarTvel os mTavrobam am nabij is gadadgmisgan, rogorc Cans Tavi Seikava. saarqivo masal ebidan irkveva, rom saqarTvel os dipl omatiurma warmomadgenl obam, iaraRis SeZenis optimal ur formad, qarxnis mepatroneebTan mol aparakeba mi iCnia. am mxriv saintereso informaciaa dacul i nj ayel is mier e.gegeWkorisadmi 1920 wl is 30 ivni ss gagzavnil weril Si. am dokumentis mixedviT, nj ayel i da i.ge devaniSvil i sagangebod Casul an qal aq mil anSi raTa enaxaTital iis metal urgiul i qarxnebis mmarTvel i wreebi da uSual od maTTan moexdinaTital iuri warmoebis iaraRis SesyidvasTan dakavSi rebiT mol aparakeba. ramdenadac es mcdel oba warumatebl ad damTavrda, qarTul i dipl omatiuri korpusis warmomadgebni ebi iZul ebul i gaxdnen, del egacis winaSe mdgomi sakiTxebis mogvarebas isev l ondonSi cdil iyvnen. samwuxarod, maTi es misi ac uSedego gamodga.

yovel ive zemoTqmul idan gamomdinare, principul ad ismeba kiTxva: romel qveyanaSi apirebda r.gabaSvil i TviTmfrinavebisTvis sawvavis SeZenas da Tuki aseTi saxel m-wifo egul eboda, es saiduml o ratom droul ad ar gaumxil a imave komisiis wevrebs? roca am SekiTxvas zogiet i`gabaSvil isti- Cemi kol ega damaj erebel pasuxs gascems, amis Semdeg miecema moral uri da zneobrivi ufl eba gaakritikos da anaTemasac gadascexel isufl ebis is mesveurni, roml ebmac r.gabaSvil isgan mikvl eul i TviTmfrinavis `sawvavis sabados- aTvis ebaze uari rom ganacxada.

qarTul i j arisTvis iaraRis SesaZenad gaweul i saqmi ano- bidan, gansakuTrebul interess gr.rcxil aZis mier e.gegeWko- risadmi 1920 wl is 4 maiss gagzavnil i radiodepeSa iqcevs. am dokumentidan irkveva, rom ingl isis, safrangeTis da ital - iis qveynebis maRal komisrebTan Sexvedraze, gr.rcxil aZes principul ad dausvams sakiTxi: `rodis SeiZl eba miviRoT dapirebul i amunicia. rogorc mosal odnel i iyo- wers igi- gadaWriTi pasuxi arcerTma ar momca. miTxres, es sakiTxi TviT Cvenma mTavrobam unda gadawyvitoso da dampirdnen, rom gaugzavni dnen depeSebs TavianT sagareo saqmeTa sami n- istroebis am saqmeze. me vcdil obdi gamegebi nebi na maTTvis, rom daxmareba swored exl aa saWi ro, radgan baqoSi bol Se-

vi kebis gamoCenis Semdeg, saqarTvel o Tavdacvis samzadis-
Si a.- samwuxarod, maTi mxridan qarTul i probl emi sadmi civi
da indiferentul i damokidebul eba igrZnoboda. iseTi
STabeWdil eba iqmneboda, rom isini qarTvel ebs gansakuTre-
bul informacias umal avdnen. qamel eonis pol itikur ni Rabs
amofarebul ni, mxol od zedapirul i dapirebebiT ifargl e-
bodnen. amis Sesani Snav dadasturebad, saqarTvel os sazavo
del egaciis 1920 wl is 4 maisis sxdomis stenografiul an-
gariSSi dacul i informacia gamodgeba. dokumentidan irkveva,
rom k.gvarjal aZis mier frangi pol kovnikis JorJisadmi
micemul SekiTxvaze_ `Cven gvinda vicodeT... iaraRs Tu
miviRebT, viRebT mar to safrangeTidan Tu sxvebidanac.-
respodentma (JorJma) am kanonzomieri SekiTxvisadmi konkre-
tul pasuxs Tavi aarida. rac Seexeba imave k.gvarjal aZis
saubars kremerTan, mas k.gvarjal aZisaTvis yovel gviri
Sefarvis gareSe uTqvams: `Tu gindaT marTal i giTxraT,
maSin azri aseTia,... iaraRi Tqven ar mogecemaT, radganac
Tqven erTi meores wyvetT.- am SemTxvevaSi mas somex- azer-
baj anel Ta sisxl iani dapirispireba qonda mxedvel obaSi.
samwuxarod, es danaSaul ebrivi qmedeba bral debis saxiT
qarTvel ebze gadmoqondaT. anal ogiuri pozicia eWira
qarTvel ebTan mi marTebaSi grenarsac. rogorc Cans, somxe-
bis mxridan orive maTgans qarTvel Ta sawinaaRmdegod yal bi
informacia qonda miwodebul i. igi qarTvel ebis simarTi esa
da udanSaul obaSi mas Semdeg darwmunda, roca de- mar te-
l is depeSas gaecno. am dokumentSi xazgasmiT iyo miTite-
bul i: `saqarTvel os energiul i Carevis wyal obiT, mowveu-
l i iqna konferencia sami republ ikis da omi SeCerebu-
l ia somex- azerbaij anel Ta Soris.-

Cems mier motanil i faqtebi imis naTel i dadasturebaa, Tu
ramdenad maRal doneze muSaobda mezobel i qveynebis (somx-
eTi, azerbaij ani) warmomadgenl ebi qarTvel ebis winaaRmdeg
yal bi informaciis gavrcel ebis mizniT. maT kargad moaxe-
rxes saqarTvel osadmi evropis l iderTa garkveul i nawil -
is undobl obaSi darwmuneba. iaraRis SeZenis sakiTxSi qarTu-
l i dipl omatiis warumatebel i saqmianobis safuZvel Ta-
safuZvel i evropis masStabiT qarTvel ebisadmi somexTa gapi-
arebul i yal bi bral debebi iyo. am sakiTxTan dakavSi rebiT,
saqarTvel os del egaciis da ekonomikuri komisiis 1920 wl is

1 maisis gaertianebul sxdomaze, kCxeiZe xazgasmiT miuTitebda: `del egaciam iaraRis SeZenis sakiTxis gamorkvevisTvis didi Sroma gaswia, magram saubedurod jer mizans ver miaRwia.- am SemTxvevaSi kCxeiZes italiaSi da inglisSi qarTuli del egaciis warumatebeli saqmianoba qonda mxedvelobaSi. miuxedavad imisa, rom inglisSi TITqmis yvela pasuxismgebeli pirovneba iqna naxuli, isini qarTvel ebs iaraRis SesyidvasTan dakavSirebiTerT da imave pasuxs aZi evdnen: `principuli mosazrebiT SeuZlebelia jer-jerobiT sakiTxis sisrul eSi moyvana da a.S.-

inglisis warmomadgenlobis mxridan aseTi poziciis daWera, moaxloebuli safrTxis winaSe mdgomi saqarTvel osadmi momakvdi nebel darty mas warmoadgenda. mitumetes, samxretkavkasiis garSemo politikuri situaciis gamwvavebis fonze, saqarTvelo umZimes mdgomareobaSi imyofeboda. qveyanas sabrZolo iaraRis swirdeboda da am aucilebel damcav instruments, dapi rebis miuxedavad, dasavleT evropis saxel mwi foebi ver imetebda. am realobis gaTvaliswinebidan gamomdinare, parizSi, romSi, berlinsi, bernSi, LondonSi, konstantinopolSi myofi saqarTvel os diplomatiuri warmomadgenlobisadmi 1920 wl is 18 aprilis gagzavnil radiodepeSaSi egegeWkori garkveviT miuTitebda: `Cven SevZlebt Tavdacvas sakuTari ZalebiT, yovel SemTxvevaSi erTxans gaumklavdebiT mters. ra Tqma unda Cveni mdgomareoba ufro imediani iqneboda, rom mokavSireTagan Sepirebuli daxmarebami gveRo. yovel dRe gvpirdebian, magram jer ar aferi gamougzavni aT.- am fonze, gansakuTrebuli yuradRebas iqcevs imave egegeWkoris mier evropis qveynebsi saqarTvel os warmomadgenlobisadmi 1920 wl is 30 aprilis gagzavnil radiodepeSa. `Cven gvWiria- vkiTxul obT dokumentSi- iaraRi, amunciada sursaTi. mokavSireTami siebi gvpirdebian daxmarebas, Tumca jer es dapi reba ar ausrul ebiaT... Tqven iq unda mi iRoT yovel i zoma, rom es daxmareba Tuki cariel isityva ar aris, maTi dapi reba dauyovnebliv mogvardes.- evropis qveynebis l iderebidan sicrueze dafuZnebuli wajeq- ukuj eqis pol itiki dan gamomdinare, saqarTvel os del egaciis winaSe principul ad daisva sakiTxi im arsebiTi meqanizmis wina pl anze wamowevis aucilebelobis Sesaxeb, romel ic dasavleT evropis saxel mwi foTa l iderebs daaintere-

sebda. am mxriv, gansakuTrebul yuradRebas n.ni kol aZis mier SeTavazebul i winadadeba iqcevs. n.ni kol aZis azriT, ramdenadac bol Sevi kebis mier baqos okupacia ganxorciel da, misi ganTavisuflebis motivaci iT, qarTul mxares antantis qveynebi dan iaraRis miyidva unda moeTxova. am sakiTxTan dakavSirebiT qarTul mxares gen. foSisadmi dasabuTebul i formiT Sesabamisi moxseneba unda waredgina. erTi SexedviT es winadadeba im Tval sazrisiT Canda mi saRebi, rom aRni Snul sakiTxTan mi marTebaSi, navTobze daxarbeb- ul ingl isisa da safrangeTis xel isufal T SeiZleba marT- l ac gasCenodaT garkveul i interesi. meore mxriv, bol Sevi- kebisgan baqos ganTavisuflebi saTvis saomari moqmedeb- is dawyeba, sabWoTa ruseTisadmi omis gamocxadebas ni Sna- vda. is iaraRi (vaznebi, yumbarebi...) roml ebsac evropis qv- eynebi dan qarTul i mxare marganecis safasurad mi i Rebda, evropis qveynebis interesebi saTvis sabWoTa ruseTTan omis dros dai xarj eboda da qarTul i jari i sevu i araRod dar- Ceboda. am procesebs qarTvel Ta cocxal i Zal is msxverp- l ad SewirvasTan erTad, saqarTvel os ekonomikis srul i ganadgureba da misi saxel mwifoebriobis dacema moyvebo- da. aqedan gamomdinare, n.ni kol aZis zemoaRni Snul i winadade- ba, im periodis qarTul i sinamdvil isadmi mi uRebel i iyo. Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom iaraRis sanac- vl od ruseTan dapi rispirebiT, saqarTvel o evropis saxel- l mwifoebis interesTa zvaraki gaxdeboda.

Cems mier arqivsacavebSi mikvleul i dokumenturi masal- is mixedviT Tuki vimsjel ebT, antantis saxel mwifoebi ru- seTTan omSi saqarTvel os CabmiT marTl ac iyvnen dainter- esebul ni. amis Sesaxeb, gr.rcxil aZis mier 1920 wl is 21 ian- vars parizSi myofi saqarTvel os del egaciis winaSe ga- keTebul moxsenebaSi, ingl isis admiral di- robekTan saubris sayuradRebo faqtebia motani l i. `di- robekis nal aparakev- idan- vkiTxul obT dokumentSi- gamoirkva, rom antantas ganzraxul i aqvs Cveni CaTreva omSi bol Sevi kebis winaarm- deg. di- robekis TqmiT, mdgomareoba Txoul obs, rom saqarTvel o awarmoebdes bol Sevi kebTan ara mar to Tavda- cviT pol itikas da mzad iyos mogeriebiTi omi sTvis, aramed i masac, rom saqarTvel o daexmaros moxal i seesb yubani s ol qSi bol Sevi kebis ukan gadasrol isTvis... j er unda gamo-

i Ci nos saqarTvel om faqti urad aqtivoba bol Sevi kebis wi-
naaRmdeg da maSin mi iRebs i araRso.~ di- robekis aRni Snul
l i pozicia gakvirvebas ar iwvevs, radgan igi parizis kon-
ferenciis monawil e saxel mwifoebis mier miRebul i dadge-
nil ebidan gamomdinareobda. am SemTxvevaSi misi `damsax-
ureba- imaSi mdgomareobs, rom ingl isel ebisTvis damaxas-
iaTebel i `daxurul i kartis- TamaSis principi daarRvia
da saqarTvel os warmomadgenel s pirdapir mi aniSna_ antan-
tis qveynebs saqarTvel o da misi mosaxl eoba mxol od da
mxol od `sazarbazne xorcad- sWi rdeboda. amis dadasture-
bas, kavkasiis qveynebTan mi marTebaSi parizis konferenciaze
miRebul i dadgenil ebis teqstis gr.rcxil aZisadmi gacno-
ba warmoadgenda. am dokumentSi xazgasmiTiyo aRni Snul i:
`material uri daxmareba gaewilos kavkasiis respubl i kebs
imave pirobiT, rogorc moxal iseTa armias.~ es faqti imaze-
dac migvaniSnebs, rom antantis qveynebi, saqarTvel os res-
publ i kas ara saxel mwifoebriv, aramed moxal iseTa armiis
doneze ganixil avdnen. Cems mier zemoT motanil i faqtebis
anal izidan gamomdinare, varaudis doneze SeiZl eba iTqvas,
rom saqarTvel osadmi i araRis mi yidvasTan mi marTebaSi, antan-
tis qveynebis l i derTa TavSekaveba, ruseTTan saomar moqme-
debaSi saqarTvel os mxridan monawil eobis miRebaze ofic-
ial uri gancxadebis argakeTebiT rom yofil iyo ganpi robe-
bul i.

rac Seexeba azerbaij anis gasabWoebis pol itikuri mani pu-
l irebis SesaZl ebl obas, es faqtori, rogorc i. odisel iZe
aRni Snavda, saqarTvel osadmi mosal odnel i safrTxis fonze,
qarTul i dipl omatiuri korpusis mxridan wina pl anze unda
yofil iyo wamoweul i da ingl isidan an safrangeTidan i ar-
aRis miRebis saSual ebad eqciaT. es garemoeba qonda mxed-
vel obaSi e.gegeWkors, roca parizSi myofi saqarTvel os
del egaciis Tavmj domaris k.CxeiZis saxel ze gagzavnil we-
ril Si principul i formiT rom ayenebda sakiTxs: `es weri-
l i minda gavaTavo imiT, rom i araRiT daxmareba mogvcen.
ar vTxoul obT ufasod. mogvyi don! nuTu saqarTvel om es
mainc ver daimsaxura maT Tval Si?- igive e.gegeWkori evro-
paSi (parizi, romi, berl ini, berni, stambol i) saqarTvel os
warmomadgenl obebisadmi 1920 wl is 19 ivni ss gagzavnil
SetyobinebaSi principul ad moiTxovda: `amasTanave saWi roa

iararisa da amunciis sakiTxis gadaWris daCqareba. iarari Tu gveqna, Cven gaumkl avdebiT yovel gvar safrTxes.-

azerbaj anSi bol Sevikabis Semosevam, ingl isis xel isuf-
al Ta mesveurni saqarTvel osTan mimarTebaSi garkveul `ko-
mpromisze- waiyvana. mxedvel obaSi maqvs b.vansi ttartis mi er
z.avl iSvil isadmi SeTavazebul i winadadeba_ qarTul mx-
ares ingl isis xel isufli ebisadmi iararis moTxovna somxe-
bTan erTad waredgina. saqarTvel os del egaciis meTaurma
k.Cxei Zem, am sakiTxTan mimarTebaSi 1920 wl is 8 maisis sxd-
maze uaryofiTi pozicia daafiqsira. igi sxdomis monawil e-
ebs Seaxsenebda, rom, somxebTan erTad iararis moTxovna da
transportireba, `erTgvari pol itikuri demonstracia iqne-
ba azerbaj anis winaarndeg, rac cud STabeWdil ebas iqo-
niebs da amave dros isic ar viciT, am pol itikuri demon-
straciis samagiero kompensacia Tu rogori iqneba.-

k.CxeiZis es pozicia pol itikuri Tval sazrisiT marTebu-
li iyo da amierkavkasiis regionSi Seqmnil urTul es situ-
acias savsebiT Seesabameboda. rac Seexeba riskze wasvl as,
Tu ra saxis `kompensacias- mi iRebda amistvis saqarTvel o,
es sakiTxi imave del egaciis 1920 wl is 29 maisis da 2 ivni-
is sxdomebis sagangebo msjel obis sagani gaxda. imave sxd-
omebis stenografiul i angariSebidan irkveva, rom somxeT-
Tan erTad saqarTvel os mxridan iararis waRebis sakiTxis
gadawyvetisas, sxdomis monawil eebi pirvel rigSi ruseTT-
an dadebul xel Sekrul ebas da osmal eTis argaRizianebis
faqtors iTval iswinebdnen. `yvel a eseni erTad qmnis im
mdgomareobas- ambobda k.CxeiZe- romel ic gvaiZul ebs metis-
metad frTxil ad moveqceT am sakiTxs.- anal ogiuri pozi-
cia daiWira k.kandel akma, roca l ondonSi myofi saqarTve-
l os ekonomikuri komisiis mxridan vansi ttartisadmi micemul
pirobaze_ somxebTan erTad iararis Sesyidva- transportire-
baze daTanxmebas uaryofiTi Sefaseba rom misca. misi sama-
rTliani mtkicebiT, es sakiTxi pol itikuri xasiaTis matar-
ebel iyo da z.aval iSvil sigi pol itikur del egaciasTan
unda SeeTanxmebina. igive k.kandel aki, z.aval iSvil is zemoa-
RniSnul TviTnebur gadawyvetil ebas da vansi ttartTan Se-
Tanxmebas naCqarevad mi iCnevda. `saqme imaSi ki ar aris- ambo-
bda k.kandel aki,- rom Cven somxebTan erTad migvaqvs iarari,
pol itikuri safrTxe am sakiTxis imaSi mdgomareobs, Tu

rogor gavusvat es iaraRi Cvens teritoriaze... me ar mesmis aseTi gul ubryvil oba. z.aval iSvil s unda gaego vansit-tartis winadadeba, somxebTan erTad iaraRis moTxovna da am iaraRis gaSveba Cvens teritoriaze ras niSnavda. dRes sakiTxi ase dgas... pol itikuri mxriT, rom foTSi Casul i iaraRi SeiZl eba ar iqnes miRebul i Cvenebis mier.- aqedan gamomdinare, k.kandel aki savsebiT kanonzomi erad moiTxovda, z.aval iSvil is mier xel moweril i xel Sekrul ebis SeCerebis aucil ebl obas. amis saWiroebas gen. il .odiSel iZec xedavda. misi mtkicebiT, ramdenadac sakiTxi pol itikuri iyo, igi sxdomis monawil eebS Seaxsenebda: `iaraRis CataniT sargebol bis magier SeiZl eba vneba movutanoT Cvens qveyanas.- anal ogiuri mosazreba gamoTqva i.gobeCiamac. `z.aval iSvil i-ganacxada man- mudam zerel ed uyurebda am sakiTxs. man mi-aRwia imas, rom somxebTan erTad gamosul iyo am sakiTxSi... es miSTvis umTavresia. danarCeni... ar ainteresebs. Cven xel - Sekrul eba gvaqvs bol Sevi kebTan. iaraRis gaSveba ar iqneba darRveva neutral itetis? meoreT, rogor gindaT, gvardia daTanxmdes_ somxebS mi vceT 75 % da danarCeni 25 % Cven davitovoT.- am SemTxvevaSi sakiTxi sworad iyo dasmul i. mi Tu-metes, iaraRis umniSvnel o nawil is (3- dan 1 Tofi), sanacvl - od, saqarTvel o gamosworebel pol itikur dartymas Rebul obda. amasTan dakavSirebiT, del egaciis wevrebis winaSe k.CxeiZe principul ad ayenebda sakiTxs: Rirda Tu ara aTi aTasi TofisTvis somxebTan erTad gamosvl a da qveyniSTvis pol itikurad zianis miyeneba. misive mtkicebiT, somex-qarTvel Ta erTobl ivi gamosvl a sxva sakiTxebSi ufro meti sargebl is momtani iqneboda vinem iaraRis erTobl ivi transportireba. magram ingl isel Ta mxardaWerit gaTamamebul i somxebi, saqarTvel osadmi mezobel i qveynebis dasapirispirebel i safexuris Sesaqmnel ad moqmedebdnen. `yvel aze ufro-ambobda k.CxeiZe- somxebS Cveni erTad gamosvl a ainteresebs... Cvens teritoriaze iaraRis gatareba, faqtiurad samxedro kavSiri gamodis somxebTan azerbaijanis winaaRmdeg. ase erTad gamosvl as me vamj obineb cal ke viqneT am SemTxvevaSi.-

sakiTxi sworad iyo dasmul i Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom aRniSnul i faqtiT sabWoTa ruseTi 1920 wl is 7 maisis xel Sekrul ebis saqarTvel os mxridan darR-

vevi s apel i rebas moaxdenda da bol Sevi kuri provokaciebi s ganxorciel ebi s Sesazl ebl oba mi scemoda. aqedan gamomdinare, umni Svel o iaraRis miRebis safasurad da evropul i dapi- rebebis Semyure saqarTvel o, sabWoTa ruseTTan da azer- baj anTan ganaxl ebul i samxedro dapi rispi rebi s wi naSe aRmo- Cndeboda. mi Tumetes, ingl isisa da safrangeTis xel isufal ni waj eq- ukuj eqis pol itikur kurss adga da 1920 wl is ivni- sisTvisac gaugebari iyo, Tu ra gadawyvetil ebas mi iRebda TiToeul i maTgani saqarTvel osTan mi marTebaSi. amis saukeTe- so dadasturebas saqarTvel os del egaciis 1920 wl is 8 ivni- sis sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. es do- kumentimi Tac aris sainteres, rom general ma al .erisTavma, sxdomis monawil eebis pol kovnik JorJTan (frangi oficeri) saubris Sinaarsi gaacno. mi si Tqmi T, safrangeTis mTavrobas somxebisTvis iaraRis micemis gadawyvetil eba mi uRia da es iaraRi somxeTSi foTis sazRvao portiT unda gagzavnil - iyo. rac Seexeba saqarTvel os, imave pol kovnik JorJs ga- nucxadeebia, rom baTumis garSemo Seqmnil i probl emidan gamomdinare, `safrangeTis mTavrobas ar surs waaxdinos damoki debul eba ingl isTan, rac isedac ar aris karg mdgo- mareobaSi ingl isis mier krasinis miRebis gamo... safrange- Tis samxedro saminstro daJinebiT moiTxovs saqarTvel o- sTvis iaraRis micemas. magram mas sagareo saqmeTa samini- stros daukiTxavad es ar SeuZl ia. es ukanasknel i ki j er- j erobiT gadawyvetil ebi s mi rebas ver bedavs ingl isis gamo.- am amonaweridan aSkarad Cans, rom evropi s qveynebi dan, Tug- ind safrangeTi dan saqarTvel osTvis iaraRis mi yi dvi s sa- ki Txis dadebi Tad gadawyvetas, mxol od ingl isis xel isu- fal Ta guneba- ganwyoba gansazRvavda. mi Tumetes, im etapze yvel a sazRvao navsadgurs ingl isi kontrol ebda. aqedan gamomdinare, saqarTvel os sasi keTod nebi smieri saki Txis mowesrigeba ingl isis xel isufal Ta neba- survil ze iyo damoki debul i. aRni Snul Tan dakavSi rebi T, imave sxdomaze k.gvarjal azem gul iswyromi T ganacxada: `ingl isma Cven aRg- vi Tqva, rom sawi naaRmdego araferi eqneboda, Tu amerikaSi Sevi Zendi T iaraRs. da dRes ki wi naaRmdegni arian safrangeT- ma rom mogvces. me mgonia aq raRac pol itika unda iyves somxebis mier nawarmoebi. maT undaT aqac mogvmarTon, rom iaraRi Cvens teritoriaze gavataroT.- ki dev ufro mkacri

iyo imave sxdomaze k.CxeiZis mier gakeTebul i gancxadeba:
`wi naT gveubnebodnen, rom i araRis SeZena SeiZl eba ufu-
l od da Cvenc am mimarTul ebiT vmoqmedebdiT... Semdeg gvi-
Txres, i araRis Sesazenad mxol od ful ia saWi roo. daviwy-
eT am mimarTul ebiT moqmedeba. exl a ki isev gveubnebian,
rom uful od SegviZl ia miviRoT. Zal ian kargi, amas raRa
sj obia Tuki egre iqneba. Cven unda miviRoT yovel i zomebi,
rom mogvcen es i araRi. rac Seexeba somxebs, me SemiZl ia
vTqva, rom ar mesmis maTi saqme. ingl isel ebi, Cveni mfarvel ebi
somxebs aZl even i araRs, safrangeTic da ital iac. raSia
saqme? somxebis saSual ebiT xom ar surT dagvRupon?~

Cems mier motani l i am amonawerebi dan kargad Cans ingl i-
sis xel isufal Ta pol itikurad gameZavebul i da orpiro-
vani ianusis niRbiT SefuTul i antiqarTul i kursi. meore
mxriv, somexTa mier qarTvel Ta sawinaaRmdegod Catar ebul i
farul i muSaobis Sedegebi. dokumenturi masal iT irkveva,
rom evropel Ta mxridan gacemul i dapirebebis gamudmebu-
l i cval ebadobidan gamomdinare, parizSi myofi saqarTvel
os del egacia umZimes mdgomareobaSi aRmoCnda. maT mier
gaweul i titanuri Sroma, romel ic i araRis SeZenas ukav-
Sirdeboda, evropis saxel mwi foTa maRal Cinosnebis orpiro-
bis wyal obiT, unayof o gamodga. am SemTxvevaSi, qarTul ma
del egaciam Cixidan gamosvl is erTaderT saSual ebad i ar-
aRis ingl isel ebisgan SeZena CaTval a mizanSewoni l ad.
rogorc dokumenturi masal idan irkveva, k.CxeiZes ingl ise-
l i pol kovnikis gribonisadmi miumarTavs. am ukanasknel s
pirdapir dausvams sakiTxi_ saqarTvel os SeeZl o Tu ara
i araRis Sesazenad ful is gadaxda. im SemTxvevaSi Tu qarTul i
mxare ful s gaiRebda, gen. mil nis gankargul ebaSi myofi
i araRiT datvirTul i gemi saqarTvel os gadaecemoda. mar-
Tal ia, es winadadeba erTi SexedviT mimzidvel i Canda, ma-
gram qarTul i mxarisTvis ucnobi rCeboda Tu ra saxeobis,
ramdenad maRal xarixiani da brZol isTvis vargisiani iyo
es i araRi. meore mxriv, misi SeZenis nebarTvis oficial u-
rad dadastureba da transportireba, ingl isis xel isufl ebi
Sesabamisi uwyebis mxridan gacemul i dokumentis Semdeg
gaxdeboda Sesazl ebel i. biurokratiul i barrieris drou-
l ad daZl evis mizniT, saqarTvel os dipl omatiuri korpu-
sis warmomadgenl ebs, daxmarebisTvis ingl isis sagareo saqme-

Ta samini stros erT- erTi maRal CinosaniTvis- I ord hart- ingisTvis miumarTavs. imavdroul ad, im mosal odnel i sa- frTxis Sesaxebac gaumaxvil ebiaT yuradReba, romel ic saqarTvel os, sabWoTa ruseTidan emuqreboda. aqedan gamom- dinare, saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis droul i gadaw- yvetil ebis miReba, qveynis sasicocxl o interesebi saTvis daukavSi rebiaT. imave masal ebis mi xedvi T, am mni Svel ovan sakiTxTan mimarTebaSi, I ord hartings indiferentul i damoki debul eba gamouCeni a da ganucxadebia: `rodesac Sei qm- neba aseTi situacia, romel zedac exl a Tqven I aparakobT, maSin SeiZl eba xel meoreT davsvaT eg sakiTxi.- misi aseTi pozicia gakvirvebas ar iwvevs imdenad, ramdenadac im etapze ingl isis xel isufl eba sabWoTa ruseTTan savaWro xel Sek- rul ebis teqstis detal ebs azustebda da ruseTisadmi sa- qarTvel os `daTmobis- da kavkasi is regioni T `ardai ntere- sebis- sanacvl od, garkveul SeRavaTebse l odeboda. miuxe- davad amisa, saqarTvel os dipl omatiuri korpusis warmoma- dgenl ebi imeds ar kargavda da iaraRis Sesyidvis sakiTxis dadebiTad gadawvyetas isev ingl isis daxmarebiT cdil ob- da. amis erT- erT dadasturebas, parizSi myofi saqarTvel - os del egaci is (dipl omatiuri, ekonomikuri, samxedro mi- siebi) gafarToebul i sxdoma (1920 wl is 18 mai si) warmoadg- ens. iaraRis SeZenasTan dakavSi rebi T imave sxdomaze mi Reb- ul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `iaraRi SeZenil i iqnas ingl - isidan. Tu mosaxerxebel ia mil ni dan. ekonomi urma komisi am gaiRos erTi da naxevari (1 ^{1/2}) mil ioni franki da mi eweros mTavrobas, rom manac gaiRos erTi da naxevari (1 ^{1/2}) mil io- ni franki.-

imave dokumenturi masal iT irkveva, rom am dadgenil ebis safuZvel ze, ful is gamoyofisa da mil nis mier ramdenime dRiT adre gacemul i dapi rebis miuxedavad, sakiTxi adgil - idan ar daZrul a. ingl isuri mxare, saqarTvel osTvis am sa- siccocxl o mniSvel obis probl emis mizanmimarTul ad mi- fuCeCebas Seecada. Seqmnil ma mdgomareobam, qarTul i del e- gaci is meTauri k.CxeiZe iZul ebul i gaxada, yovel gvare di- pl omatiuri reveransebis gareSe evropel ebisaTvis saTqme- l i pirdapir eTqva. **amis dadasturebas saqarvel os del eg- aci is 1920 wl is 12 ivni sis sxdomis stenografi ul i angar- iSi warmoadgens. am dokumentidan irkveva, rom safrangeT-**

is sagareo saqmeTa saministros maRal Cinosan moxel eebT-
an grenarTan da l aroSTan, k.CxeiZisa da k.gvarj al aZis
Sexvedris dros, qarTul mxares principul ad dausvams
sakiTxi_ Tuki somxebs aZl evdnen iaraRs, qarTvel ebTan
mimarTebaSi ra mi zniT axdendnen TavSekavebas. amasTan dakav-
SirebiT l aroSs upasuxia: `marTal ia, somxebze aris l apar-
aki da CvenTvis saWiroa vicodeT, Tqven gauSvebT Tu ara
Tqvens teritoriaze iaraRso.- am SekiTxvaze k.gvarj al aZes
del egaciis saxel iT ganucxadebia: `erT Tofs ar gavuS-
vebT manamde, sanam CvenC ar mogvcemen iaraRs. SeuZl ebel ia
davusvaT, rom Cvens irgvl iv yvel a SeiaraRdes, maSin rode-
sac Cven uiaraRod vrCebiT!- aseTi principul i xasiaTis
gancxadebis gamo, l aroSi iZul ebul i gamxdara, qarTvel
diplomatTan `vaWrobis- garkveul i forma gamoeyenebina
da SekiTxvis saxiT mistvis miumarTavs: `Tqven rom mogceT
naxevari maSin gauSvebT?- safrangeTis warmomadgenl is
mxridan aseT kompromisze wasvl a imdenad moul odnel i
iyo, rom k.gvarj al aZes konkretul i psauxisaTvis Tavi au-
ridebia_ `me ar SemiZl ia am sakiTxze garkveul ad gi pasu-
xoT, radganac arc Tqven da arc Cven ar viciT Tu rogori
mdgomareobaa iq (kavkasiaSi S.v.) daekiTxeT de- martel s
Tqvens warmomadgenel s da im cnobebis mixedvit imoqmedeT,
xolo Cven ki erT Tofs ar gavuSvebT manam, sanam iaraRs
CvenC ar mi vi RebT.- poziciis ase mkacrad gamoTqmiT, qarTul -
ma mxarem safrangeTis warmomadgenl obas pirdapir mi ani Sna,
rom isini SesaniSnavad erkveodnen mimdinare polititur
procesebSi da maTi mxridan SefiTul i formiT Cafiqrebul
nebis mier veragul qmedebas, qarTul diplomatiur korpuss
ver gamoaparebdnen. swored amis Semdeg gaxda SesaZl ebel i,
rom l aroSs nabij i ukan gadaedga da qarTul i mxarisTvis
varnaSi (bul gareTi) arsebul i iaraRi SeeTavazebina. misi
TqmiT, antantas SeeZl o am iaraRis qarTvel ebisTvis miyidva,
magram winaswar ainteresebda iaraRis transportireba Sesa-
Zl ebel i gaxdeboda Tu ara baTumis navsadguriT. ramdena-
dac im etapze baTumSi saqarTvel os iurisdiccia ar vr-
cel deboda da ingl isel ebi batonobdnen, k.gvarj al aZem am
SemTxvevaSi upiratesoba foTis navsadgurs mi aniWa da iqve
dasZina: `transportis saqmes qarTul i mxare moagvarebda,
oRond maT iaraRis micemis gadawvetil eba daCqarebiT

mieRoT, radgan amas di di mni Svnel oba eqneboda saqarTvel o-
saTvis. I aroSi qarTul mxares Sepirda, rom am sakiTxis
Sesaxeb masal ebs Sekrebda da probl emis saCqarod gada-
sawvyvetad yvel a zomebs mi iRebda.-

mi uxedavad imisa, rom qarTul i mxare i araRis Sesyidvis
SemTxvevaSi mis transportirebaze iRebda pasuxi smgebl o-
bas, safrangeTis Sesabamis uwyebobs saqarTvel osTvis i ar-
aRis miyidvis pragmatul i gadawyvetil eba 1920 wl is 20
ivl is isTvisac miRebul i ar qonda da sakiTxi mxol od ma-
Ral CinosanTa saubris doneze darCa. amis dadasturebas
parizSi myofi saqarTvel os del egaci is 1920 wl is 21 ivl -
isis gaerTianebul i (dipl omatiuri, ekonomikuri, samxedro)
sxdomis stenografiul i angariSi warmoadgens. am doku-
mentis mixedvit, general ma al .eristavma bul gareTis sa-
mxedro sawyobebSi arsebul i safrangeTis kutvnil i i ara-
Ris saqarTvel osTvis miyidvis Sesaxeb, safrangeTis mTavrobis
Tanxmobaze gaamaxvil a yuradReba. rac Seexeba i araRis safas-
urs, igi saqarTvel os mTavrobasa da frang pol kovnik korb-
el s Soris mol aparakebis Sedegad unda gadawyvetil iyo.
imave sxdomaze k.gvarjal aZem oficial urad ganacxada, rom
safrangeTis sagareo saqmeTa saminstrosi pol k. deroziem
igi daaimeda, rom safrangeTi 5 aTas Tofsa da 10 mil ion va-
znas miyidda saqarTvel os.

dokumenturi masal iTirkveva, rom safrangeTis maRal Ci-
nosanTa mxridan saqarTvel osadmi i araRis miyidvis Tanx-
mobas, mxol od somxuri interesebidan gamomdinare faq-
tori gansazRvravda. amis dadasturebas pol k. derozies
mier k.gvarjal aZisadmi micemul SekiTxvaze_`Seuzl ia Tu
ara qarTvel ebs bul gareTSi Sesyidul i i araRi somxebTan
erTad gai tanos,-_ warmoadgens. am sakiTxTan dakavSirebiT,
saqarTvel os interesebidan gamomdinare, dipl omatiuri eti-
ketis dacvit, k.gvarjal aZem upasuxa: `es pol itikuri saki-
Txia... neba momeciT frTxil ad vigne da gadawyvetil i pas-
uxi ar mogceT. mi Tumetes, gemi romel ic i araRs wai Rebs, Cve-
ni nedli masal iT datvirTul i dabrundeba ukan. am SemTxv-
evaSi jobia mxol od Cveni i araRi mi diodes. me vTxove, rom
i araRis mocemis Sesaxeb asli moecaT CvenTvis, rom gagvec-
no Cveni kurierisaTvis.- am amonaweridan kargad Cans, rom
somxebTan erTad qarTvel ebi s mxridan i araRis waReba pol i-

tikuri Tval sazrisiT dauSvebel i iyo, mi Tumetes, imave gems iaraRis safasurad saqarTvel odan nedl i masal a (wiaRi-seul i) unda waeRo. ami tom iyo, rom qarTul i mxare, bul gareTidan iaraRis qarTvel ebisTvis cal ke gamogzavnas rom moiTxovda.

gr.rcxii azis mier e.gegeWkoriasadmi 1920 wl is 15 ivl - iss gagzavniI weril Si, iaraRis bul gareTidan Sesyidvis zemoarNi Snul gegmasTan dakavSirebiT SeqmniI i situacia dawvriI ebiTaa arweril i. imave dokumentidan irkveva, rom i.odiSel iZisaTvis `frangebs uTqvams, iaraRis wamosaRebad ukve gaugzavniAT gemi qal aq varnaSi, sadac datvirTva unda moxdes. detal urad am saqmes giambobs TviT odisel - iZe.- Cems mier mikvl eul i saarqivo dokumentebidan dasturdeba, rom es danapirebic qarTvel ebisTvis uIRbl o ar-moCnda. safrangeTis samxedro misiis warmomadgenl is mier konstantinopol idan e.gegeWkoriasadmi 1920 wl is 27 ivl - iss gamogzavniI tel egramaSi vkiTxul obT: `varnas navsadjuris muSebma uari ganacxades iaraRis datvirTvaze saqarTvel osTvis da somxetisTvis. am moul odnel i dabr-kol ebiT aixsneboda `borisis- foTsi misvl is dagvianeba.- aseve Seusrul ebel i darCa ingl isel i komisaris mier saqarTvel osTvis Sepirebul i 30 aTasi Tofis miyidva. am sakiTxTan dakavSirebiT gr.rcxii azis imave weril Si vkiTxul obT: `ingl isis komisar ma Tqva, rom imis garda rasac frangebisgan mi iRebT da somxebisTvis dagrovil i iaraRi danacrac gergebaT, damatebiT mi iRebT am Tavad 30 aTas Tofis ingl isisgan da Semdegac britaneTis mTavroba mieSvel eba saqarTvel os saWiroebis mi xedviT.- marTal ia es dapireba erTi SexedviT imedis momcemi iyo, magram evropel ebisgan mraval - gzis motyuebul ma qarTul ma mxarem misi sandoobis gadamowmeba gen. mil nTan moaxdina. rogorc gr.rcxii aZe wers, `meore dRes gen.odiSel iZesTan erTad vi naxul e gen. mil ni, romel mac Tavazianad migviRo, magram Tqva, rom 30 aTasi Tofis Sesaxeb mas j er araferi cnoba ara aqvs... Cemis azriT, am saqmis win wasawevad saWiroa winaswari cnobebis gagzavna l ondonSi, radgan aq mil ns amis Sesaxeb cnobebi ar aqvs. l ondonSi unda gamoirkves rod is da ra gziT mi vi RebT ingl isidan am dapirebul iaraRs. SesaZl ebel ia britaneTis warmomadgenl isgan Tbil isSi l ukisaganac Sevi tyoT raime

cnobebi am 30 aTasi Tofis Sesaxeb-.

saqarTvel osTvis es umniSvnel ovanesi sakiTxi, ramdenad-ac adgil idan ar iZvroda da drois faqtori qartul i sax-el mwi fos sazi anod musaobda, e.gegeWkorma sagangebo daval eba misca gr.rcxil aZes, raTa sabol ood gaerkvia, ingl isi aZl evda Tu ara Sepirebul i araRs saqarTvel os. am sakiTxi tan dakav-SirebiT Cemi yuradReba gr.rcxil aZis mier 1920 wl is 13 seqtembers e.gegeWkorisadmi gagzavnil ma weril ma miipyro. `Tanaxmad Tqveni daval ebisa- vkiTxul obT dokumentSi- admiral di- robeks xel axl a vTxove daxmareba i araRiT saqarTvel osaTvis im sabuTiT, rom mosal odnel ia mdgomar-eobis garTul eba somxeTidan mustafa- qemal - faSas j aris mxriv da rom saerTod samxedro Tval sazrisiT Cveni qvey-nis garSemo myudroeoba ar aris. di- robekma sTqva, rom am saganze xel axl a tel egramis gagzavna l ondonSi j er Sei-zi eba usargebl o iyoso da umj obesia movucadoT stokss, uordropis magier saqarTvel oSi maRal komisarad danis-nul s, gavigoT mi sgan ukanasknel i informacia da amis Sesaf-erisad gadavdgaT axal i nabijio. stokssi daaxl oebiT am Tvis 15-s iqneba konstantinopol Si.-

saarqivo masal ebis miukvl evl obis gamo, j er- j erobiT SeuZl ebel i xdeba imis garkveva, ra pozicia daiWi ra ingl i- sis mier saqarTvel oSi gamogzavnil ma axal ma umaRl esma komisar ma stokssma. erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas, rom ingl isel ebis gan i araRis SeZenas, qarTul i dipl omati- uri korpusis warmomadgenl ebi 1920 wl is noembris meore naxevarSi ac Seecadnen. mxedvel obaSi maqvs ingl isis xel isu- fl ebis mier konstantinopol idan samxedro SenaerTebis gayvanis gadawyvetil ebis miReba da am faqtis i araRis Sesa- Zenad gamoyenebis mcdel oba. am sakiTxTan dakavSirebiT, gan- sakuTrebul yuradRebas saqarTvel os warmomadgenel is i.gogo-l aSvil is mier stambol idan k.sabaxtaraSvil isadmi 1920 wl is 15 noembris gamogzavnil i weril i iqcevs. `exl a gavige- vkiTxul obT dokumentSi,- rom ingl isel ebi ori Tvis ganmavl obaSi konstantinopol s stoveben. e.i. j arebi gayavT aqedan da bosforSi stoveben mxol od Tavis `drendoutebs.- nawil i j arebi sa daaxl oebiT erTi divizia ukve wavi da aqedan, danarCensac wynarad ukeTeben evakuacias. ori Tvis ganmavl - obaSi aucil ebl ad unda moaxdi non l ikvidacia im amunici i-

sa, romel ic damzadebul i qondaT aq vrangel isaTvis. aq mo-
i poveba rasakvirvel ia Tofebic da patronebic, agreTve sx-
va samxedro masal ac. yvel afers yidian iaf fasebSi da Se-
iZl eba Cvenc SeviZinoT Tu damaval ebT centrobankis ganyof-
il ebis saSual ebiT.- am dokuments, sagareo saqmeTa minist-
ris moadgil em k.sabaxtaraSvil ma Semdegi saxis rezol uc-
ia daado: `saCqarod SeekiTxeT samxedro sami nistros. k.saba-
xtaraSvil i.- rac Seexeba imave i.gogol aSvil is mier 1920
wl is 19 noembriT daTariRebul meore weril s, masSi xazga-
smiT iyo miTiTebul i: `umorcil esad gTxovT macnoboT depe-
SiT SeiZl eba Tu ara daviwyo muSaoba iaraRis da patroneb-
is Sovnis Sesaxeb.- am sakiTxis Semdgom msvl el obasTan da-
kavSirebiT, Sesabamis dokumentur masal as jer- jerobiT
ver mi vakvl ie. erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas, rom
qarTul ma mxarem ingl isel ebisgan stambol Si vercerTi
saxeobis iaraRi ver Seisyida. amis ZiriTadi ganmapirobebe-
l i mizezi somxeTis gasabWoebaSi (1920 wl is 29 noemberi)
unda veZioT. rogorc zemoTac mqonda aRniSnul i, ingl isi
da safrangeTi, saqarTvel osTvis iaraRis miyidvas im SemTx-
vevaSi Tanxmdebodnen, Tuki am iaraRs somxebTan erTad Sei-
Zendnen, transportirebas erTi gemiT moaxdendnen da somxe-
bisTvis gankuTvnil iaraRs saqarTvel os teritoriaze up-
robl emod gaatarebodnen. ramdenadac somxeTis gasabWoeba,
ingl isis jaris mier konstantinopol is sabol ood datove-
bamde moxda, gamoricxul i araa, rom es faqtori ingl isel eb-
isgan saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis uaris Tqmis safuZ-
vel i gamxdariyo. aseTi mosazrebis gamoTqmis SesaZl ebl o-
bis safuZvel s ingl isisa da safrangeTis xel isufal Ta
mxridan saqarTvel osTvis iaraRis miyidvis gacemul i piro-
bis TiTqmis daviwyebis faqti izl eva.

Cems mier zemoT motanil i saarqivo masal ebi imis utyuari
dadasturebaa, rom 1920 wl is monakveTSi, saqarTvel os xe-
l isufil ebam, misma dipl omatiurma korpusma, evropis qveyne-
bidan iaraRis Sesyidvis yvel a gza da saSual eba mosinj a.
am mi marTul ebiT warmatebis mi uRwevl oba, saqarTvel os xe-
l isufil ebis umoqmedobiT ki ara, evropis qveynebis maRal Ci-
nosanTa tyuil ebiT damZimebul i dapi rebebiT iyo ganpi robe-
bul i. evropis qveynebis l iderebisgan pragmatul i gadaw-
yvetil ebis mi uRebl obis gamo, saqarTvel osTan mi mar TebaSi

Seqmnil i urTul esi situacia, konkretul i RonisZieebis gataribas saWi roebda da qveynis damouki debl obis Sesanar-Cunebl ad Sesabamisi gzebis Ziebis aucil ebl obas moiTxovda. mi Tumetes, amierkavkasiis regionSi saqarTvel os damouki debel saxel mwifod arseboba, sabWoTa ruseTisgan xel SemSi el faqtorad iyo moazrebul i. aqedan gamomdinare, rusi da qarTvel i bol Sevicebi mis gasasabWoeb ad yvel a saSual ebebis maqsimal urad amoqmedebas cdil obda. amis erT-erT dadasturebas, s.orj onikiZisa da skirovis mier skpck is yvel a wevrisa da l .trockisadmi 1921 wl is 2 ianvars gavgavnil i saiduml oweril i warmoadgens. am dokumentis merveda mecxe punqtebis mixedvit, saqarTvel os gasabWoeba Zal - ismieri formiT unda ganxorciel ebul iyo. am poziciis dasabuTebas, weril is avtorebi Semdegi mosazrebebiT cdil obden; `merve. imis imedi, rom TviT saqarTvel oSi Signidan moxdeba gadamwyveti afeTqeba,- vkiTxul obT dokumentSi ar unda gvqondes. amas amtkicebs is ambebi, rac saqarTvel oSi xdeba. saqarTvel os, Cvens dauxmarebl ad gasabWoeba ar Zal uzs. **mecxe**. sababi saqarTvel os saqmeebSi Cveni CarevisTvis gvaqvs. saamisod saWi ro ar aris aSkarad Tavs davesxaT saqarTvel os, **gvaqvs SesaZl ebl oba, rom daviwyoT moZraoba afxazeTSi, aWaraSi, borCal os mazraSi**, sadac saamisoadagia. am mxriv Cveni daxmareba SeuZl ia agreTve Turqet-sa da somxets da SesaZl ebel ia **Seiqmnas iseTi viTareba**, rom mxsnel ad movevl inoT saqarTvel os, romelic ixrwneba da anarqias eZl eva.

dasasrul saWi roa kidev erTxel xazgasmiT aRvniSnoT, rom Tu **mTel i amierkavkasia** ar gavasabWoveT, veravi Tar SemTxvevaSi mtkiced ver vigrZnobT Tavs Crdil o kavkasiada azerbaijanSi. da Tu yubansa da Tergze SedarebiT simSvidia, es mxol od pirvel SemTxvevamde, vidre kazakobagons movides Cvengan miyenebul i gadamwyveti dar tymebs mere, xol o saqarTvel os mTavroba yvel afers iRonebs, raTa kazakobas da mTiel ebs daexmaros Cvens winaarmddeg gamol aSqrebaSi.- am amonawerSi garkveviTaa miTitebul i, rom anarqiis xel o- vnurad agorebis SemTxvevaSi, sabWoTa ruseTs `mxsnel is- motivaciit saqarTvel oSi Seiararebul i Zal ebis Semoyvanis da adgil obrivi mosaxl eobisadmi iseTi `gadamwyveti dar tymebs miyenebis- SesaZl ebl oba mi ecemoda, rom kazake-

bis msgavsad, karga xnis ganmavl obaSi gons ver mosul iyo.
es garduval i safrTxe, gansakuTrebiT 1920 wl is dekembris
Sua ricxvebSi warmocnda. mxedvel obaSi maqvs evropis sax-
el mwifoebisgan iaraRis da finansuri daxmarebis miuRe-
bl oba. am fonze, saqarTvel oim`dasakl av xars- daemgvana,
roml is Tavis warsakveTad `Crdil oetis meyafses- gal e-
sil i maxvil i SemarTul i qonda da mistvis sasurvel i proce-
duris Casatarebl ad xel sayrel politikur situacias rom
el oda. Seqmnil i urTul esi mdgomareobisa da safrangeTis
maRal Cinosnebis dapierebis Seusrul ebl obidan gamomdinare,
saqarTvel os dipl omatiuri korpusis mesveurebi, isev ing-
l isis xel isufl ebas miubrunden da saqarTvel osadmi adre
micemul i danapierebis erTxel kidev Sexsenabas Seecadnen.
amis dokumenturad dadasturebas, egegeWkoris mier agugu-
Svil isadmi l ondonSi gagzavnili werili (1920 wl is 31
dekemberi) warmoadgens. CvenTvis saintereso sakiTxTan dakav-
SirebiT masSi vkiTxul obT: `am weril is miRebisTanave, dauy-
ovnebl ivmidi serjon til Tan da l j orj is mdivanTan ker-
rTan da orives gadaeci Cemi saxel iT Semdegi: dadga wami,
rodesac saqarTvel os swirdeba real uri daxmareba finan-
surad da iaraRiT. kers gaaxseneT, rom misi e.i. keris Tanda-
swrebiT l j orj ma mepiradad dapiereba momca, rom igi mzad
aris daexmaros saqarTvel os. nebac momca, misi saxel iT es
mecnobebina Cemi mTavrobisatvis. exl ame vekiTxebi maT, rCe-
ba Tu ara misi dapiereba Zal aSi da Tu rCeba, SeuZlia Tu
aramas am mxriv e.i. finansurad (aseti saWiroa umTavresad
puris SesaZenad) da iaraRiT dauyovnebl iv daexmaros saqa-
rTvel os... erTisityviT, dauyovnebl iv da dauzarl ad Sea-
srul eT Cemi daval eba da dawvril ebiT macnobeT Sedegebi.-
samwuxarod, qarTul i mxaris es mcdel obac warumatebl ad
damTavrda. ramdenadac dasavl eT evropidan daxmarebis saxiT
pragmatul i nabijebi ar idgmeboda, tyuil iT damZimebul i
dapierebis amara myofi saqarTvel o_ real uri safrTxis
winaSe dadga. arsebul i situaciis gaanalizebis Sedegad
miRebul i daskvnebis safuZvel ze, saqarTvel os pirvel i re-
spubl ikis mTavrobis Tavmj domare izul ebul i gaxda, sabWo-
Ta ruseTTan garkveul kompromisze wasvl is mzadyofna ga-
moeTqva. am ukidures nabij s igi mxol od im SemTxvevaSi
gadadgamda, Tuki saqarTvel oSi witel i armia ar Semovi do-

da, eris damoukidebl oba da suvereni teti iqneboda dacu-
 l i. es pozicia, misi mxridan moskovis samxedro warmomad-
 genel tol stoistan da sabWota ruseTis ataSesTan gene-
 ral I ebedinskistan saiduml o Sexvedraze (1920 wl is de-
 kembris bol o) iqna gamoTqmul i. gamoricxul i araa, rom am
 informaci iT sargebl obda v.l enini, roca s.orj onikiZisadmi
 gagzavnil weril Si (1921 wl is 2 marti) miuTiTebda: `uaR-
 resad didi mniSvnel oba aqvs imas, rom gamoinaxos misaRebi
 kompromisi bl okisTvis Jordaniastan, an mis msgavs qarTve-
 l menSevikebtan, roml ebi c j er kidev (l oreSi S.v.) aj anye-
 bamde absol uturad mtrul ad ar iyvnen ganwyobil ni garkveu-
 l i pirobebiT saqarTvel oSi sabWota wyobil ebis damyareb-
 is azrisadmi.- aseTi kompromisul i pozicia, rogorc zemo-
 Tac mqonda miTiTebul i, l ores `aj anyebamde- da saqarTvel o-
 Si XI armi is Semosvl amde n.Jordaniastan marti ac qonda, mag-
 ram qveyni okupaciis Semdeg, sabWota ruseTTan raime daTm-
 obaze wasvla dauSvebl ad miaCnda. es quTaisis 1921 wl is
 17- 18 martis mol aparakebebmac daadastura, roml is Sesaxeb
 dawvril ebiT naSromis meore paragrafSi meqneba saubari.

xazgasmiT minda arvniSno, rom I ebedinskistan n.Jordaniastan
 Sexvedris da leninis zemoarNiSnul weril Si motanil i
 faqtebis gaanal izebisas, zogierTi Cemi kol egas mier soci-
 al istobis terminol ogiis manipul irebiT, n.Jordania sabW-
 oTa ruseTis `motrfial edaa- gamocxadebul i. maTi mxrid-
 an daviwebasaa micemul i imave n.Jordaniastan mier 1918 wel s
 gakeTebul gancxadeba: `aRmosavl eTis fanatikosebs dasavl -
 eTis imperial istebl mirCevnia!- meore mxriv, isini ar iTval -
 iswineben im momakvdi nebel da fsiqol ogiur dartymas, romel -
 ic evropis qveynebma 1920 wl is dekembri bol omde miayena
 saqarTvel os. mxedvel obaSi maqvs: 1)1920 wl is 16 dekembri
 saqarTvel os erTa l igaSi armiReba da ingl is mxridan, sa-
 mxreT kvkasiis regioniT ardainteresebis oficial urad ru-
 seTis winaSe dadastureba; 2)evropis qveynebis mier, saqarTve-
 l ostvis arcerTi saxebobis iaraRis armiyi dva; 3)sabWota
 ruseTis mier azerbaij anisa da somxeTis gasabwoeba, pol o-
 neTTan droebiTi dazaveba da vrangel is ganadgureba.

yovel ive zemoTqmul is gaTval iswinebidan gamomdinare, ma-
 rtod- marti darCenil i saqarTvel o, sabWota ruseTs namd-
 vil ad ver gaumkl avdeboda. am real obis gaTval iswinebiT,

a) n. Jordaniaseul i kompromisi, saqarTvel os srul i damouki debl obis da suvereni tetis SenarCunebaze, b) saqarTvel oSi sabWoTa ruseTis marbiel i wiTel i l aSqaris ar SemoSvebaze da qarTul i j aris samarTl ebrivi statusis xel Seuxebl obaze iyo gaTvl il i. Tuki amis miRweva SesaZl ebel i gaxdeboda, **saqme nakl eb borotebasTan gveqneboda.** misi Sedegi iqneboda: 1) ruseT- saqarTvel os 1920 wl is 7 maisis xel Sekrul ebidan da qveynis suvereni tetis aRiarebis gaTval iswinebidan gamomdinare, ruseT- osmal eTis 1921 wl is 16 martis moskovis xel Sekrul ebaSi Setanil i saqarTvel o- osmal eTis sazRvris cvl il ebebi, saqarTvel os mTavrobisa da damfuZnebel i krebis daukiTxavad ver ganxorciel deboda; 2) **saqarTvel oSi wiTel i armis aryofnis SemTxvevaSi**, afxazur da osur sakiTxebTan mimarTebaSi, sabWoTa ruseTis Carevis SesaZl ebl oba maqsimal urad SeizRudeboda da saqarTvel os mTavrobis pirvandel i kursi bol omde iqneboda miyvanil i. vimeoreb, amis miRweva mxol od im SemTxvevaSi gaxdeboda SesaZl ebel i, Tuki saqarTvel os, damouki debl oba da erovnul i j ari SeunarCundeboda, qveynis SigniT rusul i wiTel i armia ar Semovidoda. zemoT CamoTvl il i garemoebebis gaTval iswineba edo safuZvl ad l ebedinski sTan n. Jordani as saiduml o Sexvedras da ara sabWoTa xel isufli ebis trfial i.

Cems mier arqivsacavebSi mopovebul i masal ebis mixedviT irkveva, rom zemoaRniSnul i SesaZl ebl obebis mosinj vis paral el urad, Tavdacvis sistemis gasaZl ierebl ad, saqarTvel os xel isufli eba qveynis ekonomikuri potencial is maqsimal urad gamoyenebas cdil obda. mxedvel obaSi maqvs saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 27 april is dadgenil eba, roml is Zal iTac respublikis Tavdacvis sabWo Seiqmna. imave sxdomam `respublikis Tavdacvis sabWos- debul eba daamtki- ca. meore umniSvnel ovanesi RonisZieba, romel ic saqarTvel os mTavrobis mier iqna gatarebul i, 1921 wl is 6 ianvris dadgenil ebis amoqmedeba iyo. am dokumentiT, qarTul i j arisTvis iaraRis Sesyidvis mizniT, Tavdacvis sabWos, samil iardi maneTi gamoeyo.

sarezervo finansuri bazis oficial urad arsebobam, saqarTvel os sagareo saqmeTa ministrs e.gegeWkors evropis saxel mwi foTa warmomadgenl ebisadmi iaraRis SeZenis Taoba-

ze konkretul i moTxovnebis daeyenebis SesaZl ebl oba mis-
ca. amis dadasturebas, imave e.gegeWkoris mier stambol Si
saqarTvel os general uri konsul is i.gogol aSvil isadmi
1921 wl is 29 ianvars gagzavnil i depeSa warmoadgens. `yve-
l a saWiro cnobebi Tu ra gvWirdeba exl ave pirvel i rigis
jaris mosawyobad_ vkiTxul obT dokumentSi_ ukve gadave-
ci adgil obriv ingl isis da safrangeTis warmomadgenel T.
amaT es cnobebi daugzavnes Taviant mTavrobebs. Cven es
moviTxoveT da amis dapi rebac mi vi ReT. saWiroa yvel a zo-
mebis miReba, rom pirvel rigSi moTxovnil i sagnebi rac
SeiZl eba saCqar oT mogvawvdi noT.-

ramdenadac aRni Snul depeSasTan mi mar TebaSi pasuxi igvi-
anebda, saqarTvel os sagareo saqmeTa ministris moadgil em
k.sabaxtaraSvil ma morigi daSi frul i depeSa gaugzavna (1921
wl is 14 Teberval i) konstantinopol Si myof saqarTvel os
general ur konsul s i.gogol aSvil s. am dokumentis mi xed-
viT vgebul obT, rom iaraRis SeZenis sakiTxTan dakavSire-
biT, saqarTvel os mTavrobis daval ebiT konstantinopol Si
gagzavnil i iqna general i kir.quTaTel aZe da napol eon kax-
iani. rac Seexeba general kir.quTaTel aZes, mas saqarvel o-
Si myofi safrangeTis warmomadgenel Seval ies sagangebo
Suamdgoml obis baraTi miqonda frang general pel esTan.
igive dokumenti i.gogol aSvil s saqmis kursSi ayenebda im
mxrivac, rom iaraRis miyidvis Sesaxeb `safrangeTis mTavrobam
principal uri Tanxmoba ganacxada mogvyidos egreTwode-
bul i vrangel is Tadarigidan, xol o saWiroa general ma pel em
mi iRos saTanado gankargul eba safrangeTis mTavrobis gan.
b-nma Seval iem gaugzavna depeSa Tavis mTavrobas, raTa ukan-
asknel ma depeSi Tve misces aseTi gankargul eba general pel -
es. iaraRis gadmocema unda moxdes rac SeiZl eba dakl ebul
fasebSi da... windawinve SeTanxmebul pirobebSi.-²⁰ im saar-
qivo masal ebis mi xedviT, romel ic Cems mier iqna mi kvl eul i,
irkveva, rom iaraRis saqarTvel osadmi miyidvis procesis
sabol ood dasrul eba kus nabij ebiT mimdinareobda. am mxriv
gansakuTrebiT safrangeTis xel isufl eba icenda inertul -
obas. amis Sesaxeb, konstantinopol Si myofi e.gegeWkoris mi-
er parizSi ak.Cxenkel isadmi 1921 wl is 20 Teberval s gagzav-
nil depeSaSi xazgasmi Taa mi Ti Tebul i. `bol Sevi kebis regu-
larul ma j arma- vkiTxul obT dokumentSi- daiwo Seteva

saqarTvel os wi naaRmddeg, mdgomareoba seriozul ia... mostx-oveT (safrangeTis S.v.) saminstros misces brZaneba konstantinopol Si komisars, mogvces rac gvWiria.- dokumenturi masal iT dasturdeba, rom saqarTvel os warmomadgenl obis mxridan iaraRis sakiTxTan dakavSirebiT pa-suxis miRebaze gauTavebel ma moTxovnebma, safrangeTis xel i-suffl ebas marganecze iaraRis saqarTvel osaTvis miyidvis gada-wyvetil eba miarebi na. am sakiTxTan dakavSirebiT, parizidan ak.Cxenkel is mier e.gegeWkorisadmi gamogzavnil weri-l Si (1921 wl is 21 Teberval i) vkiTxul obT: `guSin win kidev, sanam Sen stambol idan gaxvidodi, me gamomigzavnes saCqaro depeSa iaraRis Sesaxeb aqve... saidanac gavige,... Cveni mol aparakebisa marganecze iaraRis SeZenis Sesaxeb. aqaurma mTavrobam gauSva iaraRi stambol idan mTavrobis saxel ze j erxanad, sami TviT... saqonl is Semowmeba ukve dawyebul ia.- miuxedavad amisa, garkveul i dabrkol ebebis gamo, saqmis daCqareba SeuZl ebel i xdeboda. qarTul i mxaris dajinebiTi moTxovni dan gamomdinare, safrangeTis mTavrobam 1921 wl is 25 Teberval s damatebiTi brZaneba gamosca. amis Sesaxeb saqarTvel os mTavrobis Tavmj domaris saxel ze akaki Cxenkel is mier parizidan 1921 wl is 27 Teberval s gamogzavnil daSifrul depeSaSi vkiTxul obT: `brZaneba gacemul ia 25 Teberval s ficxl av iaraRis gamosagzavnad.-

am Tanxmobas qarTul ma mxarem mas Semdeg miaRwia, roca safrangeTis mTavrobam sakontraqto moTxovnebis nusxis SemuSaveba daamTavra da qarTul mxares masze xel mowera SesTavaza. amasTan dakavSirebiT, ak.Cxenkel is mier parizidan 1921 wl is 22 Teberval s gamogzavnil daSifrul depeSaSi vkiTxul obT; `kontraqti samxedro pastavkebis safrangeTidan mandatorebis saSual ebiT 10 milioni frankisa el is mxol od xel is moweras. amis garda safrangeTis mTavroba iZl eva stambol idan dauyovnebl iv Tofebs, patronebs, mitraiozebs samasi aTasi frankisas, rogorc ki xel s moawerT sami Tvis vadian veqsil s. masal a Sefasebul ia orj er ufro iafad, vidre namdvil i misi Rirebul eba. exl ave aucil - ebl ad saWiroa viyol ioT masal is misaRebad erTi aficeri stambol Si da erTi parizSi. iqneb davtovoT droebiT afxazi.-

am dokumentis mi xedviT Tuki vi msj el ebT, saqarTvel osa-

Tvis i araRis mi yidvis Sesaxeb safrangeTis mTavrobis gada-
wyvetil eba Zal aSi mxol od 1921 wl is 25 Teberval s Sevi-
da. rac Seexeba i araRze orj r metad fasdaki ebas, ak.Cxen-
kel is mxridan naCqarev Sefasebas war moadgenda. Cems mi er
motanil i dokumenturi masal ebidan gamomdinare, or Ziri-
Tad kiTxvas unda gaeces pasuxi: 1)1919 wl is gazafxul ze
Sepirebul i i araRis saqarTvel osTvis miyidvisa da misi
transportirebis gadawyvetil ebis miReba, evropis saxel m-
wi foebma, konkretul ad safrangeTma, ra pol itikur situa-
cias daamTxvia; 2)ramdenad xarisxiani iyo es i araRi da ak-
mayofil ebda Tu ara im etapze sabrZol o moqmedebebisa-
Tvis el ementarul moTxovnebs.

zemoaRniSnul i saarqivo masal ebis mixedviT Tuki vim-
sj el ebT, safrangeTis mTavrobam saqarTvel osTvis i araRis
miyidvis gadawyvetil eba 1921 wl is 14 Teberval s mi iRo, xo-
l o stambol Si arsebul i vrangel is naqoni i araRis miTvl -
is, misi vargisianobis Semowmebis nebarTva, imave wl is 21
Teberval s dauSva. rac Seexeba transportirebas, rogorc
zemoTac mqonda miTiTebul i, Sesabamisi brZaneba 25 Teber-
val s iqna gamocemul i. Cems mi er motanil ricxvebs (14_ 25
Teberval i) Tuki im etapze sabWoTa ruseTis mxridan damo-
uki debel i saqarTvel os winaaRmdeg ganxorciel ebul sa-
mxedro moqmedebes SevufardebT, aRmoCndeba, rom drois
im monakveTSi: a)damouki debel i saqarTvel os samxedro Se-
naerTebi, sabWoTa ruseTis SeiaraRebul Zal ebs Tbil isis
misadgomebTan erkineboda; b)sabWoTa ruseTis XI armia
Tbil isSi Semovida da saqarTvel oSi sabWoTa xel isufli eb-
is `gamarj veba- gamoacxada; g)TiTqmis ui araRod darCeni-
l i qarTul i jaris nawil ebi, suramis uRel texil ze mtris
SeCerebas cdil obda. imasac Tu miviRebT mxedvel obaSi,
rom stambol Si arsebul safrangeTis kuTvnil samxedro
sawyobebSi Senaxul i i araRis miTvl as, mis daxarisxebas
(vargisianobis Tval sazrisiT), SefuTvas da transportire-
bas dro sWirdeboda, safrangeTis xel isufli ebis mi er saqar-
Tvel osaTvis misayidad gametebul i i araRi, saqarTvel os
damouki debl obis gadasarCenad qarTul i jaris ver mi uswreb-
da.

imasTan dakavSirebiT, Tu ramdenad vargisi ani iyo safrange-
Tis mi er saqarTvel osTvis miyidul i vrangel is naqoni iar-

aRi, pirdapir unda iTqvas; igi brZol isaTvis im etapze gamousadegari iyo da safuZvl ian SekeTebas saWiroebda. amis damadasturebl ad Cems mier arqivsacavebSi mikvl eul i dokumentebi gamodgeba. stambol Si saqarTvel os general uri konsul is i.gogol aSvil is mier 1921 wl is 28 Teberval s ak.Cxenkel isadmi parizSi gagzavnil daSi frul depeSaSi vkiTxul obT: `stambol Si frangebis aq mxol od TxuTmeti aTasi Tofi da oriaTas samoci pul emioti daJangul ia. exl ave brZol isaTvis gamousadegaria. arc patronebi da arc yumbarebia. mdgomareoba kritikul ia. j ars masal a Semoakl - da. saWiroa saCqarod daxmareba mandedan.- aRniSnul i depeSis sapsuxod, ak.Cxenkr l i saqarTvel os mTavrobis Tavmj - domares n.Jordani as 1921 wl is 5 marts or depeSas (# 486, # 490) ugzavnis. pirvel maTganSi (# 486) garkvevi Taa miTi Tebul i, rom `iaraRs da sxva saWiro masal as agzavnis safrangeTi.- rac Seexeba meore depeSas (# 490), romel ic pirvel isgan ramdenime saaTis Semdegaa gamogzavnil i, vkiTxul obT: `miRebul ia yvel a zoma, iaraRs usaTuod mogvaSvel eben frangebi.- im SeWirvebis Jams Tu ra donis iaraRi mogvaSvel a safrangeTis xel isufl ebam, es kargad Cans 1921 wl is 6 marts i.gogol aSvil is mier ak.Cxenkel isadmi gagzavnil depeSaSi. CvenTvis saintereso sakiTxTan dakavSirebiT masSi vkiTxul obT: `gavagzavne Teqvsmeti aTasi Tofi da asormocdarva pul emioti, mil ioni patrona. iaraRi daJangul ia, SekeTeba sWiria. gamodgeba sami meoTxedi. saCqarod saWiroa saTanado nawil ebi an- l uiebis pul emiotebisaTvis. parizidan unebarTvod ar gvaZl even. **aq meti araferia. Zl ier saWiroa saCqarod rusul i Tofebis patronebi da sam diumiani yumbarebi. mi iReT zomebi.**- al bad aRniSnul i faqti qonda mxedvel obaSi g.mazniaSvil s, roca mogvianebiT daweril memuar ebSi mi uTiTebda: `ar vici, iyides es iaraRi, Tu romel - ime saxel mwifom aCuqa igi, saidanac Cans, rom sazRvargareTidan mosul i 9 aTasi Tofidan, saxmarad gamosadegi aRmoCnda mxol od 183 Tofi.-²¹ dokumenturi masal iTirkveva, rom baTumis portSi Semosul i es uvargisi iaraRi, sabWoTa xel isufl ebis mesveurebma Tbil isSi gadmoitana da arsenal Si ganaTavs. XX saukunis 90- iani wl ebidan, Tbil isis yofil i arsenal is sawyobebis gaxsnis da masSi Catarebul i samuSaoebis Sedegad, vrangel is naqoni zemoaRniSnul i jar-

Tad qceul i iaraRis `aRmoCeni i~ narCenebi da g.mazniaSvil is memuarebSi motanil i cnobebi gaxda imis safuZveli, rom zogierT istorikoss mcdari gancxadeba gaeketebina; TiTqos arsenal i iaraRiT iyo savse da maSindel ma xel isufl ebam es `simdidre- daniSmul ebisamebr ver gamoiyena. rac Seexeba misi Cuqebisa Tu Sesyidvis sakiTxs, xazgasmiT minda aRvniSno, rom safrangeTis xel isufl ebam es iaraRi, marganezis mopovebis ufl ebis sanacvl od misca saqarTvel os. imavdroul ad mis SesakeTebl ad Sesabamis nawil ebsac Sepirda. smwuxarod, es danapirebi Seusrul ebel i darCa. aRniSnul i faqtiTerTxel kidev dasturdeba, rom Crdil oetidan karsmomdgari safrTxisadmi qarTvel i xal xis Rirseul ad daxvedrisa da misi Tavdacvisunarianobis amaRi ebisatvis evropis saxel mwi foebi, maT Soris safrangeTis xel isufl eba da interestebul i ar iyo. 1919 wl is gazafxul ze maTi mxridan gacemul i danapirebis Sesrul ebisadmi sasxvaTaSoriso damokidebul ebiT iyo ganpirobebul i, egegeWkoris mier parizSi myofi ak.Cxenkel isadmi 1921 wl is 7 marts gamwyril i formis SinaarsiT gagzavnil i daSifrul i depeSa: **`saCqar-oT gamogzavneT iaraRi. stambol Si iaraRi sakmarisi ar aRmoCnda.**-²²

Cems mier motanil i dokumentebiT dasturdeba, rom safrangeTis xel isufl ebis mier saqarTvel osTvis mi sayi dad gametebul i iaraRi uvargisi, SekeTebis gareSe brZol isTvis gamousadegari da jarTad qceul i iyo. es faqti, mogvianebit (1923 wl is 7 seqtemberi) erT- erTi frangi oficris mierac iqna dadasturebul i. am sakiTxTan dakavSirebit, stambol idan saqarTvel os warmomadgenl isadmi parizSi gagzavnil weril Si k.gvarjal aZe werda: `dRes CemTan movida frangebis oficeri da Semekitxa Tu waviRebdiT im iaraRs, romelic CvenTvis inaxeboda aq (stambol Si S.v.). es iaraRi, rogorc icit, arafrad mosaxmari da gamosadegari aRar aris... Tofebs akl ia iseTi nawil ebi, roml ebiC xel axl ad unda gakeTdes, Torem maTi Sovna Znel ia. es Tofebirusul i Tofebia. tyviis mfrqvevel nic yvel a daJangul i da wamxdarni arian. maTi gamoyeneba SeiZl eba mxol od... Tu gadavadnobdiT. es sad SegviZl ia Cven! me TviTon frangebis oficers Sevekitxe da maTi azrit am iaraRis gamoyeneba am saxiT SeuZl ebel iao. me maT ganucxade, ramdenadac am

i araRis Senaxva aq Znel i da SeuZl ebel ia, iZul ebul i varT
 mis mi Rebaze uari vTqvaT. i araRs TviTon waiReben da am
 uvargis rameSi amden ful s aRar gadagvaxdevi neben.- Znel
 i dasaj erebel ia, safrangeTis samxedro uwyebis maRal -
 Cinosnebs im etapze ar scodnoda, Tu ra donis i araRi ina-
 xeboda stambol Si_ safrangeTis kuTvniI samxedro sawy-
 obSi. zemoaRni Snul i faqtebi dn gamomdinare, arsebul i si-
 namdvil e (mxedvel obaSi maqvs saqarTvel osaTvis uvargisi
 i araRis miyi dvis gaWi anurebul i procesi), ramdenime saxis
 varaudis gamoTqmis SesaZl ebl obas iZl eva: 1) safrangeTis
 xel i sufl ebis maRal Cinosnebis mier saqarTvel osTvis ia-
 raRis miyi dvis droSi gaWi anureba da Semdeg etapze uvarg-
 isi i araRis_ gadadnobas daqvemdebarebul i jarTis SeTa-
 vazebis pirvel i safexuris faqti, drois gayvani sa da aRni S-
 nul i sakiTxis Tavidan dawyebis aRZvris taqtikis STabeW-
 dil ebas tovebs; 2) arc isaa gamoricxul i, rom saqarTvel
 I osadmi mtrul ad ganwyobil ma osmal eTis, rusul i erovnu-
 l i sabWosa da vrangel is warmomadgenl ebma, roml ebic
 i araRis saqarTvel osTvis miyi dvis wi naaRmdegni iyvnen, igi
 Segnebul ad rom daazianes. Cemi es mosazreba varaudis
 doneze darCeba manam, sanam amis damadasturebel i saarqivo
 dokumenti ar aRmoCndeba.

xazgasmiT unda aRini Snos, rom saqarTvel os xel i sufl ebis
 maRal Cinosnebis yovel gvare mcdel oba, samxedro masal isa
 da sursaTis 1919 wl is meore naxevri dan 1921 wl is Tebervl -
 amde evropis qveynebi dan droul ad miRebis Sesaxeb_ uSede-
 god damTavrda. arada, saqarTvel os sagareo saqmeTa minist-
 ris moadgil e k.sabaxtaraSvil i, konstantinopol Si myofi
 saqarTvel os general uri konsul is igogol aSvil isadmi 1921
 wl is 28 Teberval s gagzavnil daSifrul depeSaSi werda:
 `mdgomareoba kritikul ia, gagrasi didi Zal a moawva. Cveni
 razmi aq sul gawyda. uaxl ovdebian soxums. **samxedro masal e-
 bi Semogvel ia. frangebi aq arafers gvaZl even. j ari uiar-
 aRod i brZvis.**-²³ imave k.sabaxtaraSvil is mier gagzavnil meore
 depeSaSi, romel ic i araRis dauyovnebl iv Sesyidvis mogvare-
 bas exeba, TiTqmis brZanebis forma iyo gamoyenebul i. `saWi roa
am saqmis daCqarebiT damTavreba, dro ar iTmens. Tqven gev-
 al ebaT am saqmeSi aqtiuri monawil eoba mi iRoT da
 saswrafod Seasrul oT es saqme.- samwuxarod, saqmis drou-

ლი სესრული ებარა იგოგოლას ვილზე, არამედ საფრანგეთის ხელისუფლები მხრიდან მიზნულად გადამწყვეტილებზე იყო დამოკლებული. დოკუმენტი მასალის დადასტურებულა, რომ კართული მხარე პროტესტს გამოთვამდა, არნისნული იარაღის გამოგზავნის საკმისი ოსმალეზის გამო. ამასთან დაკავსირებულ, განსაკუთრებულ ყურადღებას აღასათიანის ხელმოწერის არსებულ იწერილი იქცევს. მასში გარკვეულა მიუთითებულა, რომ სამხედრო დახმარება წვენუნდა მოგვეცეს პირდაპირ და არასათრეტის სასუალეზიტ. წვენთვის ყოველად მოუხერხებელია, რომ წვენსათრეტის სააქედუნოდ გავხდეთ.-

რამდენადაც საფრანგეთის ხელისუფლება იმ ეტაპზე ვაჟეკუკეზის კურსს ადგა, იარაღის შესყიდვის საკითხის დასმას, საკარტველ ოს დიპლომატიური კორპუსის მესვეურები საერთაშორისო კონფერენციასეეცადა. არნისნული საკითხთან დაკავსირებულ განსაკუთრებულ ყურადღებას აკცხენკელის მიერ ლონდონის კონფერენციის (1921 წლის 21 თებერვლიდან 14 მარტი) მონაწილე ყვენებისადმი (ინგლისი, საფრანგეთი, იტალია, ბელგია, საბერძნეთი) უარდგენილი საგანგებო მისართვა იქცევს. შესაბამისი საარყოფით მასალის მიუკვლევლი ობის გამო, ამ ეტაპზე შეუზღებელი ხდება იმის გარკვევა_ განიხილა თუ არა ეს დოკუმენტი ლონდონის კონფერენციამ. ცემს ხელთ არსებულ მასალის მიხედვით ტუკი ვიმსჯელებ, 1) ინგლისსა და საბჭოთა რუსეთს შორის ჯერ კიდევ 1920 წლის ოქტომბერში მომზადებულ სავაწროეკონომიკური ხელშეკრულების საბოლოო ტეკსტის_ ამერიკავკასიის რესპუბლიკების ურდაინტერესების შესახებ დადებულ მუხლიდან გამომდინარე, ინგლისის მხრიდან საკარტველ ოსთან მისართებაში დახმარებაზე დადებითი გადამწყვეტილები მიზნულად გამოიწხული იყო. მიუთუმეტეს, ლიდ-ჯორჯის მთავარი მრცეველი **რ-რ. უაზი**, საბჭოთა რუსეთის აგენტი გამოდგა და მან 1923 წლიდან საბჭოთა სახელმწიფოს შესაბამის უწყებაში გააგრზელა საკმისანობა. ეს ფაქტი, საკარტველ ოს დამოუკიდელობის კომიტეტისადმი ნ.ჯორჯიას მიერ 1923 წლის 9 აპრილს გამოგზავნილი წერილი დადასტურებულა; 2) რაც შეეხება გერმანიას, საკარტველ ო-გერმანიას შორის ურთიერთობის საკითხებთან მისართებაში მომზადებულ ხელშეკრულების ტეკსტი (1918 წლის 3 ოქტომბერი), ჯარის მოსაწყობად და ფინანსურად საკარტველ ოსთვის დახმარების უთვლილ სწინებდა. მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების ცვლილებადობამ (გერმანიის ომის დამარცხება, მთავრობაში მომხდარი ცვლილებები და ნოემბრის მოვლენები), ამ დოკუმენტზე

xel mowera da germaniis parl amentSi gatana Seaferxa. meore mxriv, versal is sazavo xel Sekrul ebam (1919 wl is 28 ivnisi) germania maqsimal urad SeboWa im Tval sazrisiT, rom iaraRis damzadebis ufl ebas, mokavSire saxel mwifoebi mxol od limitirebul i raodenobiT aZl evda. am faqtorebidan gamomdinare, iaraRis SesyidvasTan dakavSirebiT, erTaderT imedad ise v safrangeTi rCeboda.

qarTul i mxaris safuZvl iani moTxovnebi da pretenziebi, rogorc dokumenturi masal ebidan irkveva, safrangeTis mTavrobam Seismina da mis teritoriaze arsebul i samxedro sawyobidan brZol isTvis vargisi iaraRis saqarTvel osTvis miyidvaze Tanxmoba mxol od 1921 wl is 17 marts ganaxada. es faqti, saqarTvel os damoukidebl obis dasrul ebas ukavSirdeba. mxedvel obaSi maqvs: 1)damoukidebl i saqarTvel os warmomadgenel grigol l ortqifaniZesa da gasabWoebul i saqarTvel os xel isufl ebis mesveurebs Soris quTaisSi 17 marts miRweul i SeTanxmoba_ saomari moqmedebebis Sewyvetis Sesaxeb (Sesabamis dokuments xel i oficial urad 18 marts moewera) da 2)saqarTvel os kanonieri mTavrobis mier 17 marts qveynis teritoriis datoveba. **yovel ive zemoaRniSnul idan gamomdinare, dabej iTebiT SeiZl eba iTqvas, rom saqarvel osTvis 1919 wl is gazafxul ze Sepirebil i iaraRi, amunicia, sursaTi da ful adi daxmareba, dasavl eT evropam droul ad ver gaimeta. TiTqmis uiaraRod darCenil i saqarTvel o, Crdil oeTis veSaps Casayl apavad miugdo.**

Cems mier zemoT motanil i saarqivo masal ebi da misi anal izi srul yofil suraTs iZl eva im Zal isxmevis Sesaxeb, romel sac saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufl ebis mesveurebi eweodnen evropis saxel mwifoebidan iaraRis Sesasyidad da qarTul i jaris sabrZol o masal iT uzrunvel sayofad. am fonze, zogierTi Cemi kol egas mxridan saqarTvel os mTavrobis dadanaSaul eba,_ Crdil oeTidan moaxl oebul safrTxesTan mimarTebaSi da Tavdacvis sabWoze (1921 wl is 3 ianvari) gakeTebul moxsenebaSi iodiSel izis mier qarTul i jaris (rezervis CaTvl iT) 75 aTas kacemde gazrdis aucil ebl obis moTxovnaze, TiTqos mmarTvel ma pol itikurma el itam droul i reagireba ar gaakeTa_ usafuZvl o bral debas warmoadgens.

amis Sesani Snav dadasturebas, dasavl eT evropis saxel m-

wi foebi dan i araRis Sesyi dvi s mi zni T, par izSi myofi saqar Tve-
 l os del egaci is gaerTi anebul i (di pl omati uri, ekonomi kuri,
 samxedro) sxdomebis (1920 wl is 1, 2, 4, 18, 29 maisi, 8 ivnisi)
 stenografiul i angari Sebi war moadgens. imave dokumenteb-
 is mi xedvi T, aRni Snul sxdomebs eswrebodnen da dasmul pr-
 obl ematikasTan mi marTebaSi gamarTul diskusiebsi aqtiur
 monawil eobas iRebdnen: generl ebi_ il .odiSel iZe da al .eri-
 sTavi, k.CxeiZe, k.kandel aki, k.gvarj al aZe, d.RambasiZe, n.nikol aZe,
 i.v.gobeCi a. aqedan gamomdinare, i.odiSel iZi saTvis cnobil i
 gaxda is udi desi sirTul eebi, romel ic i araRis SeZen asTan
 dakavSirebi T del egaci is wi naSe aRimarTa. imave dokument-
 is mi xedvi T, del egaci is sxva wevrebTan erTad, garkveul i
 rekomendaciebis SemuSavebaSi igi aqtiur monawil eobas iR-
 ebda. rac Seexeba i.odiSel iZis zemoaRni Snul moxsenebas,
 masSi gamokveTil i formiTaa miTiTebul i, rom saqarTve-
 l os si namdvil i dan gamomdinare, **i araRis, tansacmel is, sur-
 saTisa** da sxva saWi ro aRWurvil obis SeZena sazRvargare-
 Tis qveynebi dan unda momxdariyo. dokumenti im udi des fi-
 nansur xarj ebsac iTval iswi nebd a, roml is gaReba, i araRis
 SeZenis SemTxvevaSi mouwevda saqarTvel os.

**xazgasmiT unda iTqvas, rom evropidan finansuri daxma-
 rebis mi urebl obis SemTxvevaSi, im periodis saqarTvel os
 bi ujeti, i.odiSel iZis moxsenebaSi arsebul i moTxovnebis
 pirvel i safexurisTvis val utiT gaTval iswi nebul saWi ro
 xarj ebs minimal uradac ver gawwdeboda. meore mxriv, igi ve
 i.odiSel iZe, saqarTvel os Sei araRebul i Zal ebi saTvis sa-
 Wi ro i araRis SeZen as, konstantinopol Si var audobda. mi si-
 ve mtkicebi T, dasaxul i amocanis war matebi T gadawyveta,
 konstantinopol Si ganTavsebul i antantis saokupacio j a-
 rebisa da vrangel is armi is naqoni i araRis maragis baza-
 ze advil ad iyo SesaZl ebel i.²⁴ aRni Snul i moxsenebi dan sami
 Tvis Semdeg, i.odiSel iZis xel mZRvanel obi T evropasi
 samxedro mi si is saqmi anobis Sedegebi dan gamomdi nare, mi sT-
 vis dResavi T gaxda naTel i: a) ra didi pol itikuri Zal isx-
 xmeva da barierebis daZl eva iyo saWi ro, Tavdacvis sabWo-
 sadmi wardgenil moxsenebaSi (1920 wl is ianvari) dasmul i
 sakiTxebis gadasawyvetad; b) igi imaSi ac darwmunda, rom dasav-
 l eT evropis saxel mwifoTa l iderebi, roml ebi c sabWoTa
 ruseTTan `pol itikuri kekl ucobi Ta- da merkantil izmis**

kursis axal i forme bis damu Savebi T iyvnen gar Tul ni, Crdi-
 l oeTis veSapisgan saqarTvel os gadarCena nakl ebad ain-
 teresebdaT. rac Seexe ba konstantinopol Si arsebul i sa-
 frangeTis kuTvnil samxedro sawyobebSi imave i.odiSel iZis
 moxsenebiT nagul isxmev vrangel is naqoni i araRis vargisi-
 anobas, am is Sesaxe b zemoT dawvril ebiT mqonda saubari da
 si tyvas ar gavagrZel eb. mxol od aRvniSnav, rom Cems mier
 motanil i umZimesi saarqivo dokumenturi masal is anal iz-
 is fonze, Seusabamod moCans saqarTvel os pirvel i republ-
 i ki s mTavro bis SefasebasTan mi mar TebaSi b-n. a.CaCxi ani s mier
 gakeTebul i daskvna: `maSin, 1920 wl is bol os da 1921 wl is
 dasawyisSi, saqarTvel os demokratiul i republ i ki s samTa-
 vrobo- pol itikurma el itam adeqvaturad ver imoqmeda. man
 ki dev erTxel ar daugdo yuri simarTl is xmas. mi sma udi debul
 esoba istoriam ki, sul sxvanairad gansaj a... general
 odiSel iZis mier Tavdacvis sabWosa da saqarTvel os mTavro-
 bisadmi wayenebul i es kategoriul i moTxovnebi ki, samwuxa-
 rod darCa `xmad mRaRadebl isa udabnosa Sina-... Tumca es
 ukve sul sxva istoriaa...²⁵ di ax, mi sma udi debul esoba isto-
 riam, am istori is sazogadoebisadmi mi mwodebel ma WeSmari-
 tma istorikosma da obieqturma mkvl evarma pirdapir unda
 Tqvas maSindel i evropis pol itikurad gameZavebul i l idere-
 bis tyuil ze dafuZnebul i dapirebebis Sesaxe b. 1)ar unda
 dai vi wyos, rom ruseTis bunebriv simdi dreze daxar bebul ma
 evropis saxel mwi foTa pirvel ma pirebma, saqarTvel o gasa-
 wirad gaimeta da 1919 wl idan 1921 wl is 25 Tebervl amde, sa-
 qarTvel osaTvis i araRis mi yidvis pragmatul i gadawyvetil eb-
 is mi Reba Segnebul ad gaaWianura; 2)maTi mxridan saqarTve-
 l osTvis yvel aze kritikul momentSi marganecis sanacvl -
 od mi yidul i i ara Ri, im etapze brZol isTvis uvargisi da
 jarTad qceul i iyo; 3)1920 wl is martSi gamgzavrebul i saqa-
 rTvel os ekonomikuri misiisadmi (k.kandel aki (xel mZRvane-
 l i), f.gogi Cai Svil i (saxel mwi fo kontrol i ori), n.nikol aZe,
 z.aval i Svil i, m.sumbaTaSvil i), dasavl eT evropis saxel mwi-
 foebis l iderebis (ital ia, safrangeTi, ingl isi) mxridan
 dapirebul i daxmarebis Sesasrul ebl ad konkretul i gada-
 wyvetil ebis mi Rebis nacvl ad, maTi pasuxi mxol od_ `moica-
 deT-, `dagvacadeT- formatiT Semoifargl a. dokumenturi
 masal iT dadasturebul ia, rom evropis saxel mwi foTa

Li iderebisgan saqarTvel osadmi finansuri da ekonomikuri daxmarebis rekomendaciebis gacema da gadawyvetil ebis mi Reba, zemoaRni Snul i misiis 7 Tviანი Tavdadebul i muSaobis Semdeg (1920 wl is oqtomber_ noemberi), gaxda SesaZl ebel i. mxedvel obaSi maqvsital iur firma `il vasTan- (oqtomberi), safrangeTis firma `ferran gentranTan- (noembris dasawyisi) da rac mTavaria, marganecis xarj ze, britaneTis sagareo vaWrobis bankTan (noembris bol os) 1,5 mil ioni girvanqas terlingis sesxadaRebis Sesaxeb xel Sekrul ebemis gaformeba. am dokumentebSi Cadebul i pirobebis amoqmedeba 1921 wl is zafxul idan iyo gaTval iswinebul i.

yovel ive zemoaRni Snul idan gamomdinare, roca saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobis saqmianobis Sefasebas vcdil obT, gansakuTrebul i sifrTxil ea saWi ro. mimdinare politiki situaciisa da axladSeqmnil i saqarTvel os saxel mwifos ekonomikuri SesaZl ebl obemis_ evropis qveynebidan ardaxmarebis fonze, yvel a saxebobis dokumenti erTianobaSi unda iqnas ganxil ul i, moxdes maTi urTierT Sepirispireba da sintezuri anal izi. mxol od amis Semdeg Seizleba gakeTdes SefasebiTi daskvna. isic gasaTval iswinebel ia, rom saqarvel os pirveli respublikis mTavroba damfuZnebel i krebis mier iyo arCeul i da damtkicebul i, xolo qveynis sakanonmdebl o organo, srul iad saqarTvel os mosaxleobam airCia da mis saxes warmoadgenda. amitom, zemoaRni Snul i faqtorebis gauTval iswinebl obiT, saqarTvel os pirveli respublikis mTavrobis survil isamebr `aburTaveba,- nacqarevad gakeTebul i daumsaxurebel i bral debebiT `Semosva-_ ganqi qeba da mezobel i qveynebis fal sifikatori istorikosebisadmi `fofnasiT- msuyel ukmis SeTavazeba_ yovlad dauSvebel ia.

xazgasmit unda iTqvas, rom, ramdenadac 1919- 1920 wl ebis monakvetSi evropis saxel mwifoebma saqarTvel os iaraRi ar miyida, es faqti sabWoTa ruseTis xel isufal T saqarTvel os wi naaRmddeg moqmedebis stimuls aZl evda. maT kargad icodnen, rom saqarTvel o gaWi anurebul i omemis warmoebas ver SeZl ebda. amis ZiriTad safuZvel s, saTadarigo iaraRis (rusul i vaznebis da yumarebis) uqonl oba qmni da. am daskvnamde misasvl el ad sabWoTa ruseTs didi sadazvervo samuSaoebis Sesrul eba ar sWirdeboda. mi Tumetes, rusul i warmoebis

i araRis momxmarebel i qarTul i j arisTvis, imave i araRisTvis Sesatyvisi vaznebisa da yumbarebis Sesyidva mxol od origziT: a) sabWoTa ruseTSi da b) evropasi (safrangeTSi) iyo SesaZl ebel i. aqedan gamomdinare, maTematikis saSual o donis mcodne samxedro dargis maRal Cinosanic advil ad mi xv-deboda, rom saqarTvel o i araRis sarezervo fondis gareSe iyo darCenil i.

amrigad, 1) qarTul i pol itikuri el itis mcdel oba, erovnu- l i saxel mwifos formirebis paral el urad qarTul i j aris Sesatyvisi raodenobit da srul yofil i SeiaraRebit Seqmna moexdina, financebisa da i araRis uqonl obam Seaferxa. qarTul istoriografiaSi dRemde gavrcel ebul i mosazreba _saqarTvel oSi arsebul samxedro sawyobebSi TTiTqos N raodenobis i araRi iyo, natyuar informacias emyareba da sinamdvil es ar Seesabameba; 2) dasavl eT evropis saxel mwifoebisgan 1919 wl is gazafxul ze Sepirebul i daxmarebis (i araRi, amuncia, sursaTi, ful i) droul ad mi Rebis mcdel oba, 1921 wl is 25 Tebervl amde uSedego aRmoCnda. naSrom- Si motanil i dokumenturi masal ebi adasturebs, rom zemo- aRniSnul i danapirebis Sesasrul ebl ad, safrangeTis xel i- sufl ebam pirvel i qmediTi nabij i mxol od 1921 wl is 25 Teberval s gadadga. stambol Si arsebul i safrangeTis ku- Tvnil i samxedro sawyobebidan saqarTvel osadmi miyidu- l i vrangel is naqoni i araRi, uvargisi da im etapze sabrZ- ol o moqmedebebisaTvis gamousadegari iyo; 3) vargisi ani i araRis saqarTvel osTvis miyidvis gadawyvetil eba, safrange- Tis xel isufl ebis mxridan mxol od 1921 wl is 17 marts iqna miRebul i. es faqti, saqarTvel os kanonieri mTavro- bisa da gasabWoebul i saqarTvel os warmomadgenl ebs Soris (gr. l ortqi faniZe, m. oraxel aSvil i ab. enuqiZe, Sel iava) brZ- ol is Sewyvetis Sesaxeb quTaisSi miRweul SeTanxmebas, da saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufl ebis mier qve- ynis teritoriis datovebas (17 marti) daemTxva. dasavl eT evropis saxel mwifoTa waj eq- ukuj eqis pol itikuri kurs- idan gamomdinare, saqarTvel os pirvel i respublikis Sei- araRebul i Zal ebi, gasabWoebul i ruseTis 1921 wl is Teberv- al - martis agresias, arsenal Si kustarul ad damzadebu- l i rusul i vaznebiTa da sagangebod Seqmnil saxel osno- ebSi SekeTebul i SaSxanebi T Sexvda.

\$ 2. qarTvel i sardl ebis taqtikuri Secdomebi da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapirobebel i mizezebi

saqarTvel os pirvel respublikas qudbedad dahyva mezo-
bel i saxel mwifoebisgan qarTvel Ta istoriul i sacxovri-
sisadmi teritoriul i pretenziebi. axl adaRmocenebul i da
fexze wamosadgmel ad gamzadebul i qarTul i saxel mwifos
wasaqcevad, samxreTidan, aRmosavl eTidan da CrTil oeTidan
wamosul i muml is, 1918_1920 wl ebSi mogerieba metnakl ebad
SesaZl ebel i gaxda. yvel asgan mitovebul i qarTvel oba, go-
nivrul i gadawyvetil ebebisa da `mkl avis siZl ieris- amara
aRmoCnda gamZvi nvarებul i mtrebis piri spir. gansakuTrebi T
mZime mdgomareoba Sei qmna azerbaij anisa (1920 wl is 28 april i)
da somxeTis (1920 wl is 29 noemberi) gasabWoebis Semdeg.
ramdenadac, samxreT kavkasiis regionSi sabWoTa ruseTis
xel SemSl el ad saqarTvel o moiazreboda, mis `gasawi TI e-
bl ad- Sesabamisi safexuris SemzadebisaTvis provokacieb-
is ramdenime saxeoba iqna SemuSavebul i. erT- erT maTgans,
somxebis mier sadaod qceul i sazRvris_ borCal os mazris
neitral uri zonis probl emis da masTan dakavSirebi T wina-
swar Sedgenil i pirobemis SefuTul i formiT win wamoweva
warmoadgenda. istoriografiaSi dadasturebul ia, rom ing-
l is- safrangeTis xel isufal Ta Zal isxmeviT, borCal os ma-
zra sam nawil ad (1919 wl is ianvari) gaiyo: 1) borCal os mazris
samxreTi nawil i mieca somxeTs; 2) central uri nawil i_ l o-
res raioni neitral ur zonad gamocxadda; 3) borCal os mazris
Crdil oeTi nawil i saqarTvel os kuTvnil ebad gamoacxades.
saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufl eba kargad
acnobierebda, rom l ores neitral ur zonad datovebas Cve-
ni qveynisTvis denTis kasris funqciis Sesrul eba SeeZl o.
aqedan gamomdinare, xel isufl ebis mmarTvel i wreebi maqsi-
mal urad cdil obdnen aRniSnul i sakiTxis droul ad gada-
wyvetas. or mezobel qveyanas Soris umZimesi situaciis gan-
muxtvis erTaderT saSual ebad, qarTul - somxuri del eg-
aciis mol aparakebis magidasTan daj doma da Sesabamisi do-
kumentis momzadeba iqna miCneul i. am mxriv gansakuTrebi T
qarTul i mxare aqtiurobda. mxedvel obaSi maqvs saqarTve-

Los mTavrobis 1920 wl is 2 seqtembris sxdomis saqmo Canaweri. am dokumentidan irkveva, rom sxdomis monawil eTa msj el obis ZiriTad sagans, somxeT- saqarTvel os Soris neitral uri zonis gauqmebis da administraciul i sazRvris oficial urad dawesebis Sesaxeb, Sesabamisi xel Sekrul ebis momzadeba war moadgenda. amasTan dakavSi rebiT, imave sxdomis mier miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `miendos gareSe saqmeTa ministris moadgil es xel ismowera im xel Sekrul ebaze, romel ic dadebul i iqneba somxeTsa da saqarTvel os Soris, am or respubl ikaTa Sua neitral uri zonis gauqmebisa da adminisrtaciul i sazRvris dawesebis Sesaxeb. proeqti xel Sekrul ebisa xel is moweramde moxsendes mTavrobas.- samwuxarod, dokumentSi miTiTebul i ar aris, qarTul i mxaridan konkretul ad vis unda ewarmoebina somxur del egaciasTan mol aparakeba da aRniSnul sakiTxTan mimarTebaSi vin unda yofil iyo pasuxismgebel i. es xarvezi mogvianebiT, saqarTvel os mTavrobis 1920 wl is 21 oqtombris sxdomaze iqna gamosworebul i. Sinagan saqmeTa ministris n.rami Svil is moxsenebis safuZvel ze miRebul i dadgenil ebiT, somxeTis del egaciasTan mosal aparakebl ad, qarTul i mxaris warmomadgenl ebad n.rami Svil i, s.mdivani da gr.l oTqifaniZe iqna damtkicebul i.

arqivsacavebSi Cems mier mikvl eul i masal ebidan irkveva, rom qarTul i j aris neitral ur zonaSi garkveul i droiT (3 TviT) Seyvanas, somxuri mxare mxol od mas Semdeg daTanxmda, roca osmal ebisgan am zonis okupaciis real uri safrTxe Sei qmna. es faqtori daedo safuZvl ad saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 12 noembris dadgenil ebas_ qarTul i j aris mier neitral uri zonis dauyovnebl iv dakavebas. amasTan dakavSirebiT imave dokumentSi vkiTxul obT: `borCal os mazris samxreTi nawil i axl ave iqnas dakavebul i da gamocxaddes samxedro wesebi. adgil obriv mcxovrebt ecnobos, rom Cven SevediT iq osmal Ta mosal odnel i Semosevisagan maTi dacvis mi zniT.- saqarTvel os mTavrobis es qmedeba, saqarTvel o- somxeTs Soris 1920 wl is 13 noembris xel mowereil i SeTanxmebiT iqna samarTl ebrivad dadasturebul i. dokumentis mixedviT, qarTul i j ari neitral ur zonaSi 3 Tvis ganmavl obaSi darCebodya. Tuki im periodSi neitral - uri teritoriis sazRvris gamij vnis sakiTxi ver gadawyde-

boda, saqarTvel os Seiararebul i zal ebi aRniSnul zonas datovebda da adrindel i Sereul i administraciul i mmarTvel oba aRdgeboda.²⁶ erTi ram xazgasmi T unda aRini Snos, somxebis aseT `kompromissze- wasvl a, osmal eTis mxridan somxebis winaaRmdeg warmatebul i samxedro operaciebiT iyo ganpirobepul i. es faqti, saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 19 noembris sxdomis saomqmo CanawerebSi ac aisaxa. imave dokumentidan irkveva, rom zemoT dasaxel ebul i xel Sekrul ebis Sesaxeb, gen. i.odiSel iZes sagangebo moxseneba gaukeTebia, xol o sxdomas Sesabamisi dadgenil ebac miuRia. `j er- j erobiT- vkiTxul obT dokumentSi- Cveni j arebi darCes nei tral ur zonaSi, xol o im SemTxvevaSi Tu osmal ebma dai kaves karaki si da gamoCndnen bezomdal is uRel texil ze da amave dros somxeTis j ari gadayvani l i iqna borC arCal os mazris samxreT nawil idan, -Cveni j aris mier dakavebul i iqnas es raioni mazris samxreT sazRvramdis waevi T.- am amonaweris mixedviT borCal os mazris nei tral ur zonaSi Seyvani l qarTul i j aris nawil ebs aqtiuri moqmedebis funqcia qonda dakisrebul i. maT amocanas osmal o dampyrobli ebisadmi Rirseul i winaaRmdegobis gaweve da nei tral uri zonis srul ad gakontrol eba warmoadgenda. dasaxul i miznis ganxorciel ebis erT- erT pi robad, imave dokumentis me- 4 punqtis Tanaxmad, borCal os mazraSi saxal xogvardiis nawil ebi iqna dauyovnebl iv gagzavnil i. saqarTvel os xel isufl ebis mier ganxorciel ebul i es RonisZieba, meore mniSvnel ovani faqtori Tac iyo ganpirobepul i. mxedvel obaSi maqvs somexi ofi crebi sa da j ariskacebi sagan qveynis teritoriul i sazRvris darRveva da Seiararebul formebsi axal qal aqis mazris sofl ebSi TviTneburad Semosvl a. maTi es qmedeba, ucxo qveyni sgan agentebis Semogzavnisa da dazverviTi procesis STabeWdil ebas tovebda. aRni Snul is gaTval iswinebidan gamomdinare, es sakiTxi Tavdacvis sabWos 1920 wl is 9 da 12 noembris sxdomebze sagangebo msjel obis sagani gaxda. amastan dakavSi rebi T mi Rebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `xsenebul pirebs aeyaros iaraRi, ofi crebi gaigzavnos borjomSi, xol o j ariskacebi ganawil ebul i iqnan sofl ebis adgil obrivi administraciis meTval yureobis qveS. CamorTmeul i iaraRi gadatani l i iqnas axal cixeSi.-

somxeTTan dadebul ma zemoaRniSnul ma xel Sekrul ebam da qarTul i saj ariso SenaerTebis mier neutral ur zonaSi TavdacviTi poziciebis daWeram, saqarTvel os sazRvrebSi somexi SeiaraRebul i oficrebisa da jariskacebis TviTneburi Semosvla, mxolod somxeTis gasabWoebamde SeaCera. samxreT kavkasiis regionSi mimdinare politikuri procesebis gaTval iswinebi dan gamodinare, samxreT- dasavleT, gansakuTrebiT samxreT- aRmosavleT da aRmosavleT saqarTvel os sasazRvro zolis gamagrebis aucilebi obaqveynis xelisuflebisatvis prioritetul sakiTxs warmoadgenda. am mimarTul ebiT im etapze iseti qmediTi nabiji unda gada-dgmul iyo, risi SesaZlebi obac evropis qveynebi dan zurg-Seqceul, motyuebul dayalbi dapirebebis Semyure saqarTvel os sinamdvil is gaTval iswinebis fonze iyo SesaZlebeli. meore mxriv, qveynis garSemo Seqmnil i safrTxeebis gaTval iswinebi dan gamodinare, saqarTvel os SeiaraRebul i Zalebis sardl ad iseti pirovneba unda daniSnul iyo, romel sac sxvebTan SedarebiT momqmedi armis rigebSi yvela safexuri qonda gavlii dmsxvili samxedro SenaerTebis martvis didi gamocdil eba gaaCnda. imavdroul ad, samxedro operaciebSi gansakuTrebul i warmatebisatvis umaRlesi xarixis samxedro wodebis da ordenebis mfiobel i iqneboda. im etapze, qarTul sinamdvil eSi aseT pirovnebas gen. i.odiSel iZe warmoadgenda.

yovelive zemoTqmulis gaTval iswinebi dan gamodinare, respublikis Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 noembris (oqmi # 22) sxdomis dadgenilebiT, gen. i.odiSel iZes saqarTvel os SeiaraRebul i Zalebis mTavarsardl is moval eobis Sesrul eba daevala, xol oimave wl is 13 dekembris dadgenilebiT, respublikis SeiaraRebul i Zalebis mTavarsardl ad dainiSna. rac Seexeba samxreT- aRmosavleTis fronts, i.odiSel iZis rekomendaciiT (22 noemberi), misi xel mZRvanel oba gen. i.gedevani Svilis miandves. am faqti dan 15 dRis Semdeg, Tavdacvis sabWos 1920 wl is 6 dekembris dadgenilebiT, axal qal aqi- axal cixe- artaanis raionebSi ganlagebul i qarTul i jaris yvela saxeobis sardl oba gen. v.wul ukizes Caabares.

jer- jerobiT SeuZlebeli gaxda iseti saarqivo dokumentis mikveva, romel ic safuzvli anad warmoaCenda im Ronisz-

iebebis nusxas, romel ic axl ad daniSnul sardl ebs, maT-dami daqvemdebarebul i j aris nawil ebSi unda gaetarebina. miTumetes, samxreT- aRmosavl eTis mimarTul eba, yvel aze rTul sasazRvro monakveTs warmoadgenda. mdgomareobas somxeTis gasabWoeba (1920 wl is 29 noemberi) ki dev ufro ar-Tul ebda. miTumetes, gekkeris moxsenebi dan gamomdinare, sabWoTa ruseTis gegmebi saqarTvel os xel isufli ebisatvis cnobil i iyo. es faqti, qveynis SeiaraRebul i Zal ebis sardl obas gansakuTrebul i pasuxismgebl obis winaSe ayenebda da misgan Sesabamisi RonisZiebebis dauyovnebl iv gatarebas moiTxovda. am mxriv gansakuTrebul yuradRebas saqarTvel os Tavdacvis sabWos 1920 wl is 3 dekembris sxdomis amsaxvel i masal ebi iqcevs. genstabis ufrosis moadgil is mier saerTo mdgomareobis Sesaxeb gakeTebul i moxsenebis safuZvel ze miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `1) a)yvel a frontze myof j aris ufrosebs mieces winadadeba, rom somxeTsi sabWoTa mTavrobis gamocxaedebi T, respublikis sazRvarze Seqmnil i mdgomareobis gamo, miRon zomebi meti sifrTxil isaTvis. moeridon adgil obriv mcxovrebl ebTan raime konfli qts da Tu mezobel i saxel mwi foebisgan miRes raime winadadebebi dauyovnebl iv acnobon Tavdacvis sabWos. b)borCal os mazraSi da tfil isis mazris samxreT- aRmosavl eTis nawil Si miRebul i iqnes samxedro wesebi da general gubernatoris ufl ebani am raionSi mieniWos samxreT- aRmosavl eTis j arebis sardal si gedevani Svil s.- es dokumenti qveynis SeiaraRebul i Zal ebis da samxreT- aRmosavl eTis frontis sardl obas, mosal odnel i safrTxidan gamomdinare, sasazRvro strategiul i punqtebis gamagrebasTan erad, garduval i provokaciebis droul ad aRmosafxvrel ad winaswari Tadarigis daWeris aucil ebl obaze mianiSnebda. dokumentSi motanil i winadadeba- `miRon zomebi meti sifrTxil isaTvis,- j aris nawil ebis saomar mdgomareobaSi Cayenebas da rac mTavaria, yvel a saj ariso qvedanayofSi disciplinis umaRl es safexurze ayvanas iTval iswinebda.

ramdenadac borCal os mazra, rogorc zemoTac mqonda aRniSnul i, sasazRvro zolis yvel aze rTul monakveTs warmoadgenda, respublikis Tavdacvis sabWomisadmi gansakuTrebul yuradRebas icenda. amis dadasturebas imave sabWos 1920 wl is 16 dekembris sxdomis saqmo Canawerebi warmoad-

gens. am dokumentidan irkveva, rom borCal os mazraSi dabanakebul i qarTul i jaris mdgomareoba qveynis mTavarsardal s Seumowmebia da miRebul i STabeWdil ebebi sabWos wevrebi saTvis moxsenebis saxiT warudgenia. aRni Snul sak iTxTan dakavSirebiT imave sxdomis mier miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: `a)neba mieces samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal s ganaiaraRos sofl ebi uzunli iari, axpati da Sinaxi; b)Tu borCal os mazris neutral urizonis administraciaSi an rkinigzis mosamsaxureTa Soris aRmoCndeba Tanamdebobis Seuferebel i pirni, neba eZl eva samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal s, gadaayenos aseTebi Tanamdebobidan; g)samxreT- aRmosavl eTis frontis sardal s Tavdcvis fondidan mieces 200000 man. dazvervis saWiroebisaTvis.- imave Tavdacvis sabWos 1920 wl is 18 dekembri sxdomaze, samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardal is mier gakeTebul i moxsenebebi dan gamomdinare, mdinare debeda- Caize xidis asagebad 643500 maneTi iqna gamoyofili.

Cems mier motanili faqtebi, qveynis Tavdacvisunarianobis gaumj obesebasTan da mtris mosal odnel i Tavdasxmis SemTxvevaSi, misadmi Rirseul ad daxvedris aucil ebl obaze iyo gaTvil i. saj ariso SenaerTebis marTvis specifikidan gamomdinare, gadamwyveti roli frontis sardal obas ekisreboda. mxedvel obaSi maqvs arsebul i sirTul eebisadmi Rirseul ad Tavis garTmeva da rac mTavaria, saqarTvel os sazRvarTan aRmarTul i `aisbergis- SesaCerebel i, ukidures SemTxvevaSi misadmi Rirseul ad daxvedris ramdenime saxebis meqanizmis SemuSavebis aucil ebl oba, rac saj ariso qvedanayofebis mzadyofnaSi moyvanasTan iqneboda dakavSirebul i. am mimarTul ebiT pragmatul i gadawyvetil ebis miReba imiTac iyo aucil ebel i, rom wiTel i armiis nawil ebi TviTneburad arRvevdnen saqarTvel os sazRvars da adgil obrivi sofl ebis mosaxl eobis Zarcvas eweodnen. respubliki s Tavdacvis sabWom (1920 wl is 13 dekemberi), arsebul i mdgomareobis gamsasworebl ad di pl omatiuri gza airCia da Sesabamisi RonisZiebis gatareba sagareo saqmeTa saminstros daaval a. `daeval os gareSe saqmeTa ministrs- vkiTxul obT dokumentSi- gagzavnos moskovSi da evropasi protestis nota imis Sesaxeb, rom a)sabWoTa wiTel i armiis moTareSe naw-

il ebma gadmol axa Cveni sazRvari da borCal os mazris sofl ebs daeca.- mi uxedavad amisa, sabWoTa ruseTis mxridan anal ogiuri saxis provokaciebi Semdgom etapzedac gagrZel da. amis dadasturebas Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 dekembris sxdomis masal ebi warmoaddgens. dokumentidan irkveva, rom samxreT- aRmosavl eTis frontis jarebis sardl is mier gakeTebul moxsenebaSi amis Sesaxeb konkretul ad iyo saubari. mi Rebul dadgenil ebaSi garkveviT iqna aRniSnul i: `a) daeval os general uri Stabis ufross moel aparakos sabWoTa ruseTis samxedro ataSes wiTel armiel Ta mier Cveni sazRvrebis gadmol axvisa da adgil obrivi mcxovrebl ebis Zarcvis gamo.-

 samxreT- aRmosavl eTis frontis xazze Seqmnil i viTareba, sardl obis winaSe, samxedro xel ovnebisTvis aucil ebel i specificisa da adgil obrivi bunebrivi pirobebis Sesatyvisi TavdacviTi samoqmedo gegmis SemuSavebis aucil ebl obas moiTxovda. dokumenturi masal iT irkveva rom am mimarTul ebiT adgil obriv sardl obas individual urad TiTqmis aranairi konkretul i gadawyvetil eba ar miuRia da igi Tavdacvis sabWos miTi Tebebis Semyure darCa. Seqmnil i viTareba, borCal os mazris neitral uri zonis sofl ebis somxuri mosaxl eobis dauyovnebl iv ganiaraRebas saWi roebda. amis Sesaxeb Tavdacvis sabWos mier sagangebo dadgenil eba (1920 wl is 29 dekemberi) iqna mi Rebul i. `daeval os samxreT- aRmosavl eTis jarebis sardal s- vkiTxul obT dokumentSi ganaiaraRos borCal os mazris mTel i neitral uri zonis mcxovrebl ebi. pirvel rigSi ganaiaraRos sofl ebi uzunlaris, axpatis, Sinixis mcxovrebl ebi.- saomari moqmedebebis dawyebisas, sarkinigzo transportis Seuferxebel ad muSao bis SenarCunebis mizniT, samxreT_ aRmosavl eTis frontis sardal s, borCal os mazris neitral ur zonaSi rkinigzis administraciaSi mosamsaxure saeWvo da Seuferebel i pirebis gadayenebis ufl eba eZl eoda. winaswari Tadarigis da usafrTxoebis garantiis Seqmnas iTval i swinebda Tavdacvis sabWos 1920 wl is 22 dekembris dadgenil ebis **(b)** punqti. `b) somxeTis rkinigzis mosamsaxureni da tel egrafistebi - vkiTxul obT dokumentSi- moxsnil ni iqnen rkinigzis l iandagi dan da vidre maTi mdgomareoba saerTod gamoirkvedes gaigzavnon: pirvel ni_ respubl iki s saxazino rkinigzis

ufrosis gankargul ebaSi da meoreni fosta- tel egrafis ufrosis gankargul ebaSi; g)borCal os mazraSi dabanakebul i j arisTvis sursaT- sanovages misawodebl ad daini Snos gzaTa departamentis gankargul ebiT ori orTqmaVal i vagoneb- is saTanado ricxviT, erTi sadgur sandaraze da meore sad- gur sanainze.-

SamxreT- aRmosavl eTidan mosal odnel safrTxesTan mi- marTebaSi, aRniSnul i dadgenil ebebi erTi SexedviT safuZ- vl iani mzadebis garegnul STabeWdil ebas tovebs. anal o- giuri saxis damokidebul eba iqna gamovl enil i saqarTvel o- azerbaij anis sazRvris perimetrTan mi marTebaSi ac. mxed- vel obaSi maqvs Tavdacvis sabWos 1920 wl is 6 dekembris dadgenil eba. es dokumenti qveynis interesebi dan gamomdinare, yaraiazis tyis zonaSi TviTneburad Semosul i azerbaij anel ebis ukan gabronebas da saqarTvel oSi azerbaij anel Ta `aral egarul i formiT mimosvl is- akrZal vas kategoriu- l ad moiTxovda. es gadawyvetil eba saqarTvel os saxel mwif- fos interesebSi srul ad Tavdebeda Tundac im el ementa- rul i mizezis gamo, rom im etapze, azerbaij ani ruseTis mi- er iyo gasabWoebul i da es ori qveyana saqarTvel oze Tav- dasxmis myar safexurs amzadebda. amasTan dakavSirebiT, sa- qarTvel os respubl ikiS Tavdacvis sabWos 1920 wl is 13 de- kembris dadgenil ebis **(b)** da **(g)** punqtebSi xazgasmiT iyo miTiTebul i im antisaxel mwifoebri vi qmedebebis Sesaxeb, romel ic azerbaij anma da sabWoTa ruseTma saqarTvel o- sTan mi marTebaSi erTobl iovad rom ganaxorciel a. mxedve- l obaSi maqvs: 1)baqodan navTis saqarTvel osadmi miwodebis umizezod Sewyveta da 2)foil os xidis midamoebSi wiTel i armi is nawil ebis Tavmoyna, sangrebis gaTxra da zarbazneb- is dadgma. es RonisZiebebi imdenad gamokveTil i da gamom- wvevi formiT mimdinareobda, rom nebi smieri saSual o donis samxedro pirisa da pol itikosisTvisac misaxvedri iqnebo- da, rom sabWoTa ruseTi mi zanmi marTul ad da safexurebri- vad saqarTvel oze TavdasxmisaTvis emzadeboda. es faqti, samxedro uwyebis mesveurT, adeqvatur i RonisZiebebis dauy- ovnebl ivi gatarebis aucil ebl obas aval ebda. miTumetes, Tavdacvis sabWos (eswrebodnen: gr.l orTqi fani Ze_ sxdomi s Tavmj domare, n.rami Svil i, i.odi Sel iZe, v.j uRel i, i.gedevani Sil i, al .Tayai Svil i, al .dgebuaZe. al .zaqar iaZe) 1920 wl is 24 noem-

bris dadgenil ebiT, foil os xidze asafeTqebel i masal a iqna moxsnil i. Tavdacvis sabWo- vkiTxul obT dokumentSi- SesaZl ebl ad sTvl is moxsnas xididan asafeTqebel i masal a mxol od im pirobiT, rom asafeTqi mavTul ebi darCeba da neitral uri zonis sakontrol o komisiis muSaobis dasrul ebisTanave, Tanaxmad xel Sekrul ebisa dauyovnebl iv iqneba aRdgenil i sadgur Saqrl ianSi.-

pol itikuri procesebis swrafad cval ebadobam, zemoaRni Snul i dadgenil ebis 9 dResi Secvl is aucil ebl oba daayena. mxedvel obaSi maqvs Tavdacvis sabWos 1920 wl is 2 dekembri sxdoma, romel mac foil os xidis mi damoebSi Seqmnil i mdgomareobis Sesaxeb, mTavrobis Tavmj domaris rwmunebul is gr.cincabaZis da genStabis ufrosis al .zaqariaZis moxsenebebi moismina. saqarTvel os sazRvrebTan Seqmnil i umZimesi mdgomareobis anal izidan gamomdinare, imave sxdomaze miRebul dadgenil ebaSi vkiTxul obT: 1. b) foil os xidze da mis mi damoebSi sastikad iqnes dacul i samxedro wesebi da aravis ar mieces xidze mimosvl a adgil obrivi samxedro ufrosis nebadaurTvel ad; 4. a) dauyovnebl iv gamagrebul i iqnas foil os da wiTel i xidebi da maT dasacavad dani Snul i iqnes sakmao ricxvi j arebisa artil eriiT. orive xidi iyos damzadebul i ucbad asafeTqebel ad.- am dokumentis miRebidan meore dRes (3 dekemberi), Tavdacvis sabWom meore umniSvnel ovanesi dadgenil eba mi iRo, romel ic saWi roebis SemTxvevaSi rkinigziT j aris Seuferxebel ad gadaadgil ebas da dani Snul adgil ze misi momaragebis uzrunvel yofas iTval iswi nebda. amasTan dakavSirebiT imave dokumentSi vkiTxul obT; 'winadadeba mieces gzaTa departaments mi iRos zomebi samxedro matarebl ebis mimosvl is dasaCqarebl ad, j aris gadasayvanad dani Snul i raodenobis zamTris pirobebis mixedviT mosawyobaT da saTanado sadgurebze j aris saWi roebis saTvis cxel i wyl is dasamzadebl ad. yvel a am zomebis asarul ebl ad saWi ro Tanxa moTxovnil iqnes gzaTa departamentis mier Tavdacvis fondidan.-

am dokumentSi dasmul i sakiTxebis Sesrul ebis procedura, Tavdacvis saministros dabal i rgol is Sesabamisi uwyebis Cinovnikebisa da frontis mowinave xazis sardl obis prerogativas warmoadgenda. miTumetes, pol itikuri procesebis swrafad cval ebadobam da sasazRvro zol ze mezobe-

I i qveynis mxridan Seqmnil ma real urma safrTxeebma, Tavdacvis xazis gasamagrebl ad adre arsebul i xarvezebis dauyovnebl iv aRmofxvra moiTxova. mxedvel obaSi maqvs foil osa da wiTel i xidebis im doneze danaRmva, rom saWi roebis SemTxvevaSi misi srul fasovnad afeTqeba da mtris garkveul i droiT SeCereba yofil iyo SesaZl ebel i. zemoaRniSnul i dadgenil ebiT gaTval iswinebul i RonisZiebebis maral doneze Sesrul eba -arSesrul ebis mimdinare procesebis zedamxedvel obis pasuxismgebl oba_ qveynis mTavarsardal sa da mis xel qveitebs_ frontis mowinave xazis xel -mZRvanel obas ekisreboda. maT unda uzrunvel eyoT dokumentSi dasmul i sakiTxebis Sesabamis qvemdebare rgol amde dayvana, konkretul i pirovnebebisadmi daval ebis micema da mimdinare praqtikul i samuSaos Sesrul ebis xarisxze umkacresi kontrol is daweseba. samwuxarod, saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis sardl oba, qveynisTvis kritikul momentSi srul fasovnad mobil ur mdgomareobaSi ver aRmoCnda da mis winase moul odnel ad amozidul i probl emebisadmi Tavis gartmeva gauWir da. amis dadasturebas Cems mier arqivsa-cavebSi mopovebul i masal ebi warmoadgens, roml is mixedvitacirkveva, rom Tavdacvis sabWos zemoaRniSnul i dadgenil ebebis garkveul i nawil i Seusrul ebel i darCa, ramac Tavi loreSi, foil osa da wiTel i xidebis midamoebSi gamartul i brZol ebis dros iCina Tavi. amis Sesaxeb qvemoT dawvri- l ebiT meqneba saubari, magram amj erad principul ad davs- vam kiTxvas: mefis ruseTis armiis Seiararebul i Zal ebis sardl is brZanebis an Tavdacvis sabWos dadgenil ebis Ses- ul ebis aucil ebl obas, qarTvel i generl ebi da oficrebi saval debul odTuki mi iCnevden, rit unda aixsnas maTi mxri- dan anal ogiuri brZanebis an dadgenil ebis Seusrul ebl o- ba qarTul i j aris Semadgenl obaSi samsaxuris dros? am ki- Txvaze srul fasovani pasuxis gacema mxol od Sesabamisi kvl eviTi samuSos Catarebis Semdeg gaxdeba SesaZl ebel i. amis naTel dadasturebas saqarTvel o- somxeTis sazRvarze l ores saomari moqmedebebi warmoadgens.

qarTul istoriografiaSi dadasturebul ia, rom somxeT- saqarTvel os zemoaRniSnul i xel Sekrul ebis (1920 wl is 13 noemberi) miuxedavad, gasabWoebul i somxeTis mTavrobam, nei- tral uri teritoriidan qarTul i j aris dauyovnebl iv gay-

vana moi Txova. mi uxedavad imisa, rom qarTul i mxare mezobel i republ ikis xel isufal T probl emis mSvidobianad gadawvetis winadadebas sTavazobda, rkp (b) central uri komitetis kavbiuros miTiTebiT, somxebi pirobebze Tanxmobas Segnebul ad aWianurebda da mizanimarTul ad arTul ebda. am faqtTan dakavSirebiT, k.sabaxtaraSvil is mier im etapze evropasi myofi e.gegeWkorisadmi 1921 wl is 12 Teberval s gazavnil weril Si vkiTxul obT: `somxeTma sabWoTa mTavrobis gamocxadebisTanave mogvTxova borCal os mazridan Cveni j arebis gayvana. Cven amazed pirdapir uari ar gviTqvams da winadadeba miveciT amis Taobazed mol aparakeba gagve-marTa. somxeTis mTavroba dagvTanxmda da movel odit mis warmomadgenl ebs momaval qarTul - somxur konferenciazed. Cven imedi gvqonda, rom borCal os mazris sakiTxs mSvidobianad movagvar ebdiT.- xazgasmi T unda aRini Snos, rom arsebul i probl emis mSvidobiani gziT mogvareba, sabWoTa rusetis interesebSi ar Tavsdeboda. maT mier SemuSavebul i gegmis mixedvit, l ores sakiTxi, saqarTvel os gasabWoebis xel Semwyob faqtorad unda yofil iyo gamoyenebul i. arc isaa gamoricxul i, rom dasaxul i amocanis warmatebit ganxorciel ebis da am saqmeSi somxeTis gansakuTrebul i mxardaWeris SemTxvevaSi, rkp (b) central uri komitetis kavbiuros xel mZRvanel obam, l ores neutral uri zonis saqarTvel osatvis Camowris winaswari piroba rom misca somxeTis xel isufal Ta mesveurebs.

aseTi mosazrebis gamoTqmis SesaZl ebl obas, l ores probl emis somxur- qarTul konferenciaze mSvidobianad gadawvetis Sesaxeb, somxeTis xel isuflebis mxridan gacemul i pirobis moulo dnel ad `daviwyeba- izl eva. Tu rit iyo ganpirorebul i SeTanxmebis vadis amowurvamde ori drit adre saomari moqmedebebis dawyeba, amis Sesaxeb, sainteresoso mosazrebaa gamoTqmul i k.sabaxtaraSvil is mier 1921 wl is 12 Teberval s e.gegeWkorisadmi gazavnil weril Si. `jer-jerobit am ierisis mizani - vkiTxul obT dokumentSi- CvenTvis naTI ad gamokvetil i ar aris. SeiZl eba vifiqroT, rom somxebs srul i imedi hqondaT borCal os mazraSi mZl avri aj anyeba moewyoT, izul ebul i gavexadeT dagvetovebina igi da... daveyenebineT Sesrul ebul i faqtis winase. mit umetes,... Zvel i somxeTis mTavrobasTan xel Sekrul ebis Zal iT, Cven j arebs

borçal os mazraSi yofnis vada xval 13 Teberval s gadis.- es mosazreba angari Sgasawevia im Tval sazrisi Tac, rom Tuki l ores saki TxTan mimar TebaSi zemoaRni Snul i SeTanxmehis Sesabamisad somex- qarTvel Ta konferencia gaimarTeboda, somxebi mokar naxis_ momgebi an rol Si aRmoCndeboda da qarTul i mxarisadmi maqsimal uri moTxovnebis dayenebis SesaZl e- bl oba mi ecemoda. aRni Snul is gaTval iswinebi dan gamomdi nare, saqarTvel os xel isufli ebis erT- erT prioritetul amocanad, im etapze l ores `incidentis- saswrafo l okal izacia war moadgenda. amastan dakavSirebi T, imave k. sabaxtaraSvi- l is mier egegeWkorisadmi gagzavnil weril Si vkiTxul obT: `es qarTul eba borçal os mazraSi erTob seriozul movl e- nad unda Cai Tval os... Cveni mizania am saqmis l okal izacia da Tanac rac SeiZl eba l ikvidacia Cqara movaxdinoT.- sam- wuxarod, qarTvel i sardl ebis mier daSvebul i sabediswe- ro Secdomebis gamo, saqarTvel os xel isufli ebam dasaxul i miznis Sesrul eba ver SeZl o. xazgasmiT minda aRvni Sno, rom borçal os mazraSi XI armiis nawil ebis 11 Teberval s SeWra, omisTvis saqarTvel os mzadyofni sa da qarTul i j aris brZol isunarianobis Semowmebis safexurs war moadgenda.

l ores raionSi qarTul i j aris sardl oba mowodebis si- maRl eze rom yofil iyo da mowi naarmdeges Rir seul ad dax- vedroda, azerbaij anidan XI armiis nawil ebis 16 Teberval s saqarTvel oze Tavdasxmis gadadeba gamoricxul i ar iyo. l oreSi qarTvel Ta katastrofam, mowi naarmdeges moqmedeb- is stimuli misca. **samecniero da memuarul l iteraturaSi erTxmadaa aRiarebul i, rom borçal os mazraSi qarTul i j aris ucveul o ganl agebi T da wesrigis verdamyarebi T, gen. i.odiSel iZem momakvdinebel i Secdomebi dauSva. mxed- vel obaSi maqvs: 1) borçal os mazraSi da azerbaij anis sasazRvro zol ze qarTul i j aris nawil ebis araswori ganl ageba; 2) uprincipoba; 3) j aris nawil ebSi udiscipl i- noba da vakxanal iis umaRl es xarisxSi ayvana.**

i.odiSel iZis mimarT Cems mier CamoTvl il i nakl ovani mxa- reebi mi utevebel bral debad rom ar CameTval os, samive sa- ki TxTan mimar TebaSi im periodis samxedro da samoqal aqo- pirebis mier gamoTqmul mosazrebebs movi tan da Tavad mkiTx- vel ma gansaj os misi avkargianoba.

1) qarTul i j aris ganl ageba: a) somxeTis sazRvarTan, bor-

Cal os mazraSi qarTul i j ari Semdegnairad iyo ganl agebul i: **1) voroncovka- j al al - oRI i_ 4** gvardiis qveiTi batal ioni; ori saartil erio batarea, ori cxenosani eskadroni, ori j avSan- avtomobil i (pol kovniki CxeiZe, SimnaiSvil i); **2) bambakis xeoba_ sanain- Sagal is mimarTul eba _** meore saarmio brigada, sami qveiTi aTaseul i, ori batarea, ori cxeenosani eskadroni (gen. sumbaTaSvil i); **3) bobkni s mTa_** ori qveiTi batal ioni (pol kovniki giorgi ximSiaSvil i); **b) azerbaij anis sazRvarTan: 1) wiTel i xidis mimarTul eba_** erTi qveiTi batal ioni (maiori xomeriki); **2) foil os xidTan_** ori qveiTi batal ioni, erTi batarea, erTi cxenosani eskadroni, erTi sanapiro aseul i, mesangreTa mwyoibri da j avSnosani matarebel i # 4 (pol kovniki kodua).²⁷

qarTul i j aris nawil ebis somxeT_ azerbaij anis 110 kolometrian sasazRvro perimetrze aseT danawil ebas, im periodis samxedro dargis special istebi did Secdomad mi iCnevden im Tval sazrisiT, rom frontis am vrcel i monakvetis saSual o doneze uzrunvel yofas, minimum 80 aTasi j ariskaci dasWirdeboda. am raodenobis cocxal i Zal is gamoyvana saqarTvel os im etapze ar SeeZl o Tundac im el ementaru l i mi zezis gamo, rom evropis qveynebidan Sepirebul i daxmarebis miuRebl obis gamo, mi si srul fasovnad SeiaraRebis uzrunvel yofas ver moaxerxebda. **meore didi strategiul i Secdoma** imaSi mdgomareobda, rom gen. ioseb gedevani Svil is brZanebis Sesabamisad, qarTul i j aris meore qveiTi brigada bambakis xeobaSi Seiyyanes da somxur sofl ebSi patar-patara j gufebad daanawil es. am qmedebis ZiriTad motifs, sofl is somxuri mosaxl eobidan iaraRis amoReba da aj anyebis mcdel obis neutral izeba warmoadgenda. Cems mier motanil zemoarNi Snul faqtebs ukeTebda ra anal izs, g.kvini taZe dasZenda; `mTavarsardal s (i.odiSel iZes S.v.) am Zal ebis ganl ageba zustad unda scodnoda, miTumetes j ari iq ukve didi xania idga. Tu es ganl ageba ar eWaSni keboda, an saerTod arasworad miacnda, unda Careul iyo da gamoesworebi na Tavisi Sexedul ebisamebr.-²⁸ miTumetes, qarTul i dazvervis mier mopovebul i XI armiis ufrosis gekkeris moxseneba_ sabWoTa ruseTis mxridan saqarTvel oze Tavdasxmis Sesaxeb, i.odiSel iZisaTvis cnobil i iyo. j er- j erobiT iseTi saxis dokuments ver mi vakvl ie, romel ic daadasturebda, qarTu-

ლიჯარის სოფლებსი გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად
არის სწორად გადანაწილებასი გეგმავს სწორად

მართალია, მოვიანები მომზადებულ მოსენებასი, - თავის
მართლებასი მიზნობრივად დებებს ზირითადი მართლებასი
გეგმავს სწორად სწორად - კმედეგადაც გადანიშნულია, მაგრამ,
ერთი სიტყვით არ არის ნახსენები ომის დაწყებამდე ამ სწორად
ებური - კმედეგის მიხედვით გამოსვლების მდებარეობის შესახებ.

2) უპრინციპობა: იმ პერიოდის ცნობილი სამხედრო და პოლი-
ტიკური მოწვევები ერთხმად მიუთითებენ ი. ოდიშელის უპრინ-
ციპობაზე. არის სწორად სავსებით დარწმუნებით განსაკუთრებ-
ულად ურადიკალური გვიჩვენებს მეორე ვარიანტი
იქცევა. მაშინ დაწერილი ბათონის განხილული ი. ოდიშელის
არის სწორად - დამნიშნული ოვანესი სავსებით მართ-
ებულად, დისკუსიის ვრცელი მიმოხილვაა შემოდგომის
დაწერილი ი. ოდიშელის სწორად მიმართებასი, ამათი
პირობების მიხედვით განსაკუთრებით სწორად, მაშინ
მიხედვით ი. ოდიშელის ტანდასვრებით შემოტყმული
სიტყვებიდან, შესაბამისი ანონიმური სწორად
არაფერს ამბობდა და არც საკუთარ მოსაზრებებს იცავდა, ამ
თომ იკმნებოდა სწორად ება, რომ თავის მოწვევებს მაინც
ამაინც დამნიშნული ოვანესი არ ანიშნებდა. - **ვ. ჯ. ურელი:** სწორად
სწორად ება იცხადებოდა ერთმანეთისგან გაერთიანებული
ოვანი და დამნიშნული მოწვევები... საკმარისი იყო ჯორჯიას
ანონიმური სწორად სწორად, რომ გენერალი ოდიშ-
ელის ზემოთხსენებულად ხელსაყრელად ასე დაწერილი... რას
იკმნებოდა სწორად, თქვენ სწორად ხარტ დამნაშავე, რად-
განსაკუთრებით და დაწინაურებული არასოდეს არ მოგისენებია.
საწორად დაწინაურებული სწორად, მაშინ
გეგმავს სწორად: შემოდგომის მოსენებასი გენერალი ოდიშელის
ზე, სწორად - დამნიშნული; მეორე გამოვლინებაზე, რომელიც
სწორად მნიშვნელოვანად, გენერალი აქლანის გამოვლინებას
მოძრაობის დაწინაურებული... რა უნდა გენერალი ოდიშელის
ზე. მუდამ

ase iyo, yvel a sakiTxTan dakavSi rebi T.-²⁹ **auStrovi:** `batono il ia, komisiidan an sabWodan gamosul ebs arasodes ar gvsmenia, ra gindodaT; Tqven arasodes ar gqoniaT garkveul i azri, yovel Tvis yvel as eTanxmebodiT.- i.odiSel iZesTan mimarTebaSi anal ogiuri saxis pozicia uWiravs g.kvini taZesac. erTi ram dabeji TebiT SeiZl eba iTqvas, rom zemoaRniSnul i uprincipobis Tvisebebi, i.odiSel iZes adre rom qonoda, ruseTis armiaSi, erovnebiT qarTvel i, generl obamde da armii sardl obamde ver amaRl deboda. Tuki amas miarwia, saj ariso SenaerTebis marTvis, mtkice xasiaTis, ama Tu im gadawyvetil ebebis sworad miRebaSi da Tavisi poziciis dasabuTebul i formiT dacvasi, rus oficrobaze al bad 10 TaviT maRl a idga.

3)j aris nawil ebSi disciplinis verdamyareba: i.odiSel iZis generl obamde da armii sardl obamde amaRl ebis yvel aze xel SemSiel faqtorad, jarSi mtkice disciplinis verdamyareba da saomari moqmedebebis dawyebis procesSi saRi azrovnebis dakargvis da dabneul obis Tvisebebi gadaiqceoda. Tuki es nakl ovani mxareebi ruseTis armiaSi sam saxuris dros mistvis damaxasiaTebel i ar iyo, qarTul i jaris sardl obisas, sadac qveynis xval indeli dRis bedi unda gadawyvetil iyo, zemoaRniSnul ma mankerma mxareebma maRal doneze icina Tavi. mxedvel obaSi maqvs l ores neutral ur zonaSi ganl agebul i qarTul i saj ariso SenaerTebis rigebsi damkvidrebul i srul i vakxanal ia. am faqtTan dakavSi rebiT XI armii samxedro komisari da l ores samxedro operaciis erT-erTixel mZRvanel i i.l aziani 1936 wel s daweril mogonebebSi, bambakis xeobaSi qarTvel Ta samarcxvino damarcxebas Semdegnairad arwers: `...mTavari mniSnel ovani saqme aj anyebis mowyobaSi iyo Sagal is operacia; rac unda dagvj domoda, unda gadarCeni l iyo Sagal is xidi, romel ic danaRmul i iyo (qarTvel ebis mier); im xids qonda gansakuTrebul i mniSnel oba; am saqmis mowyobisTvis gai gzavna yofil i Stabskapi tani stepiani, romel mac waiyvana bevri samxedro special isti. stepiani ma da sxvebma Caiaves l tol vil ebis tanisamosi, maT gaxsnes Sagal Si samiki tnoebi, savse Rvini Ta, aryi Ta da koniaki T. amT isini dauaxl ovdnen qarTvel jariskacebs da oficrebs; iyo qeifi da dros tareba. gai ges rogori wesit iyo xidi danaRmul i. maT gam-

oimuSaves xidis xel Si Cagdebis gegma. merme 12 Teberval s uecrad daecnen xids, xel Tigdes igi da maT daepatronen.-³⁰ ramdenadac aq motanil i faqtebi sabWoTa generl is mog-onebebs warmoadgens, mkiTxvel ma SeiZl eba misi sandooba eWvis qveS daayenos. samwuxarod, igi simarTI es Seesabameba. amis naTel dadasturebas TviT i.odiSel iZis mier dawer- il i `moxseneba- warmoadgens. zemoaRni Snul faqtTan dakav- SirebiT masSi vkiTxul obT: `rac Seexeba aTaseul is daRup- vas (mexuTe da merve aTaseul i), j ariskacebi da oficroba am aTaseul ebisa daumegobrdnen somxebs, qei fobdnen maTTan da bavSvebs unaTI avdnen; imave dros ki naTI imamebi naTI i- ebs umzadebdnen daRupvas. am aTaseul ebs rom ar eqeifaT da bavSvebi ar enaTI aT da yofil iyvnen fxiZl ad Tavis sa- guSagoze_ es ambavi ar moxdeboda. **aq iyo usaTuod kol eq- tiuri borotmoqmedeba.**-³¹ am sakiTxTan dakavSirebiT a.kvi- taiSvil i savsebiT kanonzomierad svams kiTxvas: `sad aris sardl obis Tval i? sad aris `cveni- (ufro ki maTi) kontr- SpionaJi?- **unda vaRiaroT, rom im sabediswero momentSi i.odiSel iZem, i.gedevaniSvil ma, g.sumbaTaSvil ma da sxvebma, roml ebic borCal os mazraSi ganl agebul i qarTul i j aris nawil ebs sardl obdnen, srul i uunaroba gamoiCina da qarTu- l i SeiaraRebul i Zal ebis katastrofas Seuwyo xel i. am faqts TviT i.odiSel iZec aRiarebs. `mTavari mizezi Cemi gadayenebisa mTavarsardl obidan- wers igi- Sagal is xid- Tan momxdari moul odnel i katastrofa iyo... iciT ra mox- da? mtris agentebma l xini gaumarTes Sagal is frontze myof j ariskacebs, daaTvres. RamiT Sagal is xidze SeumCne- vl ad `moxsnes- Cveni daraj i, gadmovidnen xidiT da Tofis gausrol el ad Caigdes mTvral i mZinare TITqmis Cveni Zal e- bi.- es aris saqarTvel os pirvel i respubl ikis SeiaraRebu- l i Zal ebis mTavarsardl is gen. i.odiSel iZis aRiarebiTi Cveneba. j aris nawil ebSi damkvidrebul i aseTi vakxanal i- idan gamomdinare, nebi smier qveyanaSi ara Tu Tanamdebo- bi dan gadayenebas dasj erdebodnen, mas pirvel rigSi wode- brivad Camoaqvei Tebdnen da tribunal s gadascemdnen.**

exeboda ra borCal os mazraSi qarTul i j aris sabedis- wero da samarcxvino damarcxebis ganmapirobel mi zeze- bs, grigol urataZe gul iswyromiT savsebiT kanonzomier- ad dasZenda, rom borCal os mazraSi momxdari `kol eqtiu-

ri borotebis Sedegi iyo `mTel i armiis naxevaris- ub- rZol vel ad ganadgureba. aman ra Tqma unda, daangria Cveni Tavdacvis saqme, dascal a strategiul i punqtebi da gaa- Zl iera mtris gamarj vebis Sansebi.- amas isic daemata, rom darCenil i j aris nawil ebi usardl od aRmoCnda da maTi bedi, mxol od TiToeul i qvedanayofis xel mZRvanel is gada- wyvetil ebebze iqna damoki debul i.

borCal os mazraSi 1921 wl is 12 dan 15 Tebervl is CaTv- l iT ganxorciel ebul i sabrZol o operaciebTan mi marTeba- Si arsebul i faqtebis anal izidan gamomdinare, akvi tai Svil i wers: `12_ 16 Tebervl amde qarTul j ars namdvil i patroni ar hyavs. aqa- iq gancal kevebul i j arisa da gvardiis naw- il ebi gadadian Setevaze. miRwevebic aqvT, magram radganac maTi moqmedeba ar aris SeTanxmebul i da ar Cans sardl is nebi syofa, romel mac unda moaxdinos maTi moqmedebis koor- dinacia, marcxdebi an.- amis ZiriTadi ganmapirobel i mi ze- zebi gen. i.odiSel izis umoqmedobaSi unda veZioT. am sak- iTxTan dakavSirebiT, i.odiSel izis zemoaRni Snul i `mox- senebis- ganxil vis dros, v.j uRel ma daufaravad ganacxa- da: `frontze pirvel i gasrol isTanave general i odiSel - iZe ise daibna, rom saomari moqmedebebis warmarTvis yovel - gvari unari dakarga, j ars araviTari miTiTeba ar mi uRia da yovel i nawil i, rasac undoda imas akeTebda.-³² e.i. j aris koordinirebul i marTvis el ementarul i formebi iyo dar- Rveul i. mdgomareobas isic arTul ebda, rom im momentSi i.odiSel iZe arsebul i situaciis droul da swor Sefaseb- as ver axdenda. amis damadasturebl ad Semdegi faqti gam- odgeba. roca rusebma foil os xidTan ganl agebul i saqa- rTvel os saj ariso SenaerTis sawi naaRmdegod pozici ebze randenime qvemexi gamoitana, qarTul i j aris erT- erTi ko- l onis meTauri pirdapiri mavTul iT i.odiSel izes dael ap- araka; `mteri amaRam aucil ebl ad gadmova Setevaze. neba momeciT xidi avafeTqo.- aRni Snul Tan dakavSirebiT i.odi- Sel izem upasuxa: `Cven vi myofebiT megobrul ganwyobil eb- aSi sabWoTa ruseTTan. dauSvebel ia Cveni mxridan mtrul i moqmedeba. erideT provokacias.- aseT brZanebas iZl eva sa- rdal i, romel sac rusul _ somxurma samxedro SenaerTebma, 12 dan 15 Tebervl is CaTvl iT j aris ori mesamedi gaunadg- ura da omis samomavl o bedi qarTul mxares 3/4%-iT wa-

agebi na. ~~mi~~ Tumetes, foil os xidis afeTqebi oba, taqtikuri Tval sazrisi Ti.odi Sel izis mxridan morig gamousworebel Secdomas warmoadgenda. am xidis moqmedunarianobis Senar-Cuneba, rogorc g.kvini taZe wers, `mowi naaRmdeges rkini gzaze TavisufI ad moZraobis saSual ebas aZl evda. igi TavisufI ad gadaiyvanda j ars, advil ad miawodebda iaraRs, sursaTs, bol os da bol os javSanmatarebl iT moqmedebas SeZl ebda.³³ yovel ive aRniSnul idan gamomdinare, foil os xidis afeTqeba pirvel xarixsovan amocanas warmoadgenda, Tundac im el ementarul imizezis gamo, rom mis aRdgenamde, XI armis nawil ebs, rkinigzis (im etapze yvel aze xel sayrel i da efeqturi satransporto saSual eba) gamoyenebis SesaZl ebl oba Seekveceboda. aqedan gamomdinare, izul ebul i gaxdeboda mTel i yuradReba wiTel i xidis mimarTul ebiT gadaetana. Tumca, misi gadaadgil ebis da Sesabamisi samxedro masal iT droul ad momaragebis procesebis mxol od SezRudul formebsi ganxorciel ebas SeZl ebda. samwuxarod, saqarTvel os Seiararebul i Zal ebis sardl obames umniSvel ovanesi Sansi droul ad ver gamoiyena. mxedvel obaSi maqvs imave xidis mogvi anebi Tarasrul fasovnad afeTqebis faqti. Seqmnil i umZimesi mdgomareobi dan da mTavarsardl is_ i.odi-Sel izis umoqmedobi dan, arsebul i situaciis Sesatyvisi taqtikuri xasiatis RonisZieebis argatarები dan gamomdinare, wiTel xidTan qarTul i jaris nawil i ebma marcxiganicada. aRniSnul sakiTxTan dakavSirebiT arsebul i memuarul i da samecniero i literaturi Tar dasturdeba, rom i.odi Sel iZe wiTel i da foil os xidebis mimarTul ebiT usistemod `gadsrol il i- qvedanayofebis erT muStad Sekvras cdil iyo. am SemTxvevaSi man borCal os mazraSi_ l oreSi dasvebul i taqtikuri Secdoma gaimera.

wiTel i xidis mimarTul ebiT qarTul i saj ariso SenaerTebis dafantul i formiT ganlagebis suraTi mkiTxvel is mier srul ad rom iqnas aRqmuli, am mizniT akvi taiSvil is naSromi dan Sesabamis amonawers movitan. `ai rogor iyo guriis batalioni ganawil ebul i wiTel xidze: **pirvel i aseul i damzveravTa gundi_** dgas wiTel xidze; **meore_** mdinare xramisada mtkvris SesarTavTan; **mesame_** mdinare al getisa da mtkvris SesarTavTan; meore aseul i pirvel i aseul isgan 7 kilometritaa dasorebul i, rogor unda uSvel on am aseul ebma

brZol is dros erTmaneTs?...

sofel sarvanSi dgas Tbil isis mesame batal ioni. sofel obel ianovkaSi ki Tbil isis pirvel i batal ioni... Tu am ori batal ionis amocana iyo miSvel eboda wiTel xidze mdgom Cvenebs_ es xom Znel i asarul ebel ia_ ocdaxuTi kil ometris gasavl el ad saWiroa xuTi- eqvsi saaTi... sanam Tbil isis batal ionebma miRes brZaneba wiTel i xidisken gaqanebul iyvnen, guriis batal ioni ukve ganadgurebul i iyo.³⁴

zemoaRniSnul ma taqtikurma Secdomebma erTobl iobaSi gamanadgurebel i dartya miayena saqarTvel os SeiaraRebul Zal ebs, xol o XI armiis nawil ebs brZol isa da SeteviTi operaciebis gagrZel ebis `xal isi- da rac mTavaria, gamarjvebis imedi Causaxa. aseT umZimes situaciaSi ganxorciel da naxebrad ganadgurebul i qarTul i jaris mTavarsardl is Secvl a. saqarTvel os mTavrobisa da Tavdacvis sabWos gadaWyvetil ebis Tanaxmad, i.odiSel iZis nacvl ad mTavarsardl ad g.kvinitaZe dainiSna. gen. al .zaqariaZe am cvl il ebas i.odiSel iZis avadmyofobiT xsnis da gverds uvl is im taqtikur Secdomebs, roml ebic 11- dan 15 Tebevli is CaTvl iT i.odiSel iZis mTavarsardl obis periodSi iqna daSvebul i da rusul - somxuri SeiaraRebul i Zal ebis warmatebis ganmapirobebel i fatori gaxda.

ramdenadac 1919 wl is 13 seqtembris teraqtis dros i.odiSel iZem (saxeSi daiWra) mZime kontuzia miRo, savaraudoa, rom misi srul yofil ad gamoj anmrTel eba im etapze ver moxerxda. miRebul i fsiqikuri Soki, nerviul i sistemis daZabul obis SemTxvevaSi, rogorc Cans `Tavs axsenebda-. am faqtoris gaTval iswinebi dan gamomdinare Tuki mi vudgebiT sakiTxs, igi marTI ac avad unda yofil iyo. wi naaRmd-eg SemTxvevaSi: 1)yovl ad dauSvebel ia, rusul jarSi general - I eitenantis safexuramde (1914 wl is 11 oqtomberi) da dasavl eTis frontis me- 3 armiis (1917 wl is 12 seqtemberi), xol o imave wl is 2 oqtombridan kavkasiis rusul i armiis sardl obamde amaRI ebul pirovnebas, ruseTis saxe- I mwi fos TiTqmis yvel a umaRI esi xarisxis ordenebis (wminda staniissl avskis I da III xarisxis, wminda anas I, II da III xarisxis, wminda VI adimiris III da IV xarisxis, wminda giorgis IV xarisxis, oqros iaraRI warweriT- `mamacobisa- Tvis-) mfl obel s, saqarTvel os pirvel i respublikis yof-

na- aryofnis gadamwyvet momentSi, samxedro dargis profesional i maRal Cinosni saTvis warmoudgenel i da qarTul i SeI araRebul i Zal ebis TiTqmis ganadgurebis xel Semwyobi taqtikuri Secdomebi daeSva; 2)i.odiSel iZis samxedro ganaTI ebisa da mefis ruseTis armiaSi safexurebrivad gavl il i udidesi praqtikul i gamocdil ebis fonze, agekkeri da i.l aziani samxedro saqmis dil etantebad SeiZl eba CaiTval os. (agekkeri_ 1909 wel s samxedro saswavl ebel i da amTavra, xol o 1917 wel s, gasabWoebul i ruseTis genStabis samxedro akademi asTan Seqmnil i daCqarebul i kursebi gal ara; i.l aziani_ asoTamwyobi, gasabWoebul i somxeTis jaris pol i tganyofil ebis ufrosi). am donis sardl ebTan mouxda gen. i.odiSel iZes 1921 wl is 11 Tebervl idan 16 Tebervl - is CaTvl iT dapi r i spi reba. im SemTxvevaSi, Tuki drois am monakveTsi mimdinare sabrZol o moqmedebebis Sesaxeb g.kvini taZis mogonebebSi motanil faqtobriv masal as sarwmunod mi viCnevT, Cvens wi naSe saqarTvel os SeI araRebul Zal ebTan mi marTebaSi katastroful i suraTi warmocndeba.

qarTul i sardl obis mier daSvebul i umZimesi Secdomebi dan gamomdinare, XI armi is gaTamamebul xel mZRvanel obas, saqarTvel os dedaqal aqis aReba ukve real obad esaxeboda. am amocanis Sesrul ebis mizniT, brZol aSi Caabes: 1)Svidi qveiTi divizia, 2)xuTi cxenosani divizia, 3)saarmi o mZime artil eria # 12, 4)satanko razmi # 2, 5)j avSnosani avtomobil ebis razmi # 55, 6)gasabWoebul i somxeTis me- 5 da me- 6 pol kebi, 7)j avSnosani matarebl ebi # 5, 7, 61, 77, 94.

rac Seexeba saqarTvel os Tavdacvis uwyebas, gen. gkvini taZem mis daqvemdebarebaSi arsebul i samxedro Zal ebi Tbil i sis dasacavad sam ZiriTad seqtorad gadaanawil a: **1)marj vena seqtori_ kojori- Savnabadas monasteris xazi.** am monakveTs gen, andronikaSvil i sardl obda. mis daqvemdebarebaSi Sedioda: a)meaTe aTaseul i, b)pirvel i aTaseul i, g)samxedro skol is erTi batal ioni, romel Siac Sedioda iunkrebis erTi aseul i da nacval Ta sami aseul i, d)meoTxe aTaseul i. mogvianebiT mas daemata gvardiis 4 batal ioni, axl adSeqmnil i mexuTe aTaseul i da mosangreTa aTaseul i; **2)Sua seqtori_ Savnabadadan- sadgur navTI uRamde, mdinare mtkvris sanapiromde.** misi dacva gen. g.mazni aSvil s qonda daval ebul i. im etapze mis gankargul ebaSi imyofeboda:

a)aspi nZi s mecxre aTaseul i, b)meSvi de aTaseul i, g)sadaraj o aTaseul i, d)sanapi ro batal i oni, e)qarTl is ori batal i oni, v)gvardi is erTi batal i oni, z)gvardi is mZime metyvi amfrqveveTa batal i oni, T)xuTi saartil erio batarea, i)j avSnian avtomobil Ta erTeul i da k)j avSniani matarebel i # 3; **3)orxevis seqtori_ mdinare mtkvris marcxena sanapi rodan- sofel araj ana pavl i as mTamde sofel l il os CaTvl iT.** am xazis dacvis uzrunvel yofa **gen. j ij ixi as** qonda mindobil i. mis gankargul ebaSi imyofeboda: a)imereTis meore batal i oni, b)zugdidis batal i oni, g)rezervSi idga duSeTis gvardi is batal i oni, d)savel e batarea #5 da e)samTo batarea, v)cxe-nosanTa brigadis ori pol ki, romel ic sof. l il oSi idga.³⁵

samecniero da memuarul l iteraturaSi erTxmadaa aRi-arebul i, rom g.kvini taZiseul maj aris ganl agebis zemoaRniSnul ma taqtikam gaamarTl a. 18 Tebervl idan 22 Tebervl is CaTvl iT Xl armi is yvel a Semotevebi warmatebi Tiqna mogeriebul i. qarTul i j aris nawil ebi Setevazedac gadavida da mowinaaRmdegas gamanadgurebel i dartyebi miayena. miuxedavad amisa, qarTul i SeiaraRebnul i Zal ebis imdroindel i mdgomareobi dan gamomdinare (i araRisa da qarxnul i wrmoebis vaznebis uqonl oba), saqarTvel o gaWianurebul i omis warmoebas ver gauZl e bda. es faqtori saqarTvel os xel isufl ebis maRal Cinosnebs kargad qondaT gacnobi erebul i. amis naTel dadasturebas, ruseTis agresii s SesaCerebl ad qarTvel i dipl omatebi sagan evropi s saxel mwi foebi s Carevi s mcde- l obebi warmoadgens. am mxriv gansakuTrebul yuradRebas, ital iaSi myofi akaki Cxenkel is mier berl inSi saqarTvel os warmomadgenl is l ado axmetel isadmi 23 Teberval s gagzavnil i weril i iqcevs. am dokumentSi garkveviTaa mi- TiTebul i, rom l ado axmetyel i maqsimal urad cdil iyo, raTa berl ins garkveul i gavl ena moexdi na moskovze, rom mas saqarTvel os winaaRmdeg agresiu l i qmedebebi SeeCerebi na. `es mol aparakeba rogorc berl inSi, ise moskovSi_ vkiTxul obT dokumentSi_ unda xdebodes srul i ad saiduml od. TviT Seni nabij ebi saiduml od unda Seinaxo, amxanagebsac ar unda ga- ando. j er unda Sei tyo, aris Tu ara raime Zafi berl inSa da moskovs Soris. sul erTia, oficial uri Tu araoficial - uri. unda gai go, saTaveSi vis uWiravs es Zafi da mere imo- qmedo. CvenTvis araa sasargebl o parizSi an sxvagan icod-

nen, rom berl ini cdil obs CvenTvis. unda dausuraTxato mand, ramdenad aucil ebel ia da sasargebl o germani isaTvis Cveni gza, mas Semdeg rac mesopotamiaSi fexi amoakveTines. unda daaimedo, rom baqos da erevnis ganTavisufl eba drois sakiTxia. maSasadame, berl ins SeuZl ia dabej iTebi T Caagonos moskovs, nu mtrobs saqarTvel os romel ic SesaZl oa komerciul i kari gaxdes TviT baqosTvis evropaSi.- am amonaweridan kargad Cans is ZiriTadi mamarTul ebebi, romel ic qarTul i dipl omatiuri korpusis warmomadgenl ebis muSaobas germaniis xel isufl ebaTan safuZvl ad unda dadeboda. mxedvel obaSi maqvs germaniis mxridan saqarTvel osadmi l obirebis mizniT, sabWoTa ruseTze zemoqmedebis berketebis amoqmedebisaTvis Sesabamisi safexuris mosamzadebel i samuSaoebis Catarebis aucil ebl oba. Tu ramdenad iqna gaTval iswinebul i ak.Cxenkel is zemoaRni Snul i moTxovnebi berl inSi myofi saqarTvel os warmomadgenl is l .axmetel isgan,ami s Sesaxeb srul informacias iZl eva imave l .axmetel is mier ukve l ondonSi myofi akaki Cxenkel isadmi gagzavnil i weril i (1921 wl is 28 Teberval i). am dokumentidan kargad Cans: 1)germaniis samTavrobo wreebTan mol aparakebaSi germaniis social - demokratiul i muSaTa partiis l iderebis aqtiurad CarTvis procesi; 2)imave pol itikuri partiis l iderebis Zal isxmeviT, germaniis prezident erbertTan, l .axmetel is Sexvedris faqti. am RonisZiebis ZiriTad mi zans, qveynis prezidentsadmi Txovna warmoadgenda, raTa, garkveul i zemoqmedeba moexdina germaniis mTavrobaze, im Tval sazrisiT, rom Sesabamisi uwyebas saiduml o kavSirebi gaeba sabWoTa ruseTis umaRl es eSel onebTan da ruseT- saqarTvel os saomari moqmedebebis SeCerebis aucil ebl obaSi daerwmunebina. imave Sexvedraze l .axmetel ma germaniis prezident erberts sam muxliani moTxovna warudgina: 1)dauyovnebl iv moexdinaT berl inSi myofi sabWoTa warmomadgenel is gawveva da imavdroul ad mi ecaTwinadadeba, rom moskovisTvis omis saswrafod SeCerebis aucil ebl obis Setyobineba gadaeca; 2)moskovSi myofi germaniis warmomadgenel isaTvis ecnobebl naT, rom mas garkveul i formiT gavlena moexdina l ondonze, raTa ingl isis mxridanac yofil iyo moTxovna omis SeCerebis Sesaxeb; 3)ecnobos ul - rix rausers, rom mas germaniis saxel iT emoqmeda omis SesaCerel ad.

imave weril is mixedviT, germaniis prezidents erberts, qarTvel i dipl omatebisadmi micemul i dapireba Seusrul ebia da germaniis mTavrobis kabinetis 1921 wl is 25 Tebevli sxdomaze zemoaRniSnul i samive sakiTxi principul ad dausvams. isic dasturdeba, rom qarTul i mxaris winadadebebi, imave sxdomis wevrebis mier gaziarebul i iqna. Sesabamisi masal ebis miukvl evl obis gamo, jerjerobiT SeuZl ebel i xdeba imis garkveva, saqarTvel osTan mimarTebaSi Semdegi safexurebrivi nabiji gadadga Tu ara germaniis mTavrobam da konkretul adra formiT Semoifargl aigi. imave arqivsacavebSi mikvl eul i masal ebis mixedviT, qarTul i diplomatiuri korpusis warmomadgenl ebi, sabWoTa ruseTisadmi safrangeTis meSveobiT osmal eTis dasapirispirebl adac muSaobdnen. amis udao dadasturebas, parizSi myofi saqarTveli os warmomadgenl obis TaTbiris (1921 wl is 19 marti) oqmi warmoadgens. am dokumentis mixedviT irkveva, rom aRniSnul i sxdoma im sakiTxiTa SeTanxmebas uzRoda win, romelic safrangeTis sagareo saqmeTa ministrTan akCxenkel is Sexvedrisas, qarTul mxares unda daesva. 1)osmal eTs uari unda eTqva saqarTvel os teritoriis mitacebaze da 1914 wl is monacemebiT arsebul i sazRvrebi eRiarebina; 2)osmal eTi kavkasiaze gabatonebis survil s sabol ood gamoTxoveboda da am saqmeSi arbitris roli erTa ligas Seesrul ebina; 3)saqarTvel os samxedro daxmareba unda mieRo ara osmal eTis saSual ebiT (osmal eTis Cvendami apekunoba yovl ad miuRebia), aramed pirdapir safrangeTidan; 4)yvel a zoma unda yofil iyo miRebul i raTa safrangeTis mTavrobis CareviT da antantis saxel mwifoTa garantiit, osmal eTi saqarTveli osTan erTad ruseTis winaarmdeg gamosul iyo. marTalia, aq CamoTvil il i sakiTxebi imave sxdomis monawil eTa mier mowonebul i da miRebul i iqna, magram misi praqtikul ad ganxorciel eba ori Ziritadi faqtoris gamo iyo SeuZl ebel i: 1)osmal eTis parl amentis mier 1920 wl is 28 ianvars miRebul i `erovnul i paqtidan- gamomdinare, osmal eTis saxel mwifos sazRvrebi gansazRvrul i da dadgenil i iyo; 2)moskovis 1921 wl is 16 martis ruseT- osmal eTis `megobrobis xel Sekrul ebis- oficial uri teqsti, ruseTTan dapirispirebis SesaZl ebl obas osmal eTs ar aZl evda. meore mxriv, imave xel Sekrul ebiT sabol ood iqna `dadgenil i- osma-

I eT- saqarTvel os Soris gamaval i saxel mwifo sazRvari. aqedan gamomdinare, osmal eTis mxridan raime kompromisze wasvl a, evropis saxel mwifoebidan mxol od gansakuTrebul i pol itikuri zewol iT iqneboda SesaZl ebel i; 3)ruseT-saqarTvel os saomari moqmedebebi da evropis saxel mwifoebis mxridan mayurebl is poziciis daWera, osmal eTs, mitacebul i teritoriebis SenarCunebis myar garantias uqmni da. miTumetes, 1921 wl is 22 Tebervl is ul timatumis Semdeg, saqarTvel o iZul ebul i gaxda ardagani sa da arTvinis ol qebi ubrZol vel ad daeTmo. xazgasmiT unda iTqvas, rom osmal eTis xel isufl ebam, zemoaRniSnul i nabij i mas Semdeg gadadga, roca qarTul i j aris nawil ebma XI armias gamanadgurebel i dartya miayena. am fonze osmal eTma, samxreT- dasavl eTidan saqarTvel os axal i probl emebi Seuqmna, xol o sabWoTa ruseTs aqtiuri moqmedebis meti SesaZl ebl obebi misca. imave dokumenturi masal iTirkveva, rom n.Jordani as mier 1921 wl is 22 Teberval s ak.Cxenkel isadmi gamogzavnil depeSaSi dasmul i moTxovna, ak.Cxenkel isgan Sesrul ebul i iqna. amastan dakavSirebiT parizidan imave ak.Cxenkel is mier mTavrobis Tavmj domaris saxel ze 1921 wl is 27 Teberval s gagzavnil depeSaSi vkiTxul obT; `mivdivar l ondonSi, anoras Sesaxeb... protesti formal uri ganvacxade l ondonSi. etyoba SeTanxmeba moxda antantas da anoras Soris, am SemTxvevaSi SesaZl ebel ia gavl enis moxdena angorage. dasmul ia somxeTis sakiTxi, vecdebi dai svas Cveni sakiTxic.- am mimarTul ebiT qarTvel dipl omatTa mcde l obebi uSedego aRmoCnda. es gakvirvebas ar iwvevs, radgan im etapze ingl isis pol itikurad gameZavebul xel isufl ebas, savaWro- ekonomikuri xel Sekrul ebis sabol oo teqsti sabWoTa ruseTTan j er kidev 1920 wl is meore naxevarSi qonda momzadebul i. oqros moxveWiT daxarbebul ingl isis burJuazias, qarTvel i eris saxel mwifoebriobis dakargva Ciris fasadac ar uRirda. zemoaRniSnul i xel Sekrul ebiT (oficial urad xel i 1921 wl is 16 marts moewera) ingl isma, amierkavkasia sabWoTa ruseTs gadaul oca. mxedvel obaSi maqvs imave xel Sekrul ebaSi Cadebul i sagangebo muxl i, roml iTac kavkasiis saqmeebSi ar dainteresebul mxared ingl isi oficial urad acxadebda Tavs. aqedan gamomdinare, ingl isisa da misi satel iti qveynebisgan saqarTvel osadmi

raime formiT mxardaWeraze fiqri_ il uzi as war mo ad genda. sazRvargareTis qveynebi dan dau xmarebl obis mi uxedavad, Tbil isis mi sadgomebTan qarTul i j aris gmirul ma brZol e- bl ma da mtris didi danakargiT damarcxebam, qarTul i di- pl omatiuri korpusis warmomadgenl ebs mterze gamarj vebis rwmena gauormaga. amis dadasturebas parizSi myofi ak.Cxe- nkel is mier berl inSi l ado axmetel isadmi gagzavnil i we- ril i war mo ad gens. saqarTvel odan mi Rebul i `ukanasknel i cnobebi- vkiTxul obT dokumentSi- damamSvi debel ia. omi movigeT, vfiqrobT rom borCal os sakiTxi sabol ood gadaw- ydeba Cvenda sasargebl od.- qarTul i dipl omatiis am opti- mizs ori faqtori ganapirobebda: 1)1921 wl is 22 Tebervl i- dan 24 Tebervl is CaTvl iT, saqarTvel os SeiaraRebul Zal ebs yvel a strategiul i daniSnul ebis simaRl e qonda dakavebu- l i; 2)sabWoTa xel isufl ebis winaaRmd eg aj anyebul ma somx- urma mosaxl eobam, qal aqi erevani aiRo. imavdroul ad aj an- yeba azerbaij anSi- TauzSi daiwyo. Tuki g.mazniaSvil s, akvi tai Svil s, v.TevzaZes da sxvebs verwmunebiT, XI armi is sard- l oba ukanasknel Zal ebs ikrebda da Tbil isis aRebas maqsim- al urad Cqarobda. mis amocanas, j aris nawil ebSi omis msvl - el obis gaWianrebiT war mo qmnil i ukmayofil ebis minimumam- de dayvana, somxeTsa da azerbaij anSi dawyebul i aj anyebiT, XI armi isadmi zurgSi Seqmnil i mosal odnel i safrTxis gaZl ierebisadmi daswreba war mo ad genda. gamouval mdgoma- reobaSi myofma gekkerma, samxedro xel ovnebaSi damkvi drebu- l i eSmakobis formas mimarTa. mxedvel obaSi maqvs gener- al uri brZol is imitaciis Seqmnisa da am saqmeSi JI obas XII cxenosani diviziis moxerxebul ad gamoyenebis faqti. samxedro dargis special iste bis monacemebiT, g.kvini taZem kargad auRo al Ro Seqmnil si tuacias da androni kaSvil is, mazniaSvil is, j ij ixias Tavdacvis seqto rebs, 24 Teberval s meoTxe seqtori_ patara l il odan kus tbamde xazi dauma- ta. samwuxarod, mis xel mZRvanel ad pol kovniki nikol oz gedevani Svil i iqna daniSnul i. marTal ia, Teoriul ad igi maRal doneze iyo momzadebul i, magram, akvi tai Svil is si- tyvebiT rom vTqvaT, `yovl ad uargisi gamodga praqtikul brZol aSi- did SenaerTTa xel mZRvanel obisaTvis.- **imave akvi- tai Svil is monacemebiT, pol kovnik n.gedevani Svil isa da cxenosani j aris brigadis meTauris pol kovnik sidamon-**

erisTavis daudevrobid an gamomdinare, mtris mci reodenma
mxedrobam, patara l il os Tavidacvis xazs Semouara da
mosaxl eobaSi panikis Seqmnis mizniT, avWal is rkinigzis
sadguris mimarTul ebiT `patara TareSi- ganaxorciel a.
am faqtis siswores, gen. CxeiZisadmi daweril pasuxSi, j avS-
nosani matarebel is meTauri val odia goguaZec adasturebs.
`j avSnosani matarebl iT avWal isken gaveSure, mtris mci re
gundi garekil i iqna, mil icia da sadguris mosamsaxureni
Tavis adgil ze aRvadgineT.⁻³⁶ xazgasmiT unda aRini Snos, rom
saqarTvel os gasabWoebis Semdeg, pol kovniki sidamon
erisTavi moskovSi iqna gadayvanil i da wl ebis ganmavl o-
baSi kremi Si_ i.stal inis `oxrankaSi- msaxurobda. rac
Seexeba Tavidacvis meoTxe seqtoris xel mZRvanel pol kovnik
n.gedevani Svil s, akvitali Svil is mtkicebiT `al Ro verafers
ver auRo da panikiT mocul ma miatova Tavis ubani, gaeqana
mTavar StabSi mdgomareobis `asaxsnel ad.- swored am pani-
kurma `axsna- ganmar tebam iTamaSa sabediswero rol i Tbil i-
sis mi tovebaSi.⁻³⁷ am faqtis siswores pol kovniki v.TevzaZec
adasturebs. `pol kovnik gedevani svil is dabrunebam Teberv-
l is 24- Si, didad dagvafiqra. is dRisiT daniSnul i iqna
frTazed moqmed j arTa ufrosad. misi arasrul i SefasebiT
mteri marcxena qveiTta jarisa da artil eris garRveiT
gvemuqreboda.⁻³⁸ am monacemebis mixedviT, 24 Teberval s dRisiT
sardl ad daniSnul i pirovneba, saRamos StabSi garbis, j ar-
sa da Tavidacvis xazs meTauris gareSe upatronod tovebs
da mis mier mitanil i informaci iT, Stabis wevrebSi panikas
qmni. arada, n.gedevani Svil is pirvel xarixovan amocanas,
cxenosani jaris unariani marTva da arsebul i situaciis
Sesatyvisi gadawyvetil ebebis droul i miReba warmoadgen-
da. am SemTxvevaSi, meoTxe seqtoris sardl is moval eobis
nacvl ad, n.gedevani Svil ma informatorisadmi dakisrebul i
funqcia Seasrul a. panikiT Sezavebul i formiT, mis mier
StabSi mitanil i cnobebi gaxda mTavarsardl is mxridan
Tbil isis dasatovebl ad gadawyvetil ebis miRebis erT- erTi
myari safuZvel i. Tuki frontis mowinave xazis central uri
seqtoris sardal is g.mazniaSvil is memuarebSi motanil i
monacemebis mixedviT vimsjel ebT, mdgomareoba arcTu sa-
gangaSo iyo. amasTan dakavSi rebiT igi garkveviT wers: `fron-
tis mdgomareoba ki 24 Teberval s aseTi iyo: mowinaaRmdegi s

ieriSebi yvel a raionSi mogeriebul ni iqnen da darwmunebuli viyavi, rom mTel i dRis brZol iT daqancul i mowinaaRmdege Ramis ieriSebs ar moaxdenda, xol o dil iT, radganac mowinaaRmdege idga mTis gaSl il ferdobze da xevSi, Cveni kargad mowyobil i poziciebis pirispir, iZul ebul i gaxdeboda an iaraRi aeyara, an da Tu vini cobaa ukan dai xevda, mTl ad gawydeboda, l egi onebis ufrosebTan tel efonebi T l aparakis dros es Cemi azri TandaTan mtkicdeboda.- miTu-metes, saintendanto da saartil erio sawyobebi dan Tavdacvis uwyebam 24 Teberval s gmazniaSvil is seqtorSi sanovagisa da vaznebis didi maragi Seitana. aRniSnul i faqtebi natyuari informacia rom iyos, igi sxva samxedro maRal Cinosnebis mxridan umkacresi kritikis sagani gaxdeboda. Tumca, gkvinitaZe, al .zaqariaZe da sxvebi, Tavis marTl ebis mizniT, arsebul situacias ise wamosaxaven, TiTqos mdgomareoba katastrofuli iyo da Tbilisis datovebis garda sxva gamosavali ar arsebobda. xazgasmiT minda aRvniSno, rom am sakiTx-Tan mi marTebaSi, utyuar dokumentur masal aze dayrdnobiT, samxedro dargis special istebis mxridan siRmi seul i samecniero kvleviTi samuSaos Cataereba da Sesabamisi saxeobis rukebis (dawvril ebiTi monacemebis darTviT) Sedgena pirvel irigis amocanas warmoadgens. mxedvel obaSi maqvs: a) yvel a sabrZol o operaciis (Tavdacva da Seteva); b) qarTuli jarisa da mtris samxedro SenaerTebis 1921 wl is 24 Teberval is monacemebiT ganlagebis; g) imave saj ariso SenaerTebis mier 24 Teberval isTvis dakavebul i punqtebis, simaRl eebisa da xevebis topografiul i saxis dawvril ebiTi rukebis Sedgena; d) somxeTsa da azerbaijanSi dawyebul i aj anyebebis (monawil eTa raodenobis garkveva) moqmedebis sivrcis Sesabamisi rukebis Sedgena. yovel ive aRniSnul is erTobl i obaSi ganxilva, miudgomeli da safuZvliani sintezuri analizi SesaZlebl obas mogvcems swori daskvna gavakeToT, Tu ramdenad kanonzomieri iyo general gkvinitaZis #131- e brZanebis safuZvel ze Tbilisis ubrZol vel ad datoveba.

samwuxarod, zemoaRniSnul i brZanebis avtorobas zogierTi politikiuri moRvawen.Jordani as abral ebs. mxedvel obaSi maqvs r.gabaSvil is memuarebi, sadac vkiTxul obT; `Jordani as `mTavrobis- brZanebiT Tbilisi unda mi gvetovebina da evakuacia xdeboda. amis damadasturebel sabuTad is

`kuriozi - mainc gamodgeba, ... rom benia Cxikvi Svi l ma... rogorc
 `qal aqis Tavma, - Tu Tbil isis `gubernatorma- Reneral - gu-
 bernatoroba, - daTa vaCnaZes gadasca yvel a Tavis i xarisxe-
 bi da moval eobani: `Tbil iss upatroneTo- da TviTon, - ba-
 TumSi gadavida Reneral - gubernatorad.⁻³⁹ im momentSi Tu
 ara, memuarebis daweris dros r.gabaSvil ma Sesani Snavad
 icoda g.kvini taZis (qveynis mTavarsardal i) xel moweriT
 oficial urad gamocemul i zemoaRni Snul i #131- e brZaneb-
 is arseboba. XX saukunis 30- ian wl ebSi, emigraciaSi myofi
 samxedro dargis maRal Cinosnebi, presaSi garkvevi T werd-
 nen, rom Tbil isis datovebis sakiTxi Tavdacvis sabWos sx-
 domam gadawyvita da ara piradad n.Jordani am. amis Sesaxeb
 dawvril ebiTaa saubari g.kvini taZis, al .zaqariaZis, k.imnaZi sa
 da sxvaTa memuarebSi. vinc am pirovnebaTa mogonebebs gaec-
 noba darwmundeba, rom Tavdacvis sabWos sxdomaze Tbil i-
 sis datovebis sakiTxis dasmis iniciatori g.kvini taZe iyo.
 amis Sesaxeb al .zaqariaZe garkvevi T wers: `Tavdacvis sab-
 Wos sxdoma gaixsna saRamos Svid saaTze Cems kabinetSi.
 mTavarsardal ma (g.kvini taZem S.v.) gaukeTa mas (n.Jordani as
 S.v.) dawvril ebiTi moxseneba Seqmnil i mdgomareobis Sesax-
 eb da miawoda... frontebis meTaurTa azri, rom xval gameo-
 rebul bol Sevikebis ierisebs isini veRar gauZl ebdnen...
 mTavarsardal i askvni da: xval idan an brZol a al yaSemort-
 ymul Tbil isSi... anda daxeva mcxeTis poziciebze.⁻⁴⁰ aRni Sn-
 ul faqts g.kvini taZe Semdegnairad gadmoscems: `saRamos 5-
 6 saaTisaTvis mTavrobis Tavmj domares movaxsene Cemi gada-
 wyvetil eba ukandaxevis Sesaxeb. brZol is yvel a saSual eba
 amovwureT da al yaSi moqceva gvemuqreboda. 9 saaTisaTvis
 es brZaneba (saubar ia #131- e brZanebaze S.v.) gadaeca j ars,
 romel sac ukandaxeva Ramis 12 saaTze unda daewyo... Cemi
 brZanebis Tanaxmad j ars sam kol onad unda daexia ukan.⁻⁴¹
 momdevno gverdze igive g.kvini taZe wers: `Tbil isis datove-
 bis sakiTxi saxel mwifo Tavdacvis sabWos kiserzea, romel -
 mac orjer principul ad gadawyvita is, anu dedaqal aqis
 datoveba brZol is Sewyvetad da qveynis damarcxebad ar
 miicnia... gadawyvetil eba droul i iyo. mxol od 25 Tebevli a-
 mde SeiZl eboda j aris gadarCena.⁻⁴²

k.imnaZe, romel ic Tavdacvis sabWos im sabedi swero sxdo-
 mas eswreboda, dawvril ebiT aRwers sxdomis mi mdinare pro-

cess. imavdroul ad xazgasmiT miuTiTebS, Tu ramdenad uary-
ofiTi zemoqmedeba moaxdina g.kvini taZeze Tbil isis dacvis
marcxena seqtoris sardl is gen. j ij ixias mier satel e-
fono xaziT mowodebul ma sasixarul o informaciam_ mtris
sastikad damarcxebis da pirvandel i sawyisi strategiul i
mniSvnel obis poziciebis dakavebis Sesaxeb. rogorc kimnaZe
wers, Tavdacvis sabWos sxdomisadmi mis mier miwodebul ma
am informaciam g.kvini taZe gansakuTrebiT gaanerviul a da
mTavrobis Tavmj domares gadadgomiT daemuqra. igi `gaeqana
mTavrobis Tavmj domarisken da ganucxada: `ia otstupaiu!-
es ori si tyva iq myofT mexiviT daatyda Tavze... mTavrobis
Tavmj domarem saTval e moixsna da gaocebul i gamometryve-
l ebiT SeekiTxa mTavarsardal s:- rogor, ra moxda... ukan
daxeva aucil ebel ia?!- diax!... -gesmiT aseTi nabij is pasuxi-
smgebl oba da Rebul obT am pasuxismgebl obas Tavze?_ diax!...
da Seudga am moul odnel i gadawyvetil ebis dasabuTebas.-⁴³
Cems mier motanil i am amonaweridan gamokveTil i formiTaa
naCvenebi: a)g.kvini taZis mxridan Tavdacvis sabWos sxdomaze
Tbil isis datovebis kategoriul i moTxovna; b)gen. j ij ixias
seqtoridan miRebul i sasixarul o informacii dan gamomdi-
nare misi gansakuTrebul i ganerviul eba. es faqti, gakvirveb-
as ar iwvevs, radgan: 1)Tavdacvis sabWosadmi SeTavazebul i
misi winadadebis sisworis dasabuTebis myar argumentad,
g.kvini taZe marj vena seqtorze gen. j ij ixias warumatebl ob-
as iyenebda; 2)imave gen. j ij ixias mier dRis meore naxevarSi
mtris sastikad damarcxebis da gansakuTrebul i mniSvne-
l obis strategiul i simaRl eebis dakavebis faqtma, g.kvini-
taZis debul ebebi safuZvl ianad Searyia. yovel ive es, r.ga-
baSvil isaTvis cnobil i iyo, magram, saqarTvel os mTavro-
bisa da misi l iderebisadmi biol ogiuri siZul vil is gamo_
tyuil ebis gza airCia. samxedro xel ovnebis sferoSi daS-
vebul i Secdomebidan gamomdinare, qarTvel i generl ebi sad-
mi wasayenebel i bral debebis nusxa, samoqal aqo seqtorSi
gadmoi tana, n.Jordani asa da mTavrobis sxva wevrebs mZivebi-
viT Camohki da kiserze. misi gansakuTrebul i tendenci ur oba
i maSiac vl indeba, rom i.odiSel iZis, g.kvini taZis, i.gedevani-
Svil is, n.gedevaniSvil is da sxva samxedro maRal Cinosnebis
mier daSvebul momakvdinebel Secdomebze Segnebul ad xu-
Wavs Tval s da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapirobel

mizezebs, r.gabaSvil is si tyvebiT rom vTqvaT mxol od `menSe-
 vikur mTavrobaSi- eZebs. erTi ram dabej iTebiT SeiZl eba
 iTqvas: g.kvini taZis mier Cafigrebul i `manevri- Tbil isSi
 mtris `Semotyueba,- mcxeTaSi gamagreba da iqedan genera-
 l uri brZol is dawyeba, gamanadgurebel i dartyebiT Tbil i-
 sis ise vukan dabruneba_ kraxiT damTavrda. es arcaa gasakvi-
 ri, radgan masSi Semdegi uaryofiT faqtorebi iyo Cadebu-
 l i: 1) qarTvel Ta fsiqol ogiuri ganwyobis argaTval iswine-
 ba, romelic safuzvl ad daedo saqarTvel os sajariso Se-
 naerTebis sabrZol o aRmafrenis moul odnel ad Caqrobas.
 Tbil isis `dakargvam- qarTul i jaris nawil ebze dambl ad-
 amcemi fsiqol ogiuri zemoqmedeba moaxdina da uimedobi dan
 gamomdinare, misi brZol isunarianoba TiTqmis nul amde daiy-
 vana; 2) Tbil isSi 25 Teberval s Semosul i bol Sevicebi, rom-
 l ebmac saqarTvel oSi sabWota xel isuflebis damyareba
 oficial urad gamoacxada, saqarTvel os dedaqal aqs advil ad
 ar Seel eoda. yovel i quCisa da sadarbazos SesanarCunebl -
 ad samkvdro- sasicocxl o brZol ebs gamarTavda. ukidures
 SemTxvevaSi, l .trockis si tyvebiT rom vTqvaT, Tbil isis
 karebs ise mZl avrad miaxeTqebda, rom Tbil isidan `erTi ag-
 uric ki aRar darCeboda.- amis gakeTeba maT ar gauWirdebo-
 daT, radgan Sesabamisi praqtika maRal doneze qondaT gav-
 l il i; 3) Tbil isis muzeumbSi da sxva dawesebul ebebSi darCe-
 nil i erovnul i simdidris, Tundac metnakl ebad Rirebul is,
 maqsimal urad Tavmoyras da saqarTvel odan dauyovnebl iv
 gatanas moaxdendnen.

yovel ive zemoTqmul idan gamomdinare, Tbil isis ise v`dab-
 runebs- da XI armiis damarcxebis g.kvini taZiseul i gegma
 qarTul sinamdvil esTan SeusabamobaSi iyo. Cemi azriT, amj e-
 rad savsebiT martal i iyo i.odiSel iZe, stambol Si wakiTx-
 ul moxsenebaSi (1922 wl is 22 marti) rom ambobda: `mTavari
 mizezi Cveni jaris demoral izaciis da yvel a frontebis
 gaxrwnis iyo daxeva Tbil isidan uecari da gaugebari, rogorc
 jarisTvis ise xal xistvis. dawyebul i avWal idan Cveni jaris
 gaxrwnas xel s uwyobda pasiuri ukan daxeviT taqtika axa-
 l i mTavarsardl isa.- xazgasmiT minda aRvni Sno, rom Seqmni-
 l i mdgomareoba, XI armiis sardl obam maqsimal urad gam-
 oiyena da ukandaxeul i qarTul i jaris nawil ebs `amosu-
 nTqvis- saSual eba ar misca. meore mxriv, gaTamamebul i formiT

sabrZol o moqmedebebi merve, mecxre da mecamete armiebis Sesabamis diviziebma gaaZl ieres. 25 Teberval s mamisonis uRel texil i gadmol axa 33- e samTo- msrol el i diviziis 38- e brigadam, xol o 28 Teberval s, mterma Trusos uRel - texil isa da xeobis dakaveba SeZl o. soWi- soxumis mima- rTul ebiT aqtiuri moqmedeba daiwyo gen. I evandovskis sardl obiT IX armiis samma qveiTma da erTma cxenosanma diviziebma, roml ebsac general i arTmel aZe Rirseul ad um- kl avdeboda 7 martamde manam, sanam sabrZol o masal ebi Semo- el eoda.

rac Seexeba Cveni qveynis samxreT- dasavl eTel mezobel _ osmal eTs, sabWoTa ruseTis Rirseul mokavSires, saqarTvel os winaaRmdeg saomari moqmedebebis gaaqtiureba daiwyo. qarTul i andazis ar iyos_ `Sendebodes Seewie, iqceodes waesie-- s mdgomareobaSi aRmoCnda saqarTvel os pirvel i respubl ika 1921 wl is 25 Tebervl is Semdeg. somxeTi, azer- baijani, ruseTi da osmal eTi, erTmaneTTan `Sexmatkbil e- bul ni- moqmedebdnen saqarTvel os saxel mwifoebriobis winaaRmdeg da TiToeul i maTgani damsaxurebisda mixedviT qarTvel Ta istoriul i sacxovrisidan msuye teritoriul CamonaWrebs el oda. am mxriv, saerTaSoriso doneze pirvel i gabedul i nabij i sabWoTa ruseTma 1921 wl is 16 marts gada- dga. mxedvel obaSi maqvs sabWoTa ruseTsa da osmal eTs Soris moskovSi xel moweril i `Zmobisa da megobrobis- xel Sek- rul eba. am dokumentis pirvel i muxl iT, osmal eTis Crdil - oeTis sasazRvro xazi im formiT iqna gatarebul i, rom ar- Tvini, artaanisa da ol Tisis okrugebi osmal eTis Semadge- ni obaSi moeqca. rac Seexeba imave xel Sekrul ebis meore muxl s, osmal eTi keTil nebas icenda da baTumis okrugs siuzereni tetis ufl ebiT uTmobda saqarTvel os.⁴⁴

aRniSnul i xel Sekrul ebis oficial urad gamoqveynebul i teqstis mixedviT, saqarTvel o_ osmal eTs Soris gavl ebu- l i sazRvari samarTl ebriv CarCoSi rom Camj dariyo, sabWo- Ta saqarTvel os warmomadgenel is saxel iT, saqarTvel os sazRvris sakiTxTan dakavSirebiT, **Sesabamisi komisi is sx- domis oqmze xel i mixa cxakaiam moawera.** zemoaRniSnul i dokumentis meore muxl iT da damatebis l (A) nawil iT, osma- l eT_ saqarTvel os sazRvari mdinare WoroxTan iqna gavl e- bul i da baTumis okrugi saqarTvel os sazRvrebSi moaq-

cies. აქედან გამომდინარე, ბათუმის ოკრუგში 9 მარტს შესული ოსმალეთის ჯარის ნაწილის ტერიტორია დაუკონტროლებლად გადაეცა. ამის საპასუხოდ, ბათუმში შესული ოსმალეთის ჯარების სარდალმა გაიკვირებინა. 17 მარტს თავი გასაგებდნენ გუბერნატორად გამოაცხადა. ამ შემთხვევაში, ოსმალეთის იმპერიის 16 მარტს ხელსეკრულების შესაბამისი მუხლები დაარსდა. ოსმალეთის მხრიდან ასეთი გათავსებები იმის გამოდგინდა, რომ ოსმალეთის იმპერიის საზღვრების დაცვა, მომხდარი ფაქტების საპასუხოდ რუსეთის საგარეო საკმინისტროს მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას. ამის მიზეზი, მაშინვე დასაბუთების მიზნით ოსმალეთის იმპერიის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას. ამის მიზეზი, მაშინვე დასაბუთების მიზნით ოსმალეთის იმპერიის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას.

თუ ამ დოკუმენტს გულდასმით გავეცნობით, ისეთი შედეგები იქნება, რომ საპასუხოდ რუსეთის იმპერიის მხრიდან (აბუხარიზი, მორაქალი, ალ. სვანიძე) ვინაშინ დადგინდა სენარის მოქმედებები. მხედველობაში მაგვს ბათუმის ოკრუგის საგარეო საზღვრების დაცვის მიზნით დადგინდა სენარის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები, მაგრამ კარგად ესმდება, რომ ოსმალეთის საკუთარივე ბათუმის ოკრუგიდან გასაღწევად, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი ჰქონდა სამხედრო სენატებს უნდა შესრულებულიყო. საპასუხოდ რუსეთის იმპერიის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას. ამის მიზეზი, მაშინვე დასაბუთების მიზნით ოსმალეთის იმპერიის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას. ამის მიზეზი, მაშინვე დასაბუთების მიზნით ოსმალეთის იმპერიის მხრიდან შესაბამისი რეაქციები არ გამოცხადდა, ხედავს კი თავისთვის უსაფრთხოების გარანტიას.

rul ebazec gaamaxvil a yuradReba da baTumis okrugis saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenas sagangebod gausva xazi. imavdroul ad gr.l orTqibaniZes sabWoTa mTavrobis aRiareba mosTxova. anal ogiur pozicias TavgamodebiT icavda m.oraxel aSvil i. misi `mtki cebi T-: 1)erT teritoriaze ori mTavrobis arseboba SeuZl ebel i iyo da uzenaesoba erT (sabWoTa) mTavrobas unda qonoda miniWebul i; 2)sabWoTa mTavrobis sasargebl od unda gadawyvetil iyo Tu vis daeqvemdebareboda demokratiul i saqarTvel osa da XI armiis saj ariso SenaerTebi; 3)saqarTvel oSi saxel isuflebo gadatrial ebidan gamomdinare, `Cveni pirvel i moTxovnil eba aris- ambobda m.oraxel aSvil i,- meore mxarem scnos gadatrial eba saqarTvel oSi da aRiaros damoukidebel i saqarTvel os social - isturi sabWoTa respublikada misi dRevandel i... revol uciuri komiteti... Tu es ar iqneba miRebul i, rasakvirvel ia sxva detal ebis miReba zedmeti iqneba... umTavresi moTxovnil eba Cveni pl atformisa aris cnoba baTumis mTavrobis (n.Jordanias S.v.) mier saqarTvel os revol uciuri komitisa da aRiareba saqarTvel os damoukidebel i sabWoTa respublikisa. am sakiTxSi Tu SevTanxmdebiT,... danarCen sakiTxebSi SeTanxmebis niadagi ukve gamorkveul i iqneba da gagviadvil ebs saqmes... Tuki dResve iqneba ariarebul i sabWoTa gadatrial eba saqarTvel oSi da am gadatrial ebidan gamosul i saqarTvel os revol uciuri komiteti.-

am vr cel i amonaweridan kargad Cans, rom baTumis okrugis saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenisaTvis mxardaWeris sanacvl od, `baTumis xel isuflebi sgan- (n.Jordanias mTavrobis gan S.v.) m.oraxel aSvil i Tvi TI ikvidaciis gamocxadebas moiTxovda, romelic axali xel isuflebis l egitimacias daedeboda safuZvl ad; 4)saqarTvel os demokratiul i respublikis mTavrobis mier, misi kontrol irebadi teritorias Zal dautanebl ad `sabWoTa mTavrobis admil - gadacema, osmal ebis safrTxis gan momdinareobda, magram igi Tavis Tavis gauqmebul ad ar acxadebda. arsebul i real oba ki `mas ukar-naxebs- ambobda m.oraxel aSvil i- gadadges da adgil i dauTmos meore mTa-vrobas... yovl ad SeuZl ebel ia teritorias wmindavdes da imavdroul ad acxadebdes_ Cven viyaviT da vrCebiT kanonier mTavrobaTo. es CvenTvis miuRebel ia.- Tu ratom, am ki Txvaze pasuxs al .svaniZe iZl eva. `saqarTvel os

demokratiul i mTavroba itovebs mudam ufl ebas da rode-
sac Sesaferis SemTxvevas i povis Tavs gamoacxadebs mTavro-
bad.- am SesaZl ebl obis SenarCuneba iyo miuRebel i qarTvel
I i bol SevikebisaTvis. maT mizans, saqarTvel os demokrati-
ul i respublikis mTavrobisaTvis samarTI ebrivi statusis
CamorTmevis miRweva waroadgenda. am amocanis gadasawyvetad,
baTumis okrugSi osmal o askerebis yofnis gamoyenebas maqsi-
mal urad cdil obdnen.

imave dokumentidan kargad Cans, rom gr.I orTqifaniZem
Rirseul i pasuxi gascamis oponentebs (m.oraxel aSvil i, ab.en-
uqiZe, al .svaniZe) da dausabuTa: 1)ramdenadac saqarTvel oSi
Sinauri gadatrial eba ar ganxorciel ebul a da saxel isuf-
l ebo cvl il eba ucxo qveynis samxedro SenaerTebma moax-
dina,Zal momreobaze dafuZnebul i mTavrobis I egitimacias,
saqarTvel os demokratiul i respublikis mTavroba ver moax-
denda; 2)saqarTvel os mTavrobas Zal aufl ebis gadacema sxvi-
sTvis ar SeeZl o, radgan am ufl ebis wyaros saqarTvel os
damfuZnebul i kreba warmoadgenda, romelic saqarTvel os
mosaxl eobis mier iyo arCeul i; 3)saqarTvel os mTavroba
iyo da rCeboda kanonier mTavrobad. igi im etapze mxol od
`axal i mTavrobis- sasargebl od, mis mier kontrol irebad
teritorias Tmobda mxol od im pirobiT, rom XI armiis na-
wil ebi saqarTvel osTvis baTumis okrugis SenarCunebas Se-
Zl ebda; 4)ramdenadac saqarTvel os sabWoTa xel isuf l eba
xal xis mier ar iyo arCeul i, igi fiqtiur saxes atarebda.
rac Seexeba sabWoebis da SemdegSi misi arCevnebis Catarebas,
samomavl o proeqts warmoadgenda. gr.I orTqifaniZis aseTi
poziciis miuxedavad, saqarTvel os teritoriul i mTl iano-
bis SenarCunebis interesebidan gamomdinare, igi xazgasmiT
miuTitebda: `saqarTvel os demokratiul i respublikis mTa-
vrobam gadawyvita, saqarTvel os teritории SesanarCune-
bl ad omis I ikvidacia moaxdinos. xel i Seuwyos da yovel -
gvari saSual eba ixmaros, rom baTumis okrugis darCes saqa-
rTvel os sazRvrebSi da es teritoria gadaeces im xel isuf-
l ebas, romelic dRes aq aris warmodgenil i.- imave doku-
mentidan irkveva, rom m.oraxel aSvil i da sxdomis sxva wevrebi,
iZul ebul ni gaxdnen, gr.I orTqifaniZis winadadebas daTanxme-
bodnen. niTumet es, baTumis okrugSi qiazim beisa da osna-
l o askerebis Tar eSis faqt is, gasabWo ebul i saqarTvel os

revkomis sal egitimaci od gamoyenebis maTi mcdel oba- uSe-
dego aRmoCnda. am SemTxvevaSi gadamwyveti rol i gr.I orTqi-
faniZis saRma azrovnebam da l ogikuri msj el obis maRal ma
donem Seasrul a. am faqtorma, sabWoTa xel isufli ebis mesve-
urebi iZul ebul i gaxada, mis mier SeTavazebul winadadebe-
bs daTanxmebodnen. 18 marts xel moweril i 17 punqtiani SeTan-
xmebis_ pirvel idan meeqvse muxl is CaTvl iT, sabWoTa xel i-
sufli ebas baTumis okrugis teritoriis gakontrol ebis, xo-
l o XI armiis nawil ebs Tavisufli ad gadaadgil ebisa da ba-
TumSi uprobl emod Sesvl is ufl eba mi eca. marTal ia, am do-
kumentis VI punqti orive mxaris saj ariso SenaerTebis os-
mal o askerebis winaarmdeg erTobl iv moqmedebas iTval is-
winebda, magram, igi sabWoTa xel isufli ebis mesveurTa mxri-
dan Seusrul ebel i darCa. amas garkveul i ganmapirobebel i
mizezebi qonda. am mimarTul ebiT srul fasovani pasuxis
gacema mxol od mas Semdeg gaxdeba SesaZl ebel i, roca gava-
rkvevT, baTumis okrugis damouki debel i saqarTvel os xel isuf-
l ebam gadasca osmal eTs Tu, am sakiTxiT sabWoTa ruseTi
manipul irebda da ruseT- osmal eTs Soris Sesabamisi wina-
swari garigebebi arsebobda. am sakiTxs pirvel ad yuradRe-
ba prof. I .ToiZem mi aqcia. man savsebiT kanonzomierad das-
va kiTxva, Tu riT iyo ganpirobebul i osmal eTis xel isuf-
l ebis mxridan moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekrul eb-
is pirvel i da meore muxl ebis, damatebiTi pirvel i (A) punq-
tis darRveva. amasTan dakavSirebiT mis mier gamoTqmul i
iqna mosazreba, imis Sesaxeb, rom Tuki osmal eTi baTumis ok-
rugSi sabWoTa ruseTs jaris Seyvanas daaswrebda, mis winaarm-
deg ruseTi iaraRs ar gamoiyenebda da amaSi qiazim- bei da-
imedebul i iyo. am mosazrebis sasargebl o argumentad, ruseT-
osmal eTis mokavSireoba da saberZneTis winaarmdeg osma-
l eTisadmi sabWoTa ruseTis daxmareba daasaxel a.⁴⁵ varau-
dis doneze gamoTqva axal i mosazreba imis Sesaxeb, rom de-
mokratiul i saqarTvel os mTavrobam, TiTqos winaswari gari-
gebiT baTumis okrugSi osmal ebi mdinare Col oqamde Semo-
uSva. am SemTxvevaSi I .ToiZe saqarTvel os demokratiul i
respublikis erTerTi yofil i moxel is, baTumis cixis yofi-
l i komendantis i.furcel aZis mogonebebs eyrdnoba, roml is
nawyveti v.nozaZis wignSia dabeWdil i.⁴⁶ TiTqmis anal ogiuri
pozicia uWiravs g.mazniaSvil sac. misi TqmiT, `qiazim- beis

tkbil i zRaprebiT- gabruebul ma saqarTvel os xel isufli e-
bam `dauTmo osmal eTs... j er axal cixis mazris nawil i da
mTel i ardaganisa da arTvini sol qebi.-⁴⁷

xazgasmiT mi nda aRvni Sno: 1)am saki TxTan mi mar TebaSi i .fu-
rcel aZisa da g.mazniaSvil is mogonebebi, XX saukunis 20_
30- iani wl ebis monakveTSi daiwera da im periodis sabWoTa
ideol ogi iT gaTval iswinebul moTxovnebs pasuxobs. es araa
gasakviri imdenad, ramdenadac orive pirovneba, saqarTvel os
gasabWoebis Semdeg, garkveul i mosazrebebi dan gamomdinare,
sabWoTa jarSi sapauxismgebl o Tanamdebobebze muSaobda.
maTi pozicia garegnul ad sabWoTa ideol ogi iT gaTval is-
winebul propagandas unda damTxveoda. amis aucil ebl obas
im etapze saqarTvel oSi mimdinare pol itikuri procesebi
moitxovda. rac Seexeba ardaganisa da arTvini okrugebi
osmal eTisaTvis `daTmobas,- es nabij i qiazim- beis `tkbil i
zRaprebiT- ki ar iyo ganpirobepul i, aramed, rogorc zemo-
Tac mqonda aRni Snul i iZul ebi dan gamomdinare obda da amis
Sesaxeb Sesabamisi dokumenturi masal ac arsebobs; 2)saqarTve-
l os pirvel i respublikis mTavrobis mxridan baTumis ok-
rugis osmal eTisadmi `daTmobis- dabral ebis ideol ogi uri
safexuris Semqmnel i f.maxaraZea. mis mier gazeT `komunist-
Si- 1921 wl is 26 marts gamoqveynebul ma weril ma_ `ristvis
gaiqcnen?- zemoaRni Snul i yal bi Sexedul ebis damkvidrebas
daudo saTave. `Jordania- ramiSvil is yofil ma mTavrobam-
wers igi- ukanasknel Jams osmal eTis askerebs gauRo baTu-
mis karebi; magram rogorc viciT aqac maTi Ral ati droze
iqna gamoaSkaravebul i da dauyovnebl ivi zomebis miRebiT
misi Sedegi gabaTil ebul i iqna... gaqceul i yofil i mTavro-
bis Savi ganzraxva aSkaraa. aSkaraa isic Tu ra bedi ewia
imaT moRal atur, danaSaul ebriv aventuras.-

saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobis f.maxaraZi-
seul i es daxasiaTeba, gasabWoepul i saqarTvel os mmarTve-
l i wreebis ideol ogi is erT- erT dasayrden nawil ad iqca.
isic faqtia, rom sabWouri istoriografia mis ganvrcobasa
da dakanonebas cdil obda. i.furcel aZisa da g.mazniaSvil is
mogonebebis didi nawil i, Sesabamisi uwyebis zemoqmedebi dan
gamomdinare, am ideol ogi uri CarCos moTxovnebis Sesabami-
sobaSia moyvanil i. winaaRmddeg SemTxvevaSi g.mazniaSvil i
nebiT namdvil ad ar dawerda: `Tu mTavrobis wevrebi mar-

Tal ni iyvnen, ratom ar unda darCenil iyvnen CvenTan da ratom ar unda gaeziarebinaT CvenTan erTad damarcxebul - Ta bedi?-⁴⁸ damouki debel i saqarTvel os mTavrobis wevrebi s.orj onikiZes da sabWour `Cekas- xel Si rom Cavardnoda, advil i warmosadgenia ra yofaSi aRmoCndeboda isini. miTumetes, rogorc zemoTac mqonda miTiTebul i, bol Sevicebis mizans, saqarTvel os kanonieri xel isufl ebisgan kapi tul acis oficial urad aRiarebis miRveva warmoadgenda. am SemTxvevaSi qarTvel i bol Sevicebi saqarTvel os kompartiis central uri komitetis 1921 wl is 12 martis dadgenil ebiT moqmedebdnen. am dokumentis mixedvit, `menSevicebi- da sxva politiki partiebi Tuki oficial urad aRiarebdnen gasabWoebul i saqarTvel os mTavrobas, maTi warmomadgenel ebi revkomisa da saxel mwifo xel isufl ebis umaRlesi organobis Semadgenl obaSi iqneboda daSvebul i. aRni Snul i dadgenil ebis saj arod gaxmovaneba or ZiriTad datvirTvas atarebda: 1) qarTvel i bol Sevicebis marionetul xel isufl ebas, saqarTvel os pirvel i respublikis mmarTvel i politiki partiis l iderebis ZiriTadi nawil is satyuar ankesze wamogeba hqondaT mi znad dasaxul i. Tuki saqarTvel oSi maT darCenas SeZl ebdnen, sabWouri wamebis araadami anuri meTodebis gamoyenebit, revkomTa xel isufl ebis oficial urad aRiareba da `samarTl ebriv CarCoSi- moqceva advil ad gaxdeboda Sesazl ebel i; 2) saqarTvel os pirvel i respublikis damarcxebul i mmarTvel i politiki Zal is mmarT, adgil obriv mosaxl eobaSi undobl obis el ementebis Setanis paral el urad, axal i xel isufl ebis `kompromisul i- da `humanuri- politiki kursi, garkveul i formi T ideol ogi urad wi na pl anze unda yofil iyo wamoweul i.

rac Seexeba baTumis okrugi s osmal eTisadmi `nebayofl obit- daTmobas, amis Sesaxeb zemoaRni Snul pi rovnebaTa mogonebebis garda, bral debis damadasturebel i saarqivo dokumenti j erj erobit arcerT mkvl evars ar warmoudgenia. arc imis anal izi gaukeTebiaT, ramdenad iyo Sesazl ebel i, qiazim _beistan sityvieri Setanxmebis safuzvel ze, saqarTvel os teritoriis osmal eTisadmi samarTl ebrivad gadacema. aseTi sakiTxebis qiazim- beis doneze gadawyveta SeuZl ebel i iyo. misi ganxorciel eba mxol od ori saxel mwifos mTavrobaTa meTaurebis an sagareo saqmeTa ministrebis oficial u-

rad xel moweri l i dokumenti T unda momxdariyo, sadac orive mxaris garkveul i val debul ebebi da masTan Sesabami sobaSi moyvanil i pirobebi iqneboda warmodgenil i. sanam mkvl evarTa mxridan saxel mwifoebri v doneze Seqmnil i aseTi saxis saarqivo dokumenti ar iqneba mikvl eul i, sabWoTa ideol ogiis wnexis qveS moqceul i generl ebisa da ofi crebis memuar ebze dayrdnobi T qvey nis teritoriis gasxvi sebaSi saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis dadanaSaul eba, f.maxaraZi seul i gzi s gagrZel ebad da istoriis fal sifikaciis morig mcdel obad unda CaiTval os. miTumetes, am gzi s mi mdevarTa mxridan dRemde pasuxgaucemel i rCeba: 1)Tuki saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobam baTumis okrugi osmal eTs gadasca, maSin ra mi zans emsaxureboda saqarTvel os mTavrobis Tavmj domaris n.Jordani as 1921 wl is 16 marti s brZaneba_ qal aqi s TviTmmarTvel obisadmi baTumis xel isufl ebis gadacemis, cixidan 1000 bol Seviki patimri sa da maTi meTaurebis ganTavisufl eba, baTumis okrugi s komi saris g.gi orgaZi sadmi daval ebis mi cema_ bol Sevi kebTan mol aparakebis gamarTvi sa da okrugi s masStabi T maTi mxridan Zal aufl ebis dauyovnebl iv xel Si aRebi s Sesaxeb?; 2)ramdenad sandoa patimrobi dan 17 marti s ganTavisufl ebul i T.JRenti s mier g.mazni aSvil i sadmi mi wodebul i informacia_`gaqceul i mTavrobis nebarTvi T, ramdenime dRi s wi naT, baTumSi Semovi dnen osmal ebis j arebi.~ saidan i coda T.JRentma, osmal ebi baTumSi 9 marti s `nebarTvi T- Semovi dnen Tu unebarTvod? i gi 17 martamde xom cixeSi ij da da `gare samyarosTan- nakl ebi urTierToba qonda?; 3)saqarTvel os kanonier xel isufl ebas baTumis okrugi da Tvi T baTumi osmal eTi sTvi s rom gadaeca, sabWoTa xel isufl ebis maRal Cinosnebis (m.oraxel aSvil i, S.el iava, ab.enuqi Ze) wi naSe, baTumis okrugi s saqarTvel os Semadgenl obaSi darCenis kategoriul i formi T dayenebas gr.l orTqi fniZe namdvil ad ver SeZl ebda. miTumetes, saqarTvel os revkomi s mesveurni, momxdar faqts quTaisi s 17 marti s mol aparakebaze sagangebo msjel obis sagnad gaxdi da da gr.l orTqi fani Zi s wi naaRmdeg warmatebul ad gamoiyenebda. imave sxdomi s stenografiul CanawerebSi dadasturebul ia, rom qiazim- beis da osmal o askerebis mxridan baTumis okrugi s da Tvi T baTumis dakaveba, sxdomi s Tavmj do-

marem ab.enuqi Zem ki ar dagmo, aramed mi s gamar TI ebas Seecada da Tavisi poziciis dasasabuTebel ZiriTad argumentad, antantis qveynebi dan baTumTan mimarTebaSi mosal odnel i safrTxe daasaxel a. amasTan dakavSirebiT imave doku-mentSi vkiTxul obT: `osmal eTis j arebis ufross -ganacxada ab.enuqi Zem_ sxvadasxva pirobebi... ukarnaxebs imas, rom isargebl os imiT, rom antanta mudmivi da dauZinebel i mteria ruseTisa. isargebl a Zal iT, rom baTumi daisakuTros.- am amonaweridan kargad Cans, rom baTumis okrugis osmal eTis mxridan dakaveba, antantis saxel mwi foebis gan ruseTisadmi dauZinebel i mtrobis motivaci iT da Zal ismieri meTodis gamoyenebiT ganxorciel da; 4) Cems mier arqivsacavebSi mikvl eul dokumentur masal ebSi garkveul i formiTaa war-modgenil i arTvin-ardagani s okrugebi dan qarTul i j aris gamoyvanis ganmapi robebel i iZul ebiTi garemoebebi. imave dokumentebSi safuZvl iani SiSia gamoTqmul i im mosal odnel i safrTxeebis Sesaxeb, romel ic osmal ebis mxridan axal cixis mazrasa da baTumis okrugis emuqreboda. am saki-TxTan dakavSirebiT, n.Jordani as mier parizSi myofi ak.Cxenkel isadmi 1921 wl is 22 Teberval s gagzavnil depeSaSi vkiTxul obT: `dRes ocdaor Teberval s miviReT angoris mTavrobis gan nota, roml iTac gvacnobeben, rom xval oc-dasami Tebervl i dan iWeren ardagani sa da arTvini s ol qebs. Cven exl a wi naaRmdegobas ver gavuwvT. faqtiuraT Semo-uSvebT, xol o xel s ar movuwvobT. gveSinia baTumi da axal cixe ar dalkavon. waradgineT dasabuTebul i protesti l ondonis konferenciis wi naSe.- ardagani sa da arTvini s okrugebSi osmal ebis `SemoSveba- rogorc aRni Snul i mqonda, samxreTis frontis argaxsniT da saomari moqmedebebisadmi Tavisi aridebiT, baTumis okrugisa da axal cixis mazris gadarCenis mi zniT iyo ganpi robebul i. meore mxriv, es imi-sTvisac gakeTda, rom 22 Teberval s qarTul ma Sei araRebul ma Zal ebma brwyinval e gamarj veba moi pova XI armi is saj ariso SenaerTebze da qarTul i j aris sardl oba 23_24 Teberval s XI armi is gan general uri Setevis dawyebas el odeboda. am umZimes situaciaSi, osmal eTis mxridan axal i frontis oficial urad gaxsna qarTul i j arisaTvis momakvdi nebel i dartya iqneboda. im SemTxvevaSi, Tuki saqarTvel os mTavrobis mier gadadgmul am nabij s Cemi kol egebi dai-

wuneben, keTil i inebon da daasabuTon, rom evropi sgan mitovebul i da TiTqmi s uiaraRod darCenil i saqarTvel o, oTxi saxel mwi fos (ruseTi, somxeTi, azerbaijani, osmal eTi) winaaRmdeg brZol as gaumkl avdeboda.

saarqivo masal ebidan irkveva, rom saqarTvel os xel isuflebis mesveurni, osmal eTisgan zemoaRniSnul i okrugebis (ardagani, arTvini) mitacebas ar egueboda da xel sayrel i pol itikuri situaciis SeqmnisTanave, misi dabrunebis sakiTxis dauyovnebl iv dasmas axdenda. amis dadasturebas saqarTvel os mTavrobis Tavj domarisadmi ak.Cxenkel is mier 1921 wl is 12 marts parizidan gamogzavnil i daSifrul i depeSa warmoadgens. `SeTanxmeba angorasa da antantas Soris miRweulia, mxol od sabol oo ar aris. amitom, aqtiuri gamosvla angoras CvenTan, jer uimedoa. didi Secdoma iqneboda dauTmoT angoras Tugind artaani, manam, sanam saerto SeTanxmeba ar moxdeba Cveni angorasTan- artaanis monawil eobit. Cveni safuZveli unda darCes ruseT- osmal eTis 1914 wl is sazRvrebi.- aq garkvevi Taa naTqvami, Tu ra CarCoSi unda moqceul iyo saqarTvel os teritoria. im SemTxvevaSi, Tuki artaanis sakiTxi daismeboda dRis wesrigSi, misi bedi artaanis pol itikur el itasTan erTobl ivi SeTanxmebis safuZvel ze unda gadawyvetil iyo.

osmal eTis saokupacio qmedebasTan qarTul i mxaris Seu- rigebel obas da am saqmeSi safrangeTis xel isuflebis aqti- urad Carevis mcdel obebze miuTitebs k.sabaxtaraSvil is mier 1921 wl is 13 marts ak.Cxenkel isadmi parizSi gagzavnil i depeSa. `dRes Seval iesTan erTad Cavedi konstantinopol Si, Cveni jaris xazia Sorapani, rioni, zugdidi. mTavroba baTum- Sia. **cxra marts qemal is j arebi baTumSi Semovi da.** vcdil obT Tu saWi ro iqneba brZola gavagrZel oT baTumis ol qSiac, ristvisac saWi roa qemal istebma xel i ar Segvisal on. **unda vecadoT qemal istebis mier samxedro okupaci- iT dakavebul Cvens ol qebSi SevinarCunoT Cveni suvereno- ba safrangeTis mandatit.** amis Sesaxeb dRes meqneba l apar- aki general pel esTan. vimedovneb, pel ec da Seval iec mxars damiWeren da saTanado depeSasac gavugzavni safrangeTis mTavrobas.- am dokumentis mixedvit, baTumSi osmal Taj are- bis Sesvla, saqarTvel os mTavrobis `mi pati JebiT- rom momx- dariyo, sagareo saqmeTa ministris moadgil e k.sabaxtaraSvil i

si tyva **Semovi das** nacvl ad, **Semovi yvaneT**- dawer da. da rac mTavaria, **osmal ebis j aris mier dakavebul saqarTvel os kuTvniI okrugebs_ okupirebul ad ar gamoacxadebda.** rac Seexeba osmal o askerebis qmedebisadmi im etapze dumil iT Sexvedras, igi iZul ebiTi faqtorebiT_ meore frontis argaxsniT da XI armiis nawil ebTan meomari qarTul i j aris qvedanayofebis ardanakuwebiT iyo ganpirobebul i. aRniSnul dokumentSi es garkveviTaa miTiTebul i.

baTumis okrugSi osmal eTis j arebis `mi patiJeba- saqarTveli os mTavrobas rom moexdina, es faqti osmal eTis armiis yofil i sardl is vexib- faSasTvisac da berl inSi saqarTveli os dipl omatiuri warmomadgenel is l ado axmetel isTvisac cnobil i iqneboda. am formiT sakiTxis dasma imiT aris ganpirobebul i, rom Cems mier arqivebSi mikvl eul i dokumentis mixedviT, pol oneTSi saqarTvel os dipl omatiuri misi is mrCveli da imJamad berl inSi myofi vl .baqraZe, l ado axmetel is TxovniT, 1921 wl is 16 marts, saRamos 5 saaTze val ter bernSteinis binaSi vexib- faSas Sexvda. rogorc moxsenebis teqstidan irkveva, saubari ZiriTadad saqarTveli os mdgomareobas Seexo. imave dokumentis mixedviT, `vexib- faSam il aparaka kidev Rimil iT `patara Secdomebze- rom l ebic viTom dauSva saqarTvel os mTavrobam. am Secdomebis Sedegia sxvaTa Soris vexib- faSas azriT is mdgomareoba, romel Sidac Cavar da exl a saqarTvel o. yovel SemTxvevaSi saqmis gamosworeba kidev SeiZl eba... me mi vdivar ramdenime dRis Semdeg romSi, sadac Sev xvdebi Cvens (angoras) del egacias, l ondonidan angoraSi mimaval s. me SemiZl ia wagi- vanoT Tqven da SexvdeT Cvens del egacias. **saqarTvel osTvis, sTqva man, aris exl a erTaderTi gamosaval i, Tavis nebiT xel i aiRos baTumze da baTumis ol qze da dakmayofil des im teritoriis fargl ebSi romel ic mas ekuTvnis mis mier dadebul (?) xel Sekrul ebis (al bad baTumis 1918 wl is 4 ivnisis, roml is ratifikacia saqarTvel os parl amentma ar moaxdina S.v.) Zal iT. maSin Cvens Soris megobrul i kavSiri damyardeba da Cven dagexmarebiT.** Tu j erj erobiT aSkarad ara, farul ad mainc bol Sevi kebTan brZol aSi. Semdeg daiwyo mtkiceba, Cven bol Sevi kebi ar varT, bol Sevi kebi mxol od droebiT mokavSireni ar ian Cveni da bol omdis maTTan si aru- l i ar Sedis... Cvens gegmaSi. bol Sevikuri `sistema_ Rimi-

ლიტ და ირნიული კილიტი ტყვამან, ცენტრის სრულიად მი-
უღებელია. ცენი გზები მალე ერთმანეთს დასრდება. ამ ვრცე-
ლი ამონაწერიდან კარგად ჩანს ბათუმის ოკრუგისადმი ვეხი-
ბასას დამოკიდებულება. **ტუკი საკარტველ ოს ხელისუფლებამ**
ბათუმის ოკრუგი ოსმალ ებს 9 მარტს ნებაოფლი ობიტ მარტი აც
გადასცა, მაშინ რასი დასწირდა იმავე ვეხიბ-
ფასას მონადარი
ფაქტიდან ერთი კვირის შემდეგ ბათუმის ოკრუგის ოსმალ ეტი-
სადმი გადაცემის აუცილებლობის ხელშეწყობის დასმა. ხოლო
ამ ოპერაციის ოსმალ ეტის სასარგებლოდ წარმართვის გადამ-
ყვების შემთხვევაში, საკარტველ ოს ხელისუფლების დროს უკეთეს-
ობისკენ შემობრუნების, საკარტველ ოსმალ ეტის მეგობრუ-
ლი ურთიერთობის შესაძლო გაგრძელების და ბოლო სევიკური
რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლის დახმარების ძაპირების მა-
ნიპულირება?

რაც შეეხება ტვით ვიკი-ბეის, იგი საკარტველ ოს გარშემო
შეგნული უმჯობესი პოლიტიკური სიტუაციის სარგებლობა და
პროვინციის გადართობის ტვინებზე მოქმედების შედეგად. ამის ერთ-
ერთ საუკეთესო ნიმუშს, მის მიერ 1921 წლის 17 მარტს გალაკ-
ბათუმში გავრცელებული პროკლამაცია წარმოადგენს. უკან-
ასწინა დროს ვიკი-ბეის დოკუმენტში, საკარტველ ოს
მთავრობის **თანხმობით**, ბათუმის მხარე და ახალ გალაკისა და
ახალ ციხის ოლქების ცენი ქვეყნის მიერ იკმნენ დაკავებულ
ოსმალ ეტის დიდი ეროვნული კრების მთავრობის დადგენილებით,
რომელიც ემყარება სხვა და სხვა დროს ხელსეკრული ებებით
მრავალჯერ დადასტურებული ეროვნული უფლებების, ეს მხარეები
დროიდან ბრუნდებიან სამსოფლიო საზღვრების და პოლიტიკურა-
დამ, და ადმინისტრაციული ადაცევენდებარებიან ოსმალ ურო-
ვნული მთავრობას.⁴⁹ ამ ამონაწერიდან კარგად ჩანს ოსმალ ეტის
მიზნების და ამოცანების საკარტველ ოსთან მიმართებაში, მაგრამ
პროკლამაციის პარალელურად ვიკი-ბეის რატომ არ გამოაცხა-
და ის **თანხმობის** დოკუმენტი, რომელიც საკარტველ ოს მთავრობამ
ვიტომ რომ მისცა ოსმალ ეტის წარმომადგენელს? ვიკი-ბეის
სევაქსენებ ნ.ჯორჯიას 22 თებერვლის დეპეშის ერთ მონაკვეთს:
გვესინია ბათუმი და ახალ ციხე არ დაიკავეს- ოსმალ ებმა. ხაზ-
გასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ვიკი-ბეის, საკარტველ ოს ხე-
ლისუფლების მხრიდან ბათუმის ოკრუგის და ტვით გალაკ-
ბათუმის, ახალ გალაკისა და ახალ ციხის ოსმალ ეტისადმი გადაცემის,
ან ოსმალ ეტის ქარის შემოყვანის **თანხმობის** რაიმე ხელ-
შეწყობის საბუთი რომ ვინაოდა, ვიკი-ბეის გარდა მისი გარეშე, ბა-

Tumis revkomis Tavmj domares da imave revkomis wevrebs aufrial ebda da Tavis pretenziasac samarTI ebrivad dasbuTebul formas miscemda. imavdroul ad, osmal eTis parl amentisgan 1920 wl is 28 ianvars miRebul i `erovnul i paqtis-meore muxl is (roml is mixedviTac osmal eTis sazRvari mdinare Col oqze gadis)- saerTaSoriso samarTI is safuZvel ze amoqmedebis sakiTxsac daayenebda.

osmal o okupantebis TavaSvebul i qmedebisadmi saqarTveli os mTavrobam Tu ra damokidebul eba gamoavl ina, es kargad Cans e.gegeWkoris 1921 wl is 23 martiT daTariRebul i depeSiT. `ukanasknel dReebSi osmal ebi iseT zomebs iRebden- vkiTxul obT dokumentSi,- rom SeuZI ebel i Sei qmna omis pagrZel eba. 17 marts qiazim- beim Tavisi Tavi gamoacxada baTumis general - gubernatorad, baTumis ol qis aneqsi iT SeerTebul ad. mTavrobas winadadeba misca j arisTvis i araRi agveyara da mTavroba wasul iyo. mTavroba iZul ebul i gaxda ul timatumi uareyo. moexsna fronti da Seewyvita winaaRmdegoba bol Sevikebi saTvis.- am dokumentis mixedviT Tuki vimsjel ebT, quTaisis mol aparakeba, bol SevikebTan Sesabamisi SeTanxmebis gaformeba da XI armiisaTvis baTumis mimaRTul ebiT gzis gaxsna, roml is Sesaxeb zemoTac mqonda saubari, mxol od da mxol od baTumis okrugis dakargvis safrTxiT iyo ganpirobepul i da ara bol Sevikebisadmi simpaTi iT.

4)prof. I .Toizem gansakuTrebul i juradReba 1921 wl is 16 martis moskovis xel Sekrul ebis pirveli, meore muxl ebisa da damatebis pirveli (A) punqtis osmal eTis mxridan Seusrul ebl obas, ruseT- osmal eTis saj ariso SenaerTebisgan baTumis dakavebisTvis daswrebis gamoyenebis da mxareebis faqtis winaSe dayenebis mcdel obas miaqcia.⁵⁰ Tu riT iyo ganpirobepul i maTi mxridan `maraTonul i siswrafiT- baTumSi Sesvl is survil i, amis Sesaxeb uaRresad angariS-gasawevi faqtia motanil i Sal va maRI akel iZis mogonebebSi. masSi dawvril ebiTaa saubari xaSuri- borj omi- axal - cixis gziT, goderZis uRel texil iT baTumisken wamosul i JI obas cxenosani diviziisadmi dakisrebul i amocanis Sesaxeb. imave S.maRI akel iZis mtkicebiT, moskovis konferenciis gaxsnamde (1921 wl is 9 marti), osmal o asker ebi saTvis baTumSi Sesvl a JI obas unda daeswro. amasTn dakavSirebiT mis

memuarebSi vkiTxul obT: `JI oba ver gadmovi da goderZis uRel texil ze, didi Tovl i ido. amdenad Wkvi ani iyo I eni- ni. baTumi rom ar dakargoda JI obas mi ando_ xaSurs rogorc miaRwevdnen, borj omis gziT axal cixeSi unda gaWril iyo, gasul iyo goderZis uRel texil ze da pirvel i Casul iyo baTumSi, imi tom rom xel Sekrul eba aqvs I enins TurqeTTan saqarTvel os gayofaze,- romel teritoriasac daikavebs TurqeTi, mi si iqneba da JI obas mi ando, rom daaswros TurqebS, magram didi Tovl oba iyo da ver gadmovi da, Turqebma da- aswres da baTumi daikaves. amitomac dResac `seatos- da `sentos- organizacia baTums xmel TaSuazRvis paqtiT Turqe- Tisad Tvl is, magram bol Sevikebma es sakiTxi gadaitanes ise, rom menSevikebi gadmovidnen Cvens mxarezeo. tyuil i! menSevikebma baTumi rom wagvarTveso.- v.rcxil azis SekiTx- vaze_ `marTI a xom qarTul ma j arma gandevna Turqebi?- S.maRI akel izem upasuxa: `di ax, menSevikebma gandevnes da marTa- l i arian Turqebi. Cven menSevikebma gagvdevna, Tqvenma mtreb- mao da Cven SeTanxmebul i viyaviT: **romel sac Cven davi kavebT, Cven gvrCebao da romel sac Tqven dai kavebT is Tqven grCe- baTo. pirdapir weria saiduml o mol aparakebaSi I eninsa da aTa- Turqs Soris, rom `vse zeml i v rezul tate vaini, katorie budut zaniati I ibo Castiami tureckimi, I ibo sovetskimi, im prenadi eJat eti samie zeml i...**~ JI oba meub- neba: `mi svami oba pogibl i!- ratom- Tqo_ SevekiTxe, `ni kog- da ne prastit mne etovo!- e.i. baTumi ver davikaveo. `gl av- noe, papaSa ne prastit.- papaSao e.i. I eninio. oriveni ise v movbrundiT ukan baTumSi, sastumroSi. JI obasgan gavi ge me, rom ruseTsa da TurqeTs daunawil ebiaT Turme saqarTve- l o. e.i. saiduml o samxedro SeTanxmeba yofil a ruseTsa da TurqeTs Soris, ingl isel ebis dasturiT.⁵¹

im SemTxvevaSi, Tuki zogierTi Cemi kol ega f.maxaraZis ze- moaRni Snul sagazeTo statiaSi, g.mazni aSvil isa da i.furce- l azis memuarebSi motanil faqtebs ucxadebs ndobas, ana- l ogiuri damokidebul eba ratom ar unda gamoviCinoT gen- eral S.maRI akel izesTan mimarTebaSi? mi Tumetes, mis mier mowodebul i informacia, sabWoTa xel isufli ebis samxedro maRal CinosanTa korpusis gamoCenil i warmomadgenel isgan- cxenosani diviziis sardl isgan qonda mi Rebul i. S.maRI ake- l izis zemoaRni Snul i informaciis namdvil obis mxardaW-

eraze metyvel ebs l .ToiZis mier motanil i faqtebi: 1)goderZis uRel texil ze JI obas winsvl is SesaCerebl ad qiazim- beis mier daqiravebul i xal xisgan gavr cel ebul i natyuari informacia, TiTqos baTumi ingl is- safrangeTis j ars da sazRvao fl ots qonda dakavebul i da rusion j ars baTumSi xafangs umzadebdnen.⁵² am faqtma da didTovl obam, JI obaze garkveul i zemoqmedeba moaxdina da goderZis uRel texil ze gadasvl a droebiT gadaafiqrebina; 2)roca sergo orj onikiZes acnobes JI obas gadawyvetil eba, ganrisxebul ma `sergo orj onikiZem maSinve aparatTan moixmo cxenosani armis samxedro komisari, romel sac ubrZana, brZanebis Seusrul ebl obisaTvis daepatimrebina JI oba da piradad gaZRoI oda armias win baTumi saken. es brZaneba JI obamac moismina. daSinebul i, TviTon wauZRva armias, didi Tovl - is gadal axvis SeuZl ebl obis Sesaxeb krintic ar dauZravs da uRel texil ic warmatebiT gadal axa,⁵³ magram dagvianebiT. osmal ebi 9 martidan ukve baTumSi iyo Sesul i. S.maRI akel iZis mier motanil i zemoaRniSnul i `daswrebi- faqtis sasargebl od metyvel ebs v.l eninis mier g.CiCerinisadmi gagzavnili werili: `amx. CiCerin! metad SeSfoTebuli varT, rom Turqebi aWianureben baTumis Sesaxeb SeTanxmebis xel moweras, dros igeben, sanam maTi j arebi baTumisken midian. aseTi gaWinurebis saSual eba ar unda mi vceT...~ moskovis 16 martis ruseT- osmal eTis xel Sekrul ebis samxedro saidumli onawil Si `daswrebi- muxl is arseboba rom ara, osmal ebi baTumisken winaswar j aris gadaadgil ebas da xel sayrel i `sastarto poziciebis- daWeras ar moaxdendnen. mi Tumetes, rogorc aRniSnul i mqonda, am dokumentis ZiriTadi teqstiorive mxaristvis Sesabamisi damatebiTi muxl ebiT 1920 wl is dekembridan cnobili i iyo. miuxedavad imisa, rom xel Sekrul ebis meore muxl iT, baTumis okrugi saqarTvel os rCeboda, baTumSi myofma osmal ebma, wiTel i armis 33- e diviziis 292- e pol kis qal aqSi SeSvebaze 17 marts uari ganacxada. maTi es qmedeba winaswar gaTvl il ideol ogiur samzadiss efuZneboda. mxedvel obaSi maqvs osmal eTis Sesabamisi uwyebis mesveurTa mxridan, evropis qveynebis l iderebisa da imave qveynebsi myofi saqarTvel os el Cebis darwmunebis mcdel oba_ baTumi da misi okrugi saqarTvel os kanonierma xel isuflebam TiTqos osmal eTs gadasca. am mi mar Tul ebi T

gaweul i propagandistul i saqmianobiT iseTi foni Seqmnes, rom osmal eTis mier baTumis dakavebas, ruseT_ osmal eTis saiduml o garigeba ki ara, saqarTvel os xel isufli ebisgan osmal ebis `mi patiJeba- edo safuZvl ad. amis erT- erT dasturebad, ingl isSi myofi saqarTvel os el Cis ak.Cxenkel isa da l ord kerzoni Sexvedra_ saubris stenografiul i angariSi warmoadgens. am dokumentis mixedviT, l ord kerzons ak.Cxenkel isaTvis uTqvams: `rogorc gavige, saqarTvel os mTavrobam TviTon moiwvia osmal ebi baTumSi... Cveni cnobebi da sami- beis naTqvami eTanxmeba erTmaneTs imaSi, rom saqarTvel os mTavrobam moiwvia osmal ebi.- amastan dakavSirebiT, saqarTvel os mTavrobis Tavmj domarisgan oficial urad adre gamogzavnil dokumentze dayrdnobiT, ak.Cxenkel ma, l ord kerzons dasabuTebul i formiT upasuxa: `ara, me macnoba mTavrobis Tavmj domarem, rom osmal ebi Cvens nebadaurTvel ad Semovidnen j er artaanSi da arTvinSi da Semdeg baTumSi. vinai dan Cven ruseTi yovel i mxridan gvebrZoda, izul ebul i viyaviT ubrZol vel ad dagvetovebina xsenebul i adgil ebi... me am ori dRis winaTac mi viRe stambol idan depeSa, damadasturebel i imisa, rac mogaxseneT. sami_ beim mec miTxra, rom osmal eTis j ari TiTqos saqarTvel os mTavrobis TanxmobiT Sesul iyos baTumSi da iq osmal os sardl obas TiTqos daetovebinos saqarTvel os mTavrobis uzenaesoba da misi moxel eni.-

stenogramis am amonawerSi garkveviTaa naTqvami: a) l ord kerzoni sadmi miwodebul i informacia, mxol od osmal ur wyaroebis eyrdnoboda da natyuari iyo; b) am dokumentSi garkveviTaa miniSnebul i_ osmal eTis xel isufli ebis namoqmedaris gamarTl ebis mizniT, saerTaSoriso arenaze ra maRali aqtiurobiT moqmedebda osmal eTis warmomadgenel i sami- bei. rac Seexeba sabWoTa ruseTis neutral itets baTumTan mimarTebaSi da mimdinare procesebis sadmi Soridan mayureb- l is ampl uaSi yofnas, l ogikuri kategoriis arcerT formaSi ar Tavsdeba. Tundac im el ementarul i mizezis gamo, rom: 1) 1921 wl is 25 Tebervl idan, sabWoTa ruseTi saqarTvel os pirvel i respublikis xel isufli ebas kanonierad aRarcnobda. am fonze, gakvirvebas iwvevs fsevdo `mi patiJebis- osmal Ta mxridan wina pl anze wamoweva da umaRl es `samarTl ebriv- kategori amde ayvanis mcdel obis faqti; 2) mosk-

ovis 1921 wl is 16 martis oficial uri xel Sekrul ebiT, sazRvris aRsadgenad sabWoTa ruseTi val debul i iyo, osmal eTis winaaRmdeg Zal ismieri meTodis gamoyenebisTvis miemarTa. ramdenadac am mimarTul ebiT adeqvaturi nabij i ar gadadga, momxdari faqti gvafiqrebnebs, rom aq gadamwyveti rol i im `maraTonul ma gadarbenam- Seasrul a, romel ic teritoriis dakavebasTan dakavSirebiT, osmal o askerebma JI obas cxenosan divizias mougo. am faqtis Sesaxeb imave l .Toizis mier motanil dokumentSi vkiTxul obT: Sal va dadianTan misul 292- e pol kis meTauris ganucxadebia, rom mas miRebul i aqvs `saqarTvel oSi sabWoTa ruseTis warmomadgenel is Seimani s brZaneba, Sevides baTumSi da gadavides samxedro sabWos gankargul ebaSi, magram Turqi askerebi amis saSual ebas ar aZl even. Sal va dadiani da 292- e pol kis meTauri qiazim- beis ewvivnen mosal aparakebl ad. qiazim- beim kategoriul i uari ganucxada baTumSi 292-e pol kis SeSvebaze. darCa erTi gamosaval i: Setakeba. asecmoxda. Sal va dadianis brZanebiT qarTul i Seiararebul i razmebi daiZra 292- e pol kTan SesaerTeb ad. askerebma winaaRmdegoba gawies. orsaatiani sisxl ismRvrel i brZol ebis Semdeg... Turqebi gandevenes Tavianti poziciebidan da 18 martis 292- e pol ki baTumSi Sevida... am brZol ebSi qarTul ma j arma didi danakl isi ganicada.

sul mal e askerebma Tavi mouyares Taviant Zal ebs, fortebTan cecxli gauxsnes qarTul j ars da ganavitaes Seteva barcxana- mixail ovos yazarmebze. qarTul ma mxedrobam brZaneba miRo, fexosnebic da cxenosnebic kontrSetevaze gadasul iyvnen da Turqebi baTumi dan gandedevnaT. es amocana brwyinval ed Seasrul a qarTul ma mxedrobam ise, rom wiTel i armii 33- e divizii 292- e pol ks araviTari sabrZol o monawil eoba ar miuRia. amave qarTul ma mxedrobam dai kava gandeveni i Turqi askerebis poziciebi da fortebi...⁵⁴

am vrce l amonawerSi kargadaa warmoceni l i damouki debel i saqarTvel os pirvel i respublikis sajariso SenaerTebis Tavgamodebul i brZol is faqtebi osmal o dampyrob ebis winaaRmdeg. imavdroul ad isicac naCvenebi, Tu ra pasiur mdgomareobaSi imyofeboda wiTel i armii meomrebi (292- e pol ki, JI obas 3000 kaciani cxenosani divizia) osmal o dampyrob ebTan mimarTebaSi. Tuki XI armii nawil ebis aseTi TavSe-

kaveba moskovis 1921 wl is 16 martis `megobrul i~ xel Sekrul ebis oficial uri teqstidan gamomdinareobda, imave teqstis (# 1, 2 muxl ebi da l (A) punqti) mixedviT, osmal eTis jaris nawil ebs baTumis okrugi uprobl emod unda daetovebina, radgan xel Sekrul ebis oficial uri teqstiT, baTumis okrugi saqarTvel os kuTvnil ebadaa aRiarebul i da sazRvari mdinare WoroxTanaa gavl ebul i. arsebul probl emasTan mi marTebaSi obieqturi daskvnis gakeTebis mi zniT, Cemi azriT Semdegi ZiriTadi faqtorebi unda iqnas gaTval iswinebul i: 1)osmal eTis mxridan xel Sekrul ebis oficial uri teqstisadmi daumorCil ebl oba; 2)sabWoTa ruseTis sagareo saqmeTa saxal xo komisariatiskan osmal eTisadmi oficial - uri protestis argagzavna; 3)wiTel i armiis saj ariso SenaerTebis osmal o askerebTan saomar procesebSi arCabma da maqsimal urad Tavis Sekaveba. mi Tumetes, saqarTvel oSi rsf-sr srul ufl ebiani warmomadgenel is a.Seimanisagan, 292- e pol kis sardi obas baTumSi Sesvl a qonda nabrZanebi; 4)yovelive zemoaRni Snul Tan erTad, qiazim- beis Tavxeduri qmedebebisadmi baTumis revkomis wevrTa gansakuTrebul i moridebul i damokidebul eba, myar safuZvel s qmnis imisaTvis, rom Sal va maRl akel izis mogonebebSi Jl obas naambobze dayrdnobiT, moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekrul ebis samxedronawil Si- baTumis okrugiSi Sesvl is daswrebis saiduml o muxl is arseboba_ sinamdvil ed iqnas miCneul i. es garemoeba srul SesaZl ebl obas izl eva ganvacxado: a)moskovis 1921 wl is 16 martis xel Sekrul ebis teqsti Sesabamisi damatebebiT, rogorc zemoTac mqonda aRni Snul i, ramdenadac 1920 wl is dekembrisaTvis iyo mzad, masSi Cadebul i yvel a debul eba, sabWoTa da osmal o maRal Cinosnebis garkveul i wrisaTvis saiduml oebas ar warmoadgenda. swored amitom aCqarebda s.orj onikiZe baTumSi Sesasvl el ad Jl obas. rac Seexeba am dokumentze oficial urad xel moweras, orive mxare mxol od xel sayrel i pol itikuri situaciis Seqmnas_ ruseTis mxridan saqarTvel os winaarndeg saomari moqmedebebis dawyebas el odeboda; b)osmal o askerebis baTumis okrugiSi, TviT baTumSi da axal cixeSi Sesvl as, saqarTvel os pirvel i respublikis mTavrobisgan `mi patijeba~, ki ara, aRni Snul i xel Sekrul ebis damatebiT nawil Si Caweril i pirobemis_ okrugiSi Sesvl isaTvis daswreba_ `ma-

raTonul i rbeno- edo safuZvl ad. arc isaa gamoricxul i, rom quTaisi mol aparakebis dros, sabWoTa xel isufli ebis warmomadgenl ebis mier, saqarTvel os kanonieri mTavrobis mxridan kapi tul aciis oficial urad gamocxadebis miRwevis mcdel oba, am garemoebiT yofil iyo nakarnaxevi; g)rogorc zemoTac mqonda miTiTebul i, amj eradac erTxel ki dev xazgasmiT minda aRvniSno, rom saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis mxridan osmal ebis baTumSi `mi patiJeba- rom momxdariyo, es umniSvnel ovanesi faqti, m.ora-xel aSvil sa da S.el iavas yuradRebis miRma ar darCebodya da 17 mart s quTaisSi gamarTul i mol aparakebis dros, gr.l orTqi faniZesTan diskusiis procesSi warmatebul ad gamoiyenebdnen.

Cems mier motanil i masal ebis erTobl iobaSi gaanal izebis safuZvel ze, arasworad mimaCnia saqarTvel os damfuZnebel i krebis 1921 wl is 16 martis sxdomis mier_ ruseTTan saqarTvel os damarcxebis ganmapirobel i mi zezebis Sesaxeb miRebul i dadgenil eba. mkiTxvel s Sevaxseneb am dokumentis ZiriTad muxl ebs: `1. mTavroba srul iad moumzadebel i aRmoCnda qveynis TavdacvisaTvis, Tumca icoda, rom mteri saqarTvel oze Tavdasxmas amzadebda da TviTonac araerTxel ganucxadebia, rom respubl ikis dasacavad yvel a saTanado zoma miRebul i aqvs; 2. mTavrobam ver Seqmna respubl ikis dasacavad samxedro Zal a da mraval i daudevrobisa da Secdomis gamo, srul ad ver gamoiyena Tavdacvis is Zal ebi, romel ic mis gankargul ebaSi iyo; 3. omis warmoebis drosac mTavrobam ver gamoiCina saWi ro simtkice da Sei qmna panikisa da arevdarevis wyarod.

damfuZnebel i kreba aRniSnavs, rom Tumca qarTvel ma xal x-ma yovel ive mi itana samSobl os dacvis samsxverpl oze, dRevan-del ma mTavrobam mainc ver SeZl o saqarTvel os damouki debli obisaTvis brZol is xel mZRvanel oba da ucxadebs mas undobl obas.⁵⁵ am dokumentze xel momweri politikuri partieb is (social ist- federal istebi, social ist- revol ucionerebi, damouki debel i social - demokratebi (sxivel ebi), ero-vnul demokratebi) l iderebi, Cems mier zemoT motanil i sa- iduml o dokumenturi masal is 1%- sac ar icnobdnen. aRniS-nul is gaTval i swinebi dan gamomdinare, sbWoTa ruseTTan da- marcxebis ganmapirobel i mi zezebis maTi mxridan mxol od

saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobisadmi gadabra-
l ebis zemoT motanil i samive debul ebis ZiriTadi nawi-
l i_ sinamdvil is gayal bebis mcdel obaze dafuZnebul aras-
wor formul irebebs Sei cavs.

amrigad, 1) qarTvel i sardl ebis (i.odiSel iZe, i.gedevani Svi-
l i, g.sumbaTaSvil i) mier daSvebul ma taqtikurma Secdomebma
da saj ariso SenaerTebSi gamefebul ma udiscipl inobam, ba-
mbakis xeobaSi qarTul i j aris samarcxvino damarcxebas, 3/
4 -iT ganadgurebas da XI armiis sardl obis gaTamamebas
Seuwyo xel i. Tbil isis dasacavad gen. g.kvini taZis mier
saj ariso SenaerTebis seqtorebad gadanawil eba, taqtikuri
Tval sazrisiT swor gadawyvetil ebas warmoadgenda. mis
mier gatarebul i TavdacviTi RonisZiebebi, 1921 wl is 18-
dan 22 Tebevli is CaTvl iT, mtris Semotevebis warmatebiT
mogeriebis safuZvel i gaxda. 2) IV TavdacviTi seqtoris xe-
l mZRvanel is- n.gedevaniSvil is mxridan arsebul i situ-
aciis sworad verSefasebam, genStabSi mis mier mitanil ma
panikiT arvsavse informaciam, fsiqol ogiuri teroris fu-
nqcia Seasrul a da Tbil isis TavdacviTi brZol ebis gagrZe-
l ebaze uaryofiTi zemoqmedeba moaxdina. g.kvini taZis br-
Zanebis (# 131) safuZvel ze Tbil isis datoveba, mcxeTaSi
gamagrebis gegma da generl uri brZol iT Tbil isis isev
dabruneba, qarTvel j ariskacTa fsiqol ogiuri ganwyobis
argaTval iswinebas warmoadgenda. igi qarTul sinamdvil -
esTan SeusabamobaSi modioda, radgan momxdarma faqtma,
qarTul mxedrobaze fsiqol ogiurd dambI adamcemi funq-
cia Seasrul a da maTi brZol isunarianoba maqsimal urad
daaqveiT a. 3) saqarTvel os pirvel i respubl ikis mTavrobis
mxridan, baTumis okrugis mdinare Col oqamde osmal eTi-
sacmi daTmobis Sesaxeb qarTul istoriografiaSi gamoTqmu-
l i mosazreba, arcerTi saarqivo dokumentiT ar dastur-
deba. am bral debis Seqmna f.maxaraZisa da T.JRentis saxe-
l rbTanaa dakavSirebul i da man garkveul i formiT sabWo-
Ta j arSi mosamsaxure samxedro maRal Cinosnebis memuar-
Siac hpova asaxva. naSromSi motanil i faqtebis anal izi
adasturebs, rom baTumis okrugSi da TviT baTumSi osmal -
ebis Sesvl a, garkveul i pol itikuri mosazrebidan gamomd-
inare, sabWoTa ruseTisa da osmal eTis maRal CinosanTa wi-
naswari garigebis safexurs Sicavda. damouki debel i saqa-

rTvel os pirvel i respubl ikis xel isufi ebisadmi am faq-
tis `mi patiJebis- formiT gadabral eba,bol Sevikbis mxri-
dan mis diskreditaciaze iyo gaTvl il i da istoriis fa-
l sifikaciis morig mcdel obas warmoadgenda.

daskvnebi

saqarTvel os pirvel i respubl ikis istoriaSi yvel aze rTul i monakveTis_ 1921 wl is Teberval - martis movl enebis katastrofiT damTavrebis ganmapirobebel i mizezebis gamokvl evisa da sazogadoebisadmi dasabuTebul i formiT swori informaciis miwodebis mizniT, Cems mier Seswavl il ma saarqivo masal ebma, Semdegi daskvnebis gakeTebis Sesazl ebl oba momca:

1) qarTul i pol itikuri el itis mcdel oba, erovnul i saxel mwi fos formirebis paral el urad qarTul i jaris Sesatyvisi raodenobit da srul yofil i Seiararebit Seqmna moxdina, financebisa da iaraRis uqoni obam Seaferxa. qarTul istoriografiaSi dRemde gavrcel ebul i mosazreba _saqarTvel oSi arsebul samxedro sawyobebSi TTITqos N raodenobis iaraRi iyo, natyuar informacias emyareba da sinamdvil es ar Seesabameba;

2) dasavl eT evropis saxel mwi foebis gan 1919 wl is gazafxul ze Sepirebul i daxmarebis (iaraRi, amunicia, sursati, fuli) droul admiRebis mcdel oba, 1921 wl is 25 Teberval amde uSedego aRmoCnda. naSromSi motani i dokumenturi masal ebi adasturebs, rom zemoaRni Snul i danapirebis Sesarul ebl ad, safrangeTis xel isuflebam pirvel i qmediT nabij i mxol od 1921 wl is 25 Teberval s gadadga. stambol - Si arsebul i safrangeTis kuTvnil i samxedro sawyobebi dan saqarTvel osadmi miyidul i vrangel is naqoni iaraRi, uvargisi da im etapze sabrZol o moqmedebebi saTvis gamousadegari iyo;

3) vargisi ani iaraRis saqarTvel osTvis miyidvis gadawyvetileba, safrangeTis xel isuflebis mxridan mxol od 1921 wl is 17 marts iqna miRebul i. es faqti, saqarTvel os kanonieri mTavrobisa da gasabWoebul i saqarTvel os warmomadgenlebs Soris (gr. l ortqifaniZe, moraxel aSvil i abenuqiZe, Sel iava) brZol is Sewyvetis Sesaxeb quTaisSi miRweul SeTanxmebas, da saqarTvel os pirvel i respubl ikis xel isuflebis mier qveynis teritoriis datovebas (17 marti) da emTxva. dasavl eT evropis saxel mwi foTa waj eq- ukuj eqis pol itikuri kursidan gamomdinare, saqarTvel os pirvel i respubl ikis Seiararebul i Zal ebi, gasabWoebul i ruseTis

1921 wl is Teberval - martis agresias, arsenal Si kustaru-
l ad damzadebul i rusul i vaznebiTa da sagangebod Seqm-
nil saxel osnoebSi SekeTebul i SaSxanebiT Sexvda.

4) qarTvel i sardl ebis (i.odiSel iZe, i.gedevaniSvil i, g.su-
mbaTaSvil i) mier daSvebul ma taqtikurma Secdomebma da
saj ariso SenaerTebSi gamefebul ma udiscipl inobam, bam-
bakis xeobaSi qarTul i j aris samarcxvino damarcxebas, 3/
4 -iT ganadgurebas da XI armiis sardl obis gaTamamebas
Seuwyo xel i. Tbil isis dasacavad gen. g.kvini taZis mier
saj ariso SenaerTebis seqtorebad gadanawil eba, taqtikuri
Tval sazrisiT swor gadawyvetil ebas warmoadgenda. mis
mier gatarebul i TavdacviTi RonisZiebebi, 1921 wl is 18-
dan 22 Tebervl is CaTvl iT, mtris Semotevebis warmatebiT
mogeriebis safuZvel i gaxda.

5) IV TavdacviTi seqtoris xel mZRvanel is- n.gedevani Svi-
l is mxridan arsebul i situaciis sworad verSefasebam, ge-
nStabSi mis mier mitanil ma panikiT arvsavse informaciam,
fsiqol ogiuri teroris funqcia Seasrul a da Tbil isis
TavdacviTi brZol ebis gagrZel ebaze uaryofiTi zemoqmedeba
moaxdina. g.kvini taZis brZanebis (# 131) safuZvel ze Tbil i-
sis datoveba, mcxeTaSi gamagrebis gegma da generl uri br-
Zol iT Tbil isis isev dabruneba, qarTvel j ariskacTa fsi-
qol ogiuri ganwyobis argaTval iswinebas warmoadgenda. igi
qarTul sinamdvil esTan SeusabamobaSi modioda, radgan
momxdarma faqtma, qarTul mxedrobaze fsiqol ogiurd dam-
bl adamcemi funqcia Seasrul a da maTi brZol isunariano-
ba maqsimal urad daaqveiTa.

6) saqarTvel os pirvel i respubl ikiis mTavrobis mxridan,
baTumis okrugis mdinare Col oqamde osmal eTisadmi daT-
mobis Sesaxeb qarTul istoriografiaSi gamoTqmul i mo-
sazreba, arcerTi saarqivo dokumentiT ar dasturdeba. am
bral debis Seqmna f.maxaraZisa da T.JRentis saxel rbTanaa
dakavSirebul i da man garkveul i formiT sabWota j arSi
mosamsaxure samxedro maRal Cinosnebis memuarebSi ac hpo-
va asaxva. naSromSi motanil i faqtebis anal izi adasturebs,
rom baTumis okrugSi da TviT baTumSi osmal ebis Sesvl a,
garkveul i pol itikuri mosazrebidan gamomdinare, sabWo-
Ta ruseTisa da osmal eTis maRal CinosanTa winaswari garig-
ebis safexurs Sicavda. damouki debel i saqarTvel os pirve-

Li respubliki xel isufi ebi sadmi am faqtis `mi patiJeb-
is- formiT gadabral eba, bol Sevi kebis mxridan mis dis-
kreditaciaze iyo gaTvl il i da istoriis fal sifikaciis
morig mcdel obas warmoadgenda.

damowmebul i wyaroebi da l iteratura

1. scssa. f.1836. aRw. 1. saq. 2. furc. 14
2. g.mazniaSvil i. mogonebebi. baTumi. 1990. gv. 6
3. iqve. gv. 170
4. iqve. gv. 169
5. r.gabaSvil i. mogonebebi. ix. `dabruneba- t.3. Tbil isi. 1992. gv. 314- 315
6. gr.oniani. stal ini da menSevikuri mTavroba. gaz. `saqarTvel o da msofli o- 2015. 3- 9 ivnisi, #20
7. scssa. f.1836. aRw. 1. saq. 2. furc. 16
8. saqarTvel os demokratiul i respubl ikis samarTl ebrivi aqtebis krebul i. Tb. 1990. gv. 49- 54
9. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix. Jurn. `ganTiadi- 1990. #2. gv. 115
10. iqve. gv. 116
11. iqve.
12. osTa sakiTxi. Tbil isi. 1996. gv. 303
13. iqve. gv. 316- 320
14. a.zaqariaZe. saqarTvel os demokratiul i respubl ika 1917_ 1921. Jurn. `mxedari- 1994. #1- 4. gv. 55
15. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix. Jurn. `ganTiadi- 1990. #2. gv. 115
16. a.zaqariaZe. saqarTvel os demokratiul i respubl ika 1917_ 1921. Jurn. `mxedari- 1994. #1- 4. gv. 52
17. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix. Jurn. `ganTiadi- 1990. #2. gv. 116
18. a.zaqariaZe. saqarTvel os demokratiul i respubl ika 1917_ 1921. Jurn. `mxedari- 1994. #1- 4 gv. 57
19. scssa. f. 2115. saq. 119. furc. 1
20. scsa. f. 1864. saq. 483. furc. 9
21. g.mazniaSvil i. mogonebebi. gv. 155
22. scsa. f. 1864. saq. 483. furc. 16
23. iqve. furc. 12
24. Jurn. `mxedari- 1991. # 3. gv. 62; a.CaCxiani. istoriis sabediswero gakveTil ebi_ `Cven momakvdinebel i safrTx- is winaSe vdgevarT...- ix. axal i da uaxl esi istoriis sakiTxebi. 1(14). Tbil isi. 2014. gv. 240

25. i qve. gv. 243
26. I .ToiZe. intervenci ac, okupaci ac, Zal datanebiTi gasab-
Woebac, faqtobrivi aneqsiac. Tbil isi. 1991. gv. 69
27. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 118- 119
28. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damouki debl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 42
29. i qve. gv. 268
30. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 119
31. g.urataZe. ori sardal i. ix. qarTul i emigrantul i Jur-
nal istikis istoria. t. VI. Tbil isi 2005. gv.89
32. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damouki debl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 269
33. i qve. gv. 62
34. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 121
35. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 125; a.zaqariaZe. saqarTve-
l os demokratiul i respubl ika 1917_ 1921. Jurn. `mxe-
dari~ 1994. #1- 4. gv. 61; g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTve-
l os damouki debl obis wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil i-
si 1999. gv. 64- 65
36. v.goguaZe. gen. CxeiZis weril is gamo. ix. qarTul i emig-
rantul i Jurnal istikis istoria. t. VI. Tbil isi
2005. gv 99
37. a.kvitaiSvil i. ruseT_ saqarTvel os omi 1921 wel s. ix.
Jurn. `ganTiadi~ 1990. #2. gv. 128
38. v.TevzaZe. qarTvel i oficris Canawerebi. Tbil isi.
1990 w. gv. 48
39. r.gabaSvil i. mogonebebi. ix. `dabruneba- t.3. Tbil isi.
1992. gv. 321
40. a.zaqariaZe. saqarTvel os demokratiul i respubl ika 1917_
1921. Jurn. `mxedari~ 1994. #1- 4. gv. 64
41. g.kvini taZe. mogonebebi. saqarTvel os damouki debl obis
wl ebi 1917_ 1921 wl ebi. II. Tbil isi 1999. gv. 83
42. i qve. gv. 86
43. k.inasariZe. patara 'oqros xana.~ 1918- 1921. mi unxeni.
1984. gv. 533

44. Документы в нешней политики СССР. Т. 3. Москва. 1959.
стр. 197- 198
45. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 30
46. v.nozaZe. saqarTvel os aRdgenisaTvis brZol a mesxeTis
gamo. Tbil isi. 1989. gv. 98- 102
47. g.mazniaSvil i. mogonebebi. baTumi. 1990. gv. 193
48. iqve. gv. 195
49. v.nozaZe. saqarTvel os aRdgenisaTvis brZol a mesxeTis
gamo. Tbil isi. 1989. gv. 103
50. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 34- 35
51. S.maRI akel iZe. qarTvel ebi germanul i droSis qveS me-
ore msofi io omSi. Tbil isi 1994 w. gv. 88
52. I .ToiZe. brZol a baTumisaTvis: 1921 wl is marti. Tbil i-
si. 2009. gv. 35
53. iqve
54. iqve. 36
55. gaz. `social ist- federal isti~ 1921 w. 12 april i # 35

Shota Vadachkoria

For Clarifying of Some Facts of the Hostilities between Russia and Georgia in February – March, 1921

Summary

On the basis of the documentary materials in the work it is stated that: 1) the attempt of the Georgian political elite to form Georgian army with adequate amount of warriors and complete armament in parallel with the formation of the national state, was prevented with financial problems and lack of weapons. The still existed in the Georgian historiography viewpoint that there were enormous amount of weapons in the military depot, is based on false information and is not true. 2) Till February, 1921 all attempts to receive in time the aid (weapons, ammunition, food and money) from the Western European states promised in spring, 1919 was impossible. The documents that are given in the work prove that the first effective step to fulfill the promise was made by the French government only in February, 25, 1921. From the military depot in Istanbul that was belonging to France the weapons that were used by Wrangell and sold to Georgia was worthless and out of service at that time. 3) The French government received decision to sell to Georgia weapons fit for military affairs only in March, 17, 1921. This decision was received when the legitimate government of Georgia and the representatives of Soviet Georgia (G. Lordkipanidze, M. Orakhelashvili, A. Enukidze, Sh. Eliava) reached the agreement in Kutaisi and when the government of the first republic of Georgia left the country. Because of this policy of the Western European countries the military forces of the first republic of Georgia met the aggression of Soviet Russia in February – March with Russian, handicraft maid cartridges and Russian rifles mended at specially created workshops. 4) the tactical errors committed by the Georgian commanders (I. Odishelidze, I. Gedevanishvili,

G.Sumbatashvili) and indiscipline that prevailed in military units promoted shameful defeat of the Georgian army in Bambaki gorge, annihilation of the three-quarter of the army and encouraged commanders of the 11th army. General G.Kvinitadze's decision to redistribute military units by sectors for defense of Tbilisi was positive from the point of view of tactics. The measures of defense carried on by him in February 18 – 22 made possible to repulse successfully an attack of the enemy. 5)N.Gedevanishvili, the head of the 4th sector of defense, was unable to assess the given situation properly. The information, which he brought to the General Staff, contained panic. This information had played the role of psychological terror and had a negative impact on the further continuation of defensive military operations for Tbilisi. G.Kvinitadze's order (1131) to leave Tbilisi, strengthen in Mtskheta and return Tbilisi back with battles did not take into account the psychological mood of the Georgian soldiers. It was not relevant with Georgian reality because, the fact psychologically had the impact of paralysis on the army and their combat capability had been completely deteriorated. 6)The fact that the first government of the republic ceded the Ottoman Empire Batumi district till river Choloki, the viewpoint put forward in Georgian historiography, is not proved by a single archive document. The authorship of this accusation is associated with the name of P.Makharadze and somehow it also is reflected in the memoirs of the Soviet high rank army officials. The analyses of the facts given in the work proves that the Ottomans' entry in Batumi district and in Batumi as well was one of the stages of the Soviet Russia– Ottoman high officials transaction which had a certain political background. Shift the blame for this fact on the government of independent Georgia seeks to discredit the government and to falsify history.

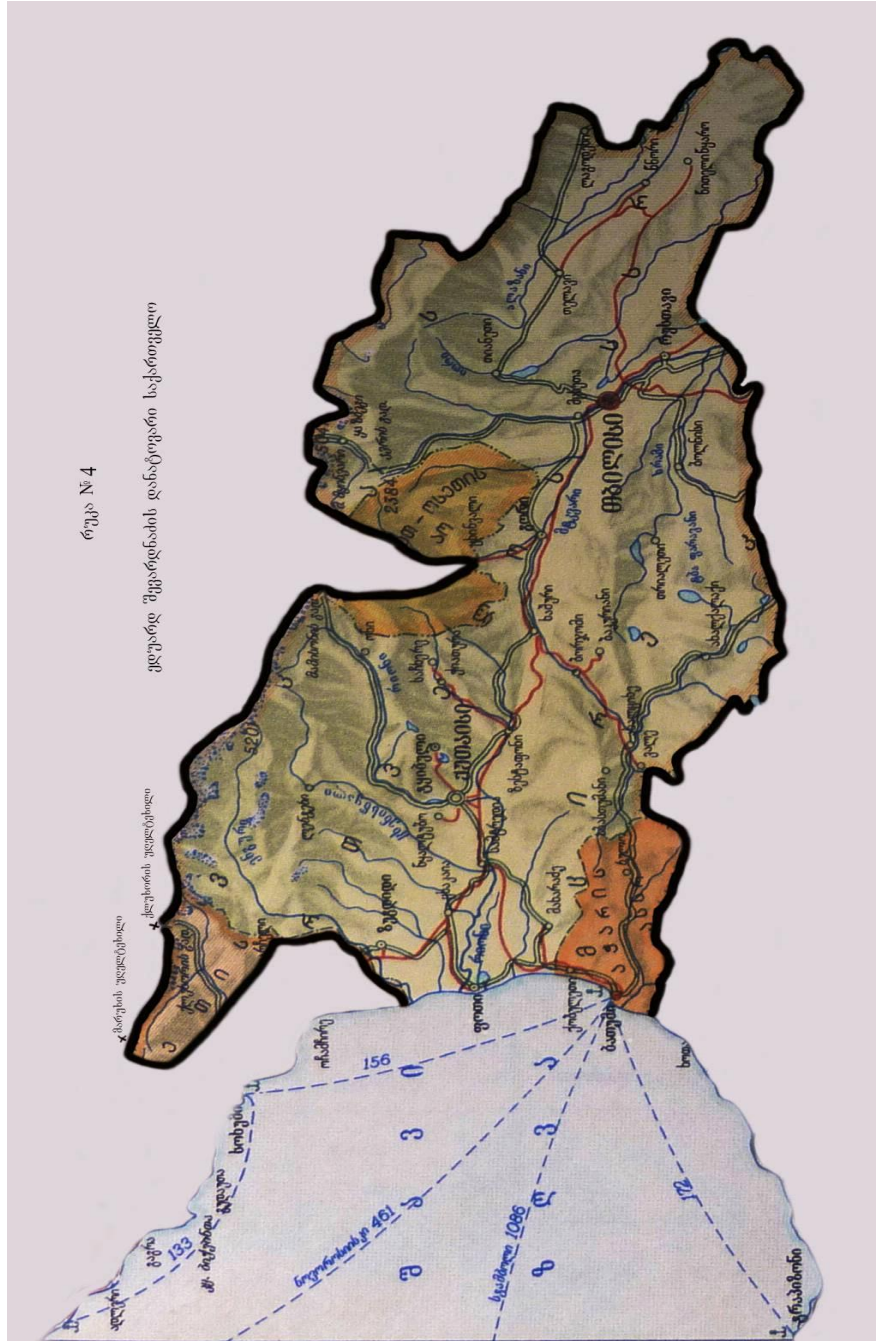
Tbilisi. 2015 wl is 24 ivnisi

rukebi
noe Jordani adan_
mi xei l saakaSvi l amde

(1920 wl is agvi stodan_ 2008 wl is 12 agvi sto)

`eris sikvdil i maSin iwyeba, roca kuTv-
nil teritorias mowinaaRmdegas nebayof-
l obiT uTmobs, an Zal momreobiT mi tace-
bul is ukan dabrunebas ar cdil obs!~
napol eon bonapar te.

istorikosebo! am Segonebi dan da Cveni qveynis dRe-
vandel i yofidan (400,000 devnil i) gamomdinare, saqarTvel
os samive respublikis teritoriul i sazRvrebis Se-
darebiTi anal izis fonze gansazRvreT: a)romel ma xel i-
suflebam ukeT upatrona bedkrul i saqarTvel os qarT-
ul mosaxleobas da b)umokles droSi (1028 dRe), vin
ukeT SesZlo saqarTvel os teritoriul i mTlianobis
istoriul sazRvrebSi ZiriTadad aRdgena. mi ukerZoebe-
li poziciidan Seafaset-romel i xel isufleba imsa-
xurebs pativiscemas an Zagebas! saqarTvel os terito-
riis # 1 rukis sazRvrebSi aRmdgeni mTavrobis_ sab-
Wouri istoriografiisa da rgabaSvil is stil Si augad
xsenebis mxardamWerebs Sevaxseneb: `pol itika gani zomeba
misi SedegebiT! misaRebia mxol od is pol itikuri kursi,
romel ic qveynisTvis saukeTeso nayofis momcemia!~ (ix.
ruka # 1 da ruka # 5) aqedan gamomdinare, Tuki Savis
da TeTris garCeva xel gewifebaT, keTili inebeT da
samive respublikis xel isufal TamimarT, daskvnebi da
Sefasebebi mxol od logikuri kategoriebismkacres-
si principis dacvit, nasromSi motanili saarqivo
dokumentebisa da aRniSnuli rukebis gaTval iswinebiT
gaakeTeT! mi Tumetes, saqarTvel os teritoriul i sivr-
cis, 87 wl is manZil ze gazafxul is TovliviT dacqar-
rebul i tempiT dnoba, qarTvel i eris moaxleobul i
sikvdil is garduval obaze migvaniSnebs. es real uri
saSiSroeba, Cvens winase aisbergiviTaa aRmarTuli da
dazruli. misi SeCereba mxol od winaparTa Rvawlis
dafasebis kriteriumis aRdgenis safuZvel ze, eris ga-
jansaRebul i da swori azrovnebis Sedegad gaxdeba
SesaZlebeli.

რუკა N 4

ეკუგრე უგეგრინასის დანატოგური საქართველო

Sinaarsi

Sesaval i _____	3
\$ 1. evropi sgan mi zanimarTul ad motyuebul i saqarTve- l os pirvel i respubl ika _____	9
\$ 2. qarTvel i sardi ebis taqtikuri Secdomebi da sabWoTa ruseTTan damarcxebis ganmapirobel i mizezebi _____	69
daskvnebi _____	120
damowmebul i wyaroebi da l i t e r a t u r a _____	123
reziუმე ინგლისურ ენაზე _____	126
რუკები. ნოე ჯორდანიანი_ მიხეილ სააკაშვილ ამდე (1920 წლის აგვისტოდან_ 2008 წლის 12 აგვისტო) ____	128

SoTa il ias Ze vadaWkoria

sabWoTa ruseTTan saqarTvel os damarcxebis zogierTi faqtoris dazustebisatvis

(1921 წლის თებერვალ - მარტი)

თბილისი

2016

საარჩევო-საგანმცემლო ტაბაქი 8

საბეჭდო ღირებულება 60 X 84 1/16

შოთა ვადატკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი შოთა ილიას ძე ვადატკორია დაიბადა 1951 წლის 20 ივნისს დანჩხუთის რაიონის სოფელ ჭაქჭათში. 1966 წელს დაამთავრა სოფ. ჭანჭათის არასრული, ხოლო 1968 წელს სოფ. აკეთის საშუალო სკოლა. 1977 წელს წარჩინებით დაამთავრა ივჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტი. 1979 წელს მუშაობა დაიწყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებულ ხალხთა შეგობრიბის მუზეუმში. 2000–2006 წლებში მუშაობდა იმავე აკადემიასთან არსებულ პოლიტოლოგიის ინსტიტუტში წამყვანი მეცნიერ– თანამშრომლის

თანამდებობაზე. 2007 წლიდან დღემდე ივჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ– თანამშრომელია. წლების მანძილზე დედაქალაქის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას. 1986 წელს დაიცვა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის, ხოლო, 2002 წელს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი. ინტენსიურად იკვლევს ქართული პოლიტიკური აზროვნებისა და საქართველოს უახლესი პერიოდის პოლიტიკური ისტორიის აქტუალურ საკითხებს. გამოქვეყნებული აქვს 100- ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი. აქედან 21 წიგნი და ბროშურა, რომელთაგან 9 მონოგრაფიაა. 1)ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საკითხი ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში. ნაკვეთი I. (1917– 1918 წწ.); 2)ეროვნული სახელმწიფოებრიობის საკითხი ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში. (1921– 1923 წწ.); 3)საქართველო– სომხეთის ურთიერთობის საკითხი ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში 1918– 1920 წწ.); 4)ქართული სოციალ– დემოკრატია 1917– 1921 წლებში; 5)საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები. (XX საუკუნე) წიგნი I; 6)ებრაელთა საკითხი და ქართული სინამდვილე (1921– 1940); 7)საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები. (XX საუკუნე) წიგნი II; 8)კოდორის ხეობის დიდებულები და ქართული საზოგადოებრივ პოლიტიკური აზრი (1993– 2014); 9)ქართული ეპოსიდან ამოზიდული დღევანდელი (ვალია ვოგუაძე). პეკავს მუუაღღ, ორი შვილი და შვილიშვილი.